

T.C
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BİLİM DALI

SOSYAL DEVLET İLKESİ BAĞLAMINDA
TÜRKİYE'DE SUNULAN MANEVİ DESTEK
HİZMETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bünyamin ERYİĞİT

İstanbul
Şubat-2023

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BİLİM DALI

SOSYAL DEVLET İLKESİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE
SUNULAN MANEVİ DESTEK HİZMETLERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bünyamin ERYİĞİT

Tez Danışmanı

Prof. Dr. İzzet ER

İstanbul

Şubat-2023

TEZ ONAY SAYFASI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Felsefe ve Din Bilimleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. İzzet ER

Üye: Prof. Dr. Turan KOÇ

Üye: Prof. Dr. Ali AYTEN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Sosyal Devlet İlkesi Bağlamında Türkiye’de Sunulan Manevi Destek Hizmetlerinin Değerlendirilmesi**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Bünyamin ERYİĞİT

ÖN SÖZ

İnsan biyo-psiko-sosyal ve manevi boyutları olan çok yönlü bir varlıktır. İnsan için tam bir “iyilik” halinden bahsedilebilmesi için bütün boyutlarına ait ihtiyaçlarının giderilmiş olması gerekmektedir. İnsanın manevi boyutuna dair taleplerinin karşılanıp yoksunluklarının giderilmesi amacıyla manevi destek hizmetleri disiplini oluşturulmuştur. Ülkemizde manevi destek hizmeti sunma görevi Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı çeşitli kurumlarla yaptığı işbirliği protokolleri ile birçok alanda manevi destek hizmeti sunmaktadır. Bir taraftan yapılan protokoller gereği manevi destek hizmetleri verilirken bir taraftan da yürütülen bu hizmetlerle ilgili birçok eleştiri ve tartışmanın devam ettiği görülmektedir.

Manevi destek hizmetleri ile ilgili yapılan değerlendirmelerin geldiği noktaya baktığımızda “olmalı” veya “olmamalı” çıkarımlarının yapıldığı “varlık” alanına dair tartışmalara dönüştüğü görülmektedir. Anayasaya göre devlet, sosyal bir hukuk devleti olarak tanımlanmıştır. Sosyal devlet ilkesi ile insanın maddi ve manevi gelişimi ve insan onuru kavramları arasında hukuksal olarak bağlayıcı bir ilişki mevcuttur. Öte yandan sanayileşme sonrası yasalara ve devletlerin gündemine girmiş bulunan “sosyal hak” kavramının da yine sosyal devlet ilkesi ile arasında hukuki bir bağ bulunmaktadır. Bu çalışmamızda ulaşmak istediğimiz amaç, manevi destek hizmetlerinin sosyal devlet ilkesinin bir gereği olarak sunulması gereken, kaynağını insan hakları ekseninde yasalardan alan bir hizmet olduğunun gösterilmesine katkı sağlamaktır.

Araştırmamdaki her aşamada bana yardımcı olan değerli tez danışmanım Prof. Dr. İzzet ER'e, hayatımın her alanında benden desteklerini esirgemeyen sevgili eşim Sebiha ERYİĞİT'e, çalışmam boyunca beni motive etmek için gayret eden sevgili kardeşim Eyüp ERYİĞİT'e ve aileme teşekkürlerimi sunarım.

Bünyamin ERYİĞİT

İstanbul-2023

ÖZET
SOSYAL DEVLET İLKESİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE
SUNULAN MANEVİ DESTEK HİZMETLERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ

Bünyamin ERYİĞİT

Yüksek Lisans, Felsefe ve Din Bilimleri

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İzzet ER

Şubat-2023, 92 Sayfa

Bu çalışmada sosyal devlet ilkesi bağlamında Türkiye’de sunulan manevi destek hizmetleri incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın temeli Türkiye’de sunulan manevi destek hizmetlerinin, anayasa ve kanunlarla güvence altına alınmış olan sosyal devlet ilkesi gereği, insan haklarının yerine getirilmesi için sunulan bir hizmet olduğu düşüncesi üzerine kurulmuştur. Araştırmamızın ana problemi sosyal devlet ilkesinin yasal zemini ile bu ilkenin manevi destek hizmetlerini doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren yönlerini tespit ederek hâlihazırda sunulan manevi destek hizmetlerinin değerlendirilmesidir.

Araştırmamızda literatür taraması ve nitel veri analizi yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma kapsamında öncelikle sosyal devlet ilkesinin hukuki boyutu ve bu ilkenin manevi destek hizmetlerine dönük boyutları araştırılmıştır. Türkiye’ de sunulan manevi destek hizmetleri hizmetin sunulduğu kurumlar ve hizmetten faydalanan kesimler olarak ele alınmıştır. Manevi destek hizmet ilkeleri ve manevi destek hizmetine yönelik eleştiriler de yine araştırmamızda ele alınan konulardandır.

Elde edilen bulgular neticesinde manevi destek hizmetlerinin sosyal devlet ilkesi gereği, dayanağı anayasa ve kanun olan bir hizmet olduğu, devletin bu hizmetin sunumunda aktif rol almasının yasal bir gereklilik olduğu görülmüştür. Manevi destek hizmeti ile ilgili yapılan tartışmaların, bu hizmetlerin temel insan hakları

içerisinde yer alan konumundan bağımsız olarak yapılmasının doğrudan veya dolaylı olarak bir insan hakkı ihlaline dönüşebileceği unutulmamalıdır. Dünya Sağlık Örgütü'nün tarifine göre sağlık; kişinin yalnızca rahatsızlık ve engellilik durumunun olmaması değil, bedensel, psikolojik ve sosyal boyutlarıyla tam uyumlu bir iyilik durumu içerisinde bulunmasıdır. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere insanın sadece bedensel ve biyolojik ihtiyaçlarının karşılanması onun iyi ve sağlıklı bir birey olabilmesi için yeterli değildir. Başta sağlık hakkı olmak üzere temel insani hakların gerçekleştirilmesinde insanın manevi boyutunun ihmal edilmesi her şeyden önce bir hak ihlali olarak değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Devlet, Sosyal Hak, Maneviyat, Manevi Destek

ABSTRACT
EVALUATION OF MORAL SUPPORT SERVICES IN TURKEY
IN TERMS OF SOCIAL STATE PRINCIPLE

Bünyamin ERYİĞİT

Master, Philosophy and Religious Studies

Supervisor: Prof. Dr. İzzet ER

February-2023, 92 Pages

In this study, spiritual support services, provided in Turkey, in the context of the social state policy, were analyzed. The fundamental of the study was based on the idea that the spiritual support services offered in Turkey are a service for the fulfillment of human rights, as a basis for the social state policy, which is guaranteed by the constitution and laws. The main problem of our investigation is to evaluate the provided spiritual support services by identifying the legal basis of the social state principle and aspects of this principle that are directly or indirectly relevant to the spiritual support services.

Literature survey and qualitative data analysis methods are used in our research. Within the scope of the research, primarily, the legal dimension of the social state policy and the dimensions of this principle toward spiritual support services have been investigated. The spiritual support services offered in Turkey are addressed as institutions that present service, and people who are being served. The criticism of spiritual support service and spiritual support service principles is also discussed in our research.

According to findings obtained, spiritual support services as a requirement of social state policy, are a service that is based on the constitution and laws, and it is legal for the state to take an active role in the presentation of this service. It is important to note that discussions on spiritual support may turn directly or indirectly into a violation of human rights if those discussions are performed as if these services are not dependent on basic human rights. According to the definition of the World

Health Organization, health is not only the absence of disease or disability, but also a complete physical, mental and social well-being. As it is stated in the definition, it is not enough to provide people's physical needs in order to be healthy. In the realization of basic human rights, especially the health right, neglecting the spiritual dimension of human beings should be considered as a violation of rights, above all.

Key Words: Social State, Social Rights, Spirituality, Spiritual Support

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1.Araştırmanın Konusu.....	1
1.2.Araştırmanın Amacı.....	2
1.3. Araştırmanın Önemi ve Özgün Değeri.....	3
1.4. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi.....	4
1.5. Literatür İncelemesi.....	6
İKİNCİ BÖLÜM	9
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	9
2.1.Hak Kavramı ve İnsan Hakları.....	9
2.1.1.Sosyal Hak Kavramı ve Kapsamı.....	10
2.1.2.İnsanın Maddi ve Manevi Gelişimi ve İnsan Hakları.....	13
2.1.3.İnsan İhtiyaçları ve Sosyal Hizmetler.....	16
2.2.“Maneviyat” Kavramı.....	19
2.2.1.Maneviyat-Din İlişkisi.....	22
2.2.2.Manevi Destek İhtiyacı.....	25

2.2.3.Sosyal Hizmet ve Maneviyat	26
2.2.4. Manevi Destek /Danışmanlık.....	29
2.2.5. Manevi Destek Hizmeti İlkeleri.....	32
2.2.5.1. Disiplinler Arası İş birliği	32
2.2.5.2. Bütüncül Yaklaşım	32
2.2.5.3. İnsan Merkezli Yaklaşım	33
2.2.5.4. Danışan Merkezli Yaklaşım.....	33
2.2.5.5. Mahremiyet Ölçülerine Dikkat Etme.....	33
2.2.5.6. Kendi Sınırlarını Aşan Durumlarda İlgili Alanlara Yönlendirme	34
2.2.5.7. Etik İlkelere Riayet ve Tarafsız Olma	34
2.2.5.8. Yargılayıcı ve Suçlayıcı İfadelerden Kaçınma	34
2.2.5.9. Yeniliklere Açık Olma.....	35
2.2.5.10. Kurumsal İşbirliğine Açık Olma	35
2.2.5.11. Kendini Koruma Prensibi	35
2.2.6.Manevi Destek Görevlisi Kimdir? Kim Değildir?.....	36
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	39
SOSYAL DEVLET İLKESİ VE TÜRKİYE’DE MANEVİ DESTEK HİZMETLERİ	39
3.1.Türkiye’de Sunulan Manevi Destek Hizmetlerinin Değerlendirilmesi	39
3.1.1. Anayasa, Kanun ve Devlet Resmi Raporlarında Sosyal Devlet İlkesi ve Manevi Destek: Yasal Çerçeve.....	39
3.2.Türkiye’de Sunulan Manevi Destek Hizmetleri	47
3.2.1. Kurumsal Açından Türkiye’de Sunulan Manevi Destek Hizmetleri.....	48
3.2.1.1. Sağlık Kuruluşlarında Sunulan Manevi Destek Hizmetleri.....	48
3.2.1.2.Adalet Bakanlığı Bünyesinde Sunulan Manevi Destek Hizmetleri.....	49

3.2.1.3. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na Bağlı Kurumlarda Sunulan Manevi Destek Hizmetleri	51
<i>a) Çocuklara Yönelik Manevi Destek Hizmetleri</i>	<i>52</i>
<i>b) Yaşlılara Yönelik Sunulan Manevi Destek Hizmetleri.....</i>	<i>53</i>
3.2.1.4.Gençlik ve Spor Bakanlığı'na Bağlı Kurumlarda Sunulan Manevi Destek Hizmetleri	54
3.3. Manevi Destek Hizmetinin Etkilerine Dair Örnek Çalışmalar	55
3.3.1. Yaşlılara Yönelik	55
3.3.2. Madde Bağımlılarına Yönelik	56
3.3.3.Kaygı, Depresyon ve Umutsuzluk Yaşayan Bireylere Yönelik	57
3.3.4. Öğrencilerin Eğitim Hayatına Katkısı ve Ergenlerin Sorunlarıyla Başa Çıkmalarına Yönelik.....	58
3.3.5.Sağlığın Korunması ve Hastaların İyileşme Sürecine Olan Katkılarına Yönelik.....	60
3.4.Türkiye'de Sunulan Manevi Destek Hizmetlerine Yönelik Eleştiri Örnekleri	62
3.4.1.Kavramsal Eleştiriler	63
3.4.2.Bilimsellikten Uzak Olduğu İddiası	65
3.4.3.Ruh Sağlığı Uzmanlarının Alanına Müdahale Edildiği İddiası	68
3.4.4.Talep Edilme ve Gizliliğe Önem Verme Kurallarına Riayet Edilmediği İddiası.....	70
SONUÇ.....	73
KAYNAKÇA	76

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1.Araştırmanın Konusu

Diyaret İşleri Başkanlığı'nın 2015 yılında Sağlık Bakanlığı ile imzaladığı bir iş birliği protokolü sonucunda ilk defa hastanelerde uygulanmaya başlanarak resmi bir hizmet statüsüne ulaşan manevi destek hizmetleri, gerek kavramsal içerik bakımından gerek hizmet sağlayıcı kurumun kimliği açısından birçok tartışmayı da beraberinde başlatmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı sağlık tesislerinde başlattığı manevi destek hizmetlerini Adalet Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı gibi kurumlarla iş birliği yaparak öğrenci yurtları, cezaevleri, sevgi evleri ve bağımlılıkla mücadele merkezleri gibi sosyal kurumlarda yaygınlaştırmıştır.

Avrupa'da, ülkemizde ve dünyanın gelişmiş birçok ülkesinde yıllardır olan uygulama örneklerinden hareketle, manevi destek hizmetlerinin etkilerinin ölçülmesine dair yapılmış birçok bilimsel araştırma mevcuttur. Yapılan bu araştırmalarda manevi destek hizmetlerinin özelde insan hayatına, genelde ise toplum hayatına yaptığı katkılarla ilgili olumlu tespitler yapılmıştır. Ülkemizde manevi destek hizmetlerinin Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından kurumsal bir kimlikle sunulmaya başlanmış olması birçok eleştiri ve tartışmayı beraberinde getirmiştir. Araştırmamızın ana fikri eleştirilere cevap vermek olmamakla birlikte karşı duruşun nedenlerini ve ulaştığı noktaları göstermek adına çalışmamızın ilgili bölümünde bu eleştirilerin bir kısmına değinmeye çalışacağız.

Bu çalışmanın ana konusu manevi destek hizmetlerinin Anayasa ve kanunlarda karşılığı olan en temel bir insan hakkı olarak yerine getirilmesi gereken bir hizmet olduğunun gösterilmeye çalışılmasıdır. Manevi destek hizmetlerine yönelik, hizmetin

sunulmasındaki eksiklikler, personelin donanım olarak yeterliliği, hizmet verim ve kalitesinin artırılması vb. konularda yapılacak eleştiriler ve tartışmalar elbette bu hizmetin gelişimi için olması gereken doğal bir durumdur. Bununla birlikte, temelden bu hizmetin olmaması için bir çaba içinde bulunmanın temel bir insan hakkı ihlali olup olmadığı konusu da yine araştırmamız içerisinde değinilecek olan konulardandır.

Çalışmamızda ülkemizde sunulan manevi destek hizmetleri, hizmetin ulaştığı kurumlar ve hizmetten faydalanan kesimler olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bir disiplin olarak manevi destek hizmetinin ilkeleri ve manevi destek hizmetine yöneltilen başlıca eleştiri konuları da yine araştırmamız içerisinde değinilecek olan konulardandır. Manevi destek hizmetlerinin kavramsal çerçevesi, ilkeleri, uygulanış biçimleri, yasal zemini ve eleştiri nedenleri ile sosyal devlet ilkesinin gerekleri arasındaki bağı tespit etmeye çalışmak araştırmamızın üzerinde şekilleneceği en temel konu olacaktır.

1.2.Araştırmanın Amacı

Bilimsel olarak meydana gelen hızlı gelişmeler sanayileşmeyi meydana getirmiş, sanayileşmenin devamında ise birçok siyasi, sosyal ve ekonomik değişimler ortaya çıkmıştır. Bütün bu gelişmeler doğrudan insan hayatını ve yaşam biçimini etkilediği için yeni gelişen durumla baş etmede birtakım siyasi, ekonomik, sosyal ve psikolojik temelli sorunlar kendini göstermeye başlamıştır. Kalabalık kitlelerin içinde gittikçe yalnızlaşan ve hayatın hızının içerisinde yaşamın anlamını yitiren insanların sayısı hızla artmaya başlamıştır. “modern dönem” olarak adlandırılan bu dönemde bu sorunlarla baş etmekle uğraşan bilim dünyası, genellikle pozitivist bir yaklaşım sergileyerek maneviyat ve din temelli açıklamaların kapının dışında bırakıldığı çözüm önerileriyle sorunların üstesinden gelinebileceğini vaat etmiştir. Bugün geldiğimiz noktada ise bilim dünyasında ağırlıklı olan bu yaklaşımın, insanlığın sorunlarını çözmeye başarısız olduğu gerekçesiyle etkisini kaybetmeye başladığı görülmektedir. Son dönemde artık ülkemizde ve dünyanın gelişmiş birçok ülkesinde maneviyat ve din temelli çözüm önerilerinin de dikkate alındığı yaklaşım tarzları her geçen gün kabul ediniirliğini artırmaktadır (Kılınçer, 2017: 64-67).

Bu geliştirilen yaklaşım tarzlarından birisi de manevi danışmanlık uygulamasıdır. Manevi danışmanlık hizmetleri ülkemizde son zamanlarda hayata geçmiş olan yeni bir yaklaşım şekli olmasının yanında, profesyonel biçimde sunulmaya başlanması ve akademik geçmiş bakımından dünya tarihi için de oldukça yakın dönemde ortaya çıkmış bir uygulamadır. Bu uygulama ülkemizde gerek ideolojik gerek siyasi gerekse de hizmet sağlayan kurum kimliği açısından olsun birçok farklı açıdan tartışmaya açılmış ve şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır.

Anayasamızda devletin tanımının yapıldığı ilgili maddelerde devletin vasıflarından birinin sosyal hukuk devleti olduğu belirtilmiştir. Sosyal devlet ilkesi ile hareket etmesi anayasal bir zorunluluk olan devletin sosyal hizmetlerin sunumunda aktif rol alması her şeyden önce kendi varlığının var oluş amacını gerçekleştirmeye yönelik bir yükümlülüktür. Sosyal devlet ilkesi ile insan hakları ve insanın kendi varlık alanını özgürce geliştirmesi kavramları arasında hukuksal bir ilişki vardır. Bununla birlikte sanayileşmenin akabinde devletlerin gündemine ve yasalara girmiş bulunan sosyal hak kavramının da hem sosyal devlet kavramı ile hem de dolaylı olarak manevi destek hizmetleri ile ilişkili olan boyutu vardır.

Biz bu araştırmamızda, sosyal devlet ilkesinden kaynaklanan devletin edim yükümlülüğünün olduğu sosyal hizmetlerle, manevi destek hizmetlerinin arasındaki bağ ile manevi destek hizmetlerinin bilimsel ve hukuki zeminini inceleyip yansıtmak amacındayız.

1.3. Araştırmanın Önemi ve Özgün Değeri

İnsan biyolojik, sosyolojik, ruhsal ve manevi yönleri sahip olan çok karmaşık bir canlıdır. Geleneksel psikoloji içerisinde yer alan, insanın manevi yönünü görmezden gelen bazı çabalara karşın son yıllarda yaşanan birtakım gelişmelerle bu durum aşılmaya başlamıştır. Dünya Sağlık Örgütü'nün tarifine göre sağlık; kişinin yalnızca rahatsızlık ve engellilik durumunun olmaması değil, bedensel, psikolojik ve sosyal boyutlarıyla tam uyumlu bir iyilik durumu içerisinde bulunmasıdır. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, insanın sadece bedensel ve biyolojik ihtiyaçlarının karşılanması onun iyi ve sağlıklı bir birey olabilmesi için yeterli değildir.

Başta sağlık hakkı olmak üzere, temel insani hakların gerçekleştirilmesinde insanın manevi boyutunun ihmal edilmesi her şeyden önce bir hak ihlali olarak

değerlendirilmelidir. Yapılan birçok araştırmada manevi yönelimli multidisipliner bir yaklaşım tarzıyla sunulan tedavi ve hizmet uygulamalarının bireysel ve toplumsal faydalarının oldukça fazla olduğu ortaya konulmuştur. Bu araştırma örneklerinden bazılarında çalışmamız içerisinde ilgili bölümde değinilmeye çalışılacaktır. Manevi destek hizmetleri ülkemizde başladığı günden bugüne kadar bazı kesimler tarafından şiddetli eleştirilere maruz kalarak, bir yok sayılma direnciyle karşılaşmıştır. Bunun dışında yok sayılmaması gerektiği halde sadece din hizmetlerinin faaliyet alanıyla sınırlı kalması gerektiğini dile getirenlerde olmuştur. Bütün bu yaklaşımların arka planını oluşturan argümanlar ve dayanak noktaları elbette mevcuttur. Bilimsel anlayışlardaki farklılıkların etkisi, etik tartışmalarına konu olması gibi nedenlerle manevi destek konusu şimdiye kadar tartışıldığı gibi elbette bundan sonra da tartışılmaya devam edecektir.

Sosyal bilimlerin kapsam alanına giren bu tartışmaların üzerinde ittifak sağladığı bir gerçek var ki; bütün bu çabaların ortak hedefi insan hayatına ve insanın oluşturduğu sosyal hayata dokunacak maksimum faydayı ortaya çıkarmaktır. Biz de bu temel ittifak noktasından hareketle manevi destek hizmetlerinin insan ve toplum hayatına sağladığı katkıların, verilmese de olabilecek bir lütuf gibi görülmeyip sosyal devlet anlayışının ve insan haklarının gereklerinden kaynaklanan olmazsa olmaz bir hak olarak algılanmasına katkı sağlamak amacındayız.

Ortaya koyacağımız çalışma ile mevcut tartışma ortamına bir genişlik kazandırma ve teorik tartışmaların tıkandığı noktalarda farklı bir perspektifle öncelik ve önem sırasına göre meseleye yaklaşılması anlamında bir katkı sağlanmasını ümit ediyoruz. Konunun sosyal devlet ilkesi ve hak kavramları yönünden ele alınması yönüyle çalışmamız özgün bir değer taşımasıyla birlikte tartışma zeminine ve literatüre katkısı bakımından da ülkemizde sunulan manevi destek hizmetlerinin gelişimine katkı sağlaması umut edilmektedir.

1.4. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Ülkemizde yeni uygulanmaya başlayan manevi destek hizmetleri uygulama sahası ve uygulayan kurum kimliği açısından ciddi eleştirilere maruz kalmaktadır. Batıda bizden çok daha önce uygulanmaya başlamış olması dolayısıyla alan üzerinde birçok bilimsel araştırmalar yapılmış ve zengin bir literatür oluşturulmuştur. Ülkemizde

maneviyat ve sosyal hizmetlerin bir çizgide buluşabilme ihtimali kimilerine göre kabul edilemez görülürken kimilerince oldukça faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Manevi destek hizmetlerinin uzun yıllardır uygulandığı Batı ülkelerine dönüp baktığımızda sosyal hizmet sunumunda manevi yönelimlerin gayet normal ve kabul edilebilir görülmesi yönünde büyük bir eğilimin olduğu söylenebilir. Ülkemizde sosyal hizmet kurumlarında manevi destek hizmetlerinin sunulmasına karşı çıkanlar, bir misyonerlik faaliyetine dönüşme ihtimalinin olması, her kesimi kucaklayamadığının düşünülmesi, dışarıdan gözlem yapmaya kapalı olması ve pozitivist yaklaşımın reddettiği metafizik öğelere başvurması gibi birtakım gerekçeleri öne sürmektedirler (Kılınçer, 2017: 39).

Biz bu araştırmamızda Türkiye’de sunulan manevi destek hizmetlerinin kapsam ve içeriğini, sunulan hizmete yöneltilen eleştiriler ve onlara karşı verilen cevapları, meselenin her türlü teorik ve pratik tartışması yapılırken konunun temel insani boyutunun ve sosyal devlet ilkesinin gereğinden kaynaklanan bir hak olmasının göz ardı edilip edilmediğinin üzerinde durmaya çalışacağız.

Araştırmamızın konusu iki kavram arasındaki irtibatı ortaya çıkarmaya çalışmak olduğundan, her iki konu ile ilgili geniş bir literatür taraması yapılarak nitel veri analizi yapılacaktır. Manevi destek hizmetlerinin kavramsal ve kurumsal yapısı, hizmet ilkeleri, hizmetten faydalanan kesimler ve hizmete yöneltilen birtakım eleştiriler ile “sosyal devlet ilkesi” kavramı ile arasındaki bağ incelenerek, araştırmamızın kapsam alanına giren bilgiler tespit edilip sonuç bölümünde sistematik bir şekilde dile getirilmeye çalışılacaktır.

Bu çerçevede araştırmamızı üç bölüm olarak planlamaktayız. Birinci bölümde, araştırmamızın konusu, amacı, kapsamı, önemi ve özgün değeri üzerine bilgilendirmelerden sonra, çalışmamızda faydalandığımız literatüre ait bazı kaynaklarla ilgili kısaca bilgi vermek düşüncesindeyiz. İkinci bölümde, sosyal devlet ilkesi, maneviyat ve manevi destek hizmetleri ile ilgili teorik bir çerçeve oluşturmaya çalışacağız. Yapmış olduğumuz literatür taraması sonucunda Anayasamızda ilgili maddelerde kendine yer bulan insanın maddi ve manevi gelişim hakkı bağlamında çalışmalar yapıldığı, fakat manevi destek ile ilgili bağlantılarına değinilen bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. İnsanın maddi ve manevi gelişim hakkının manevi

desteği ilgilendiren bağlantılarından hareketle, son dönemde bilimsel araştırmalarda kendine yer edinen manevi yönelimli sosyal hizmetler kavramı arasındaki ilişkiyi irdelemeye çalışacağız. Başlangıçta hep maddi boyutuyla gündemde olmuş fakat yeni gelişmelerle birlikte artık manevi alanla ilgili de kapsama alanının olduğu değerlendirilen sosyal hak kavramının maneviyatla ilişkilendirilebilecek yönlerine imkân nispetinde değinmeye çalışacağız. Araştırmamızın nc bölümünün ilk kısmında, sosyal devlet ilkesi ve manevi destek hizmeti arasındaki irtibatın hukuksal metinlerde yer alan dayanakları incelenmeye çalışılacaktır. Bu bölümün ikinci kısmını, ülkemizde hâlihazırda sunulan manevi destek hizmetlerinin hem hizmetin sunulduğu kurumlar hem de hizmetten faydalanan kesimler açısından ele alınması oluşturacaktır. Manevi destek hizmetinin etkilerine dair örnek çalışmalara ise bu bölümün üçüncü kısmında değinilmeye çalışılacaktır.

nc bölümün son kısmında ise manevi destek hizmetlerine karşı çıkanların karşı duruş nedenleri ve eleştiri örneklerine yer vererek, bu eleştirilerin hangi nedenlerden kaynaklandığı ve ne tür cevaplar verildiği- verilebileceği üzerinde durmaya çalışılacaktır. Yine bu bölümden sonra geçeceğimiz sonuç kısmında, önceki üç bölümde elde ettiğimiz verilerin kritiğini yaparak araştırmamızın ana teması olan sosyal devlet ilkesinin gerekleri ve kapsamı ile manevi destek hizmetlerinin arasındaki irtibatlı noktaları belirlemeye çalışacağız.

Batı ülkelerine göre ülkemizde alanla ilgili yeterli çalışmaların olmaması ve birçok kesim tarafından meşruiyet sorgulamasının devam etmesinden dolayı yapacağımız çalışmanın literatüre ve manevi destek hizmetlerinin meşruiyet tartışmalarına katkı sağlayacağını mit ediyoruz.

1.5. Literatür İncelemesi

Manevi destek hizmetleri ile ilgili yapılmış olan çalışmalara bakıldığında gittikçe artan bir ilginin bu alana yöneldiği söylenebilir. Bu çalışmalarda genel olarak manevi destek hizmetlerinin teorik erevesi ve pratikteki uygulama örneklerine yoğunlaştırdığı görülmektedir. Yapmış olduğumuz tarama neticesinde, araştırma konumuzla dolaylı yoldan bağlantısı olan sosyal hizmetlerde maneviyat, insanın maddi ve manevi gelişim hakkı, sosyal devlet ilkesi, sosyal hak kavramı gibi konularda yapılmış olan çalışmaların olduğu fakat sosyal devlet ilkesi ile manevi

destek hizmetleri arasındaki bağı inceleyen müstakil bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Sosyal devlet ilkesi kavramı ile insan hakları, insan onuru ve insanın maddi ve manevi gelişim hakkı kavramları arasında birbirlerini gerekli kılan zorunlu bir ilişki vardır. Alan yazına baktığımızda bu konulara dair yapılmış olan çalışmalarda manevi destek hizmetlerinin yer almadığı görülmüştür. Biz burada çalışmamız esnasında istifade ettiğimiz literatüre ait bazı çalışmalara değinmek istiyoruz.

2017 yılında Abdulhakim Beki tarafından İstanbul Üniversitesi açıktan sosyal hizmet lisans tamamlama programı öğrencileri için hazırlanmış olan “Manevi Destek Hizmetleri” adlı çalışma sosyal hizmetler ve manevi destek hizmetleri ilişkisini ele alması bakımından önemli bir çalışmadır. Manevi destek hizmetlerinin hukuki dayanaklarının incelenmesi boyutuyla da çalışmamız açısından istifade ettiğimiz bir eser olmuştur.

Ali Tarık Gümüş tarafından 2004 yılında yapılmış olan “Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma Ve Geliştirme Hakkı” adlı yüksek lisans tez çalışması sosyal devlet ilkesi ile ilişkisi bakımından araştırmamızda faydalandığımız bir kaynak olmuştur. Yazar bu çalışmada insanın maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkının yasal zeminini ve diğer haklarla olan ilişkisini ortaya koymaya çalışmıştır.

Sosyal devlet ilkesi doğası gereği insan hakları ile bağlantılı bir kavramdır. Sosyal devlet ilkesi konu edildiğinde aslında insan hakları da konu edilmiş demektir. 2011 yılında Ömer Sağlam tarafından yapılmış olan “Sosyal devlet ilkesi ve insan hakları” adlı çalışma araştırmamızın bir yönü olan sosyal devlet ilkesi bölümünde faydalandığımız bir çalışma olmuştur.

2017 yılında Hıdır Apak tarafından yapılmış olan “Sosyal Hizmet Ve Maneviyat: Sosyal Çalışmacılar Üzerine Bir Alan Araştırması” adlı çalışma sosyal hizmetlerde maneviyata duyarlı hizmetin imkânı üzerine yapılmış bir çalışmadır. Araştırmada maneviyat ve sosyal hizmetler kavramları ile ilgili geniş bir teorik çerçeve ortaya konduktan sonra sosyal hizmet uygulamalarında maneviyatın yerine dair bulgular paylaşılmıştır.

Ülkemizde manevi destek hizmetlerinin sunulduğu yerlerden birisi de hastanelerdir. Sağlık alanında sunulan manevi destek hizmetlerinin değerlendirilmesi maksadıyla ülkemizde yapılmış olan en kapsamlı çalışmalardan birisi Aysun Özkan'a aittir. Özkan 2019 yılında yaptığı "Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Bir Karma Yöntem Araştırması" adlı doktora tezi çalışmasında hedefinin manevi destek sürecini inceleyip hasta, hasta yakını ve hastane personelinin gözünden, sunulan hizmetin artılarını ve eksilerini değerlendirmek olduğunu dile getirmiştir.

Araştırmamız açısından önem arz eden konulardan birisi de ülkemizde sunulan manevi destek hizmetlerinin sunulduğu kurumlar ve kurumsallaşma sürecidir. 2017 yılında Metin Erdem tarafından yapılmış olan "Manevi Destek Hizmetleri Ve Türkiye'de Kurumsallaşması" adlı yüksek lisans çalışması bu alanda yapılmış en önemli çalışmalardan birisidir. Metin Erdem bu çalışmasında hem manevi destek hizmetleri hem de sosyal hizmetlerin ülkemizdeki gelişim tarihine dair önemli bilgiler aktarmıştır. Yine bu çalışma içerisinde manevi destek hizmetinin sunulduğu kurumlar ve hizmet içeriklerine dair önemli bilgilendirmeler mevcuttur.

Yapmış olduğumuz literatür taramasında araştırma konumuz olan "sosyal devlet ilkesi bağlamında manevi destek hizmetlerinin değerlendirilmesi" ile ilgili doğrudan yapılmış olan bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Yukarda bazı örneklerine değindiğimiz gibi "manevi destek" ve "sosyal devlet ilkesi" kavramlarını ayrı ayrı ele alıp farklı boyutlarıyla değerlendiren birçok çalışma mevcuttur. Ancak, bu iki kavram arasındaki bağı araştırması noktasıyla çalışmamız özgün bir değer taşımaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Hak Kavramı ve İnsan Hakları

İnsan hakları genel olarak üç gelenek ekseninde ele alınır.

Birinci gelenek açısından insan hakları; insanların, sadece insan olarak var olmalarından kaynaklanan haklardır. Bu haklar aynı zamanda insanın sahip olduğu en temel ve vazgeçilmez haklar olarak kabul edilir. Yaşama hakkı, özgür olma hakkı ve güven içinde olma hakkı gibi haklar bu sınıf haklara örnek olarak verilebilir. Dini, ırkı, dili, cinsiyeti, etnik kökeni, siyasi görüşü ve yurdu ne olursa olsun bütün insanların temel hak ve özgürlükler yönünden dokunulmazlığı vardır.

İkinci gelenek açısından insan hakları; insanlar tarafından oluşturulan devlet ve yönetimlerin temel hak ve hukuk kurallarını düzenleyen yükümlülüklerini oluşturan gelenektir. Bu ikinci gelenek haklarda medeni devletlerden, varoluşlarının gereği olarak toplumu oluşturan bütün insanların eşit ve adil muamele görmesi ve insanların doğuştan sahip oldukları haklarının korunup yerine getirilmesinin sağlanması beklenmektedir. Devlet insanı insan yapan temel haklarını, ona ait değerlerini, insanın onur ve haysiyetini yasalar yoluyla güvence altına alan önemli bir yapıdır. Bu yaklaşım ekseninde devletin toplumu oluşturan bütün insanlarına, eşitlik ilkesi gereği ayrımsız bir şekilde ulusal ve uluslararası yasalara bağlı kalarak muamele yapacağı güvencesini vermesi de insan hakkı ilkelerinden birisi olarak kabul görmüştür. Bundan dolayı devletin sorumlu olduğu insanlara karşı hak ve özgürlükler noktasındaki tutumunun bir lütuf gibi değil sorumluluk ve hak ekseninde şekillenmesi zaruridir.

Üçüncü gelenek açısından insan hakları; insanların doğuştan getirdikleri temel hakların dışında kendi kazanımlarıyla elde etmiş oldukları haklar geleneğidir. Hakların nesnel anlamda var olması kabulünden hareketle insanların kendi kazanımları olan haklarının korunmasının gerekliliği ile ilgili bir yaklaşımdır. Bu haklar bireyi ilgilendiren bireysel kazanım hakları olabileceği gibi toplumsal yönü olan kolektif haklar da olabilir. İster bireysel olsun ister toplumsal olsun insanların kazandığı bu çeşit hakların korunması hedeflenmektedir. Sosyal adalet mekanizmasının doğru işlemesi açısından bu haklar “Doğal Haklar” olarak isimlendirilirken, yasalara yön veren siyaset ve yasalara göre toplumsal hukuku işleyen yargı mensuplarınca “Hukuki Haklar” olarak tanımlanmıştır (Gedik, 2019: 163-165).

“Hak” kavramı sorumluluğu ifade eden hukuki bir kavramdır. Hakların bir kısmı insanın doğumundan itibaren insan olmasından kaynaklı haklar iken, bazı sorumluluklar neticesinde meydana gelen haklar da vardır. Bu durum, insanın bir hakka sahip olmasının onun mutlak anlamda yetkili olacağı anlamına gelmediğini ortaya çıkarmaktadır. Marshall sosyal hakları bireyin ait olduğu sınıftan bağımsız olarak eşit vatandaşlık temelinde oluşan haklar olarak tanımlamıştır. Böyle bir durumda toplumun bireyleri arasında, özellikle de özel gereksinimi olanlar arasında bir fırsat ortamından bahsedilmesi zordur. Olması gereken eşit hakların ötesine geçip özel gereksinimi olan kişiler için toplumsal destek imkânları geliştirerek bir fırsat eşitliği ortamı oluşturmaktır (Çoban, 2017: 254).

“Hak” kavramının ne olduğu ile alakalı bu genel girişten sonra haklar içerisinde konumuzla alakalı olan başlıklara yönelmek istiyoruz. Bu kapsamda modern dönemin en belirgin hak içerikli tartışma başlıklarından birisi olan “sosyal hak” kavramıyla konuyu biraz daha spesifik hale getirmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

2.1.1.Sosyal Hak Kavramı ve Kapsamı

“Sosyal hak” kavramının tanımlanması ve içeriğine dair yapılan tartışmalar teorik çerçevenin oluşturulması açısından bir belirsizliğe neden olmaktadır. “Sosyal hak” kavramı bazı yazarlar tarafından sosyal ve ekonomik hakları ifade etmek için kullanılırken, bazıları tarafından ise bunların yanında kültürel hakları da kapsayan bir kavram olarak kullanıldığı görülmektedir. Sosyal ve ekonomik hakların kapsamına

dair de tartışmalar devam etmektedir. Bu iki kavramın birbirinden ayırt edici farkı, ekonomik haklar içerik ve kapsam bakımından ekonomik konular ile sınırlı olarak görülürken, sosyal hakların ise başta çalışanların hakkı olmak üzere, özel olarak korunmaya muhtaç olan bütün sosyal gruplara ait kişilerin sahip oldukları hakları ifade etmesidir (Tanör, 2000: 95).

Sanayi devrimi ile toplumsal koşullar değişmeye uğramış, insanın tam manasıyla özgür sayılabilmesi için sivil ve siyasal hakların yetersiz kaldığı görülmüştür. Sanayi devrimi ile ortaya çıkan işçi sınıfı başta olmak üzere toplumun büyük çoğunluğu yoksulluk nedeniyle haklarından tam olarak istifade edemez duruma gelmiştir (Sağlam, 2011: 13). İşte tam da böyle bir atmosfer içerisinde ortaya çıkmış olan sosyal haklar, sosyal devlet anlayışı çerçevesinde toplumu oluşturan herkese özellikle de dezavantajlı gruplar denilen güçsüz kesimlere insan onuruna yakışan bir yaşam seviyesi getirmeyi amaçlamıştır (Bulut, 2009: 39).

Sosyal hakların bireyler açısından ele alınması ve buna göre sınıflandırma yapılması durumunda, sosyal haklar üç grupta değerlendirilebilir. Sosyal hakların birinci grubunda, bireyin beden ve ruh sağlığı içinde yaşama hakkı ve bu hakkın yerine getirilmesi için devlete yüklenmiş sorumluluklar bulunur. Yaşlıların, gençlerin, çocukların hakları ile sağlık ve sosyal güvenlik hakları gibi haklar da bu grupta yer alır. Sosyal hakların kişi açısından ikinci grubunda kişinin eğitim ve manevi değerlerini koruyup geliştirme hakkı yer alır. Yine kişinin fikri gelişim açısından hakları da bu gruba dâhildir. Kişinin çalışma hayatını düzenleyen haklar ise sosyal hakların üçüncü grubunu oluşturmaktadır. Sendika, grev, çalışma şartları, istirahat ve ücret eşitliği gibi haklar bu kapsama giren haklardan bazılarıdır (Göze, 1977: 110-115).

“Sosyal hak” kavramı üzerine yapılan birçok değerlendirmede bu haklar “isteme hakları” olarak tanımlanmıştır. Toplumu oluşturan bireylerin devletten bu hakların kullanımını noktasında bazı girişimler yapmasını ve aktif rol almasını talep edebilmeleri yönüyle bu haklar “isteme” hakları olarak tanımlanmışlardır.

Sosyal hakların bu yönüne dikkat çektiği tanımlamasında Mümtaz Soysal, sosyal hakları; bireyin toplumdan ve toplumun oluşturduğu kuralların tatbik edicisi rolünde

olan devletten, bazı durumlarda birtakım girişimlerde bulunma ve inisiyatif almasını istemesini mümkün kılan haklar olarak ifade etmiştir (akt. Ruhi, 2003: 51).

Toplumda dezavantajlı durumda olan fertlerin de toplumun diğer fertleri gibi insan olma vasıflarından kaynaklı haklarına uygun bir hayat sürebilmeleri için sosyal ve ekonomik haklar oldukça önemlidir. Bu hakların gerçekleşmesi ise devletin gereken tedbirleri alması veya doğrudan müdahale yoluyla olumlu yönde inisiyatif almasına bağlıdır. Sosyal bir hukuk devletinde bu haklar, toplumsal eşitliğin sağlanmasına yönelik haklar olarak da değerlendirilebilir (Göze, 1976: 112-119).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 22. maddesinde kişilere insan onuruna yakışan bir hayat yaşayabilmeleri ve kendi kişiliklerini serbestçe geliştirebilmeleri amacıyla sosyal ve ekonomik haklar tanınmıştır. Kişiler, kendilerine tanınmış olan bu sosyal ve ekonomik haklar vesilesiyle hem kendi gelişimlerini gerçekleştirme hem de insan onurunu zedelemeyecek şartlarda kendi varlıklarını devam ettirme imkânına erişmektedir (Savcı, 1996: 59).

Kişinin insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürebilmesi için vatandaşlarının insan olmalarından kaynaklı tüm boyutlarına ait varlıklarını koruyup geliştirme ortamını hazırlamayı gaye edinen bir sosyal devlet yaklaşımında, kişilere klasik hakların yanında sosyal ve ekonomik hakların da tanınmış olması gerekir. Kişilere klasik hürriyetlerle birlikte sosyal ve ekonomik hakların birlikte tanınmış olmasındaki amaç kişinin insan olmasından kaynaklanan değerlerine yaraşır bir şekilde madden ve manen varlığının tanınıp tekâmül etmesinin sağlanmasıdır (Göze, 1995: 361).

“Sosyal hak” kavramı başlangıçtan itibaren genellikle insanın maddi ihtiyaçlarının giderildiği bir faaliyet alanına hapsedilmeye çalışılmış görülmektedir. Oysa sosyal hak, İnsanın, insan olmaktan dolayı sahip olduğu, yokluğunda kendini var olma anlamında eksik hissedeceği her türlü varlığını özgürce geliştirebilmesi amacıyla ortaya çıkmış olan bir kavramdır. Bu husus birleşmiş milletler insan hakları evrensel bildirgesinin sosyal hak tanımıyla ilgili bölümünde de açıkça vurgulanmıştır.

“Sosyal hak” kavramı ile ilgili yapılan değerlendirmelerde insanın maddi ve manevi gelişim hakkı, sosyal hakların yerine getirilmesindeki amaçlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanın manevi dünyasına ait ihtiyaçlarının görmezden gelindiği bir sistemde “insan onuru” ve “insanın maddi ve manevi gelişimi”

kavramları elbette nakıs kalmış olacaktır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına insanın maddi ve manevi gelişiminin genel olarak insan hakları ile olan irtibatının ele alınmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz.

2.1.2.İnsanın Maddi ve Manevi Gelişimi ve İnsan Hakları

İnsanın kendi varlığını koruma, sahip olduğu imkân ve yeteneklerini geliştirebilmesinin şartları günümüzde insan hakları olarak düzenlenmiştir. Bireyler insan hakları ekseninde hem maddi boyutlarına ait hem de manevi boyutlarına ait varlıklarını koruyup geliştirebilirler. İnsanı insan kılan sahip olduğu bütün özelliklerinin inkişafı ve korunup geliştirilmesi açısından insan hakları temel araçlardandır (Uygun, 2000: 13-44).

İnsanın kendini ve sahip olduğu özelliklerini koruyup geliştirmesini sağlayan insan hakları, bütüncül bir anlayışla ele alındığı zaman kendinden beklenen fonksiyonu yerine getirebilir. İnsanın kendisi onu anlamlı kılan bütün değerleriyle birlikte değerlendirilmelidir. İnsan hem kendini hem de içerisinde yaşadığı evreni geliştirme çabasında olan bir canlı olma özelliğiyle bütün canlılardan farklı bir görünüm arz eder. İnsanın insan olmaktan kaynaklı sahip olduğu bütün insan haklarının prensip olarak insanın her türlü varlığının korunup geliştirilmesine hizmet ettiği söylenebilir. Bundan dolaydır ki insan haklarını oluşturan tüm ayrıntıların aralarında ayırım yapılmaksızın bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekir (Gülmez, 2001: 3-26).

İnsanın maddi ve manevi dünyasına ait değerlerin korunup geliştirilmesinin en önemli etkilerinden birisi temel hak ve hürriyetler bakımından bir kaynaklık teşkil ediyor olmasıdır. Günümüz anlayışında insan hakları hürriyetler olarak ifade edilmektedir. İnsan hakları birbirini tamamlayan bir bütünün parçaları olarak değerlendirilmelidir. Bir bütün olarak insanın sahip olduğu özelliklerinin korunması ve geliştirilmesine hizmet etmesi yönüyle, maddi ve manevi olarak kişiliğin korunması ve geliştirilmesi en önde gelen insan haklarından biridir. Kişilerin, bütüncül bir yaklaşımla her yönüyle gelişimi ve korunmasının yasalar tarafından temel insan hakları arasında kabul edilmesi, eksiksiz bir temel hak ve hürriyet güvencesi oluşturulması açısından oldukça önemlidir (Gümüş, 2004: 3).

Kişilere ait maddi ve manevi varlık alanının korunması ve gelişiminin önündeki engellerin kaldırılması hakkının kökenine bakıldığında, “insan doğası” kavramı

karşımıza çıkmaktadır. İnsan doğası kavramı ile kastedilen aynı zamanda insanın sahip olduğu ihtiyaçlarını da kapsayan bir ifadedir. İnsanın ihtiyaçlarının karşılanması ise temel insan haklarının varlığı ile yakından ilişkilidir. İnsan ihtiyaçlarının temel insan hakları ile karşılanabileceği söylenmekle birlikte, temel insan ihtiyaçlarının ne olduğu konusunda farklı değerlendirmeler bulunmaktadır (Donnelly, 1995: 27).

Temel insan ihtiyaçları insanın maddi ve manevi boyutuna hitap eden ihtiyaçlar olarak iki kısımda değerlendirilebilir. İnsanın maddi ihtiyaçlarını oluşturan, “geçim” ve “güvenlik” gibi iki genel başlık altında toplayabileceğimiz ihtiyaçları, insanın hayatını ve fiziki varlığını devam ettirebilmesi ile ilgili ihtiyaçlardır. Bu maddi ihtiyaçlar, karşılanışındaki yöntem farkının dışında insana özgü değildir. İnsan dışında kalan diğer canlılar, özellikle de hayvanlar açısından da aynı ihtiyaçların varlığı belirgindir. İnsanın temel ihtiyaçlarının diğer kısmını oluşturan manevi ihtiyaçlar ise, insanın ahlaki bir varlık olmasından ötürü büyük oranda insana özgü ihtiyaçlardır (Uygun, 2000: 18).

İnsan için hem maddi hem de manevi ihtiyaçlardan bahsedilmesinin temel nedeni; insanın sadece maddi değil manevi olarak da bir varlık alanının bulunuyor olmasındandır. İnsanın varoluşu gereği sahip olduğu maddi ve manevi varlık alanlarının korunup geliştirilmesi bu alanlardaki ihtiyaçlarının giderilmesiyle mümkün olacaktır. Bu ihtiyaçların giderilmesi noktasında devreye “insan hakları” girmektedir. Bu yönüyle bakıldığında insan hakları, kaynağını insan doğasının ahlaki boyutundan alan, insanın ihtiyaçlarını her yönüyle dikkate alıp gidererek, korunup gelişmelerini sağlayan araçlardır. Şayet insanın doğasından kaynaklanan ahlaki boyutu bulunmasaydı hak talebi oluşmayacağı gibi “hak” kavramının kendisinden bile bahsedilmesi mümkün olmayacaktı. Uluslararası insan hakları belgelerinde de, bu duruma dikkat çekilmiş ve insan haklarının temelde insanın özünde var olan insan onurundan kaynaklandığına vurgular yapılmıştır (A.g.e.).

Anayasamızın 2. Maddesinde “cumhuriyetin nitelikleri” ortaya konmuştur. Bu maddede geçen ifadeye göre, “Türkiye Cumhuriyeti, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan bir hukuk devletidir.” Anayasamızın başlangıç bölümünde tarif edilen temel ilkelere biri de “Her Türk vatandaşının onurlu bir hayat sürdürme ve

maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu” hükmüdür. Anayasamızın 2. maddesinde sayılan, “Cumhuriyetin niteliklerine” dair tanımlamalar başlangıç kısmında tarif edilen temel ilkeler eşliğinde hareket eden bir hukuk devletine işaret ettiği için, kişinin maddi ve manevi varlığını koruyup geliştirebilmesi hakkı 2.maddenin kapsamına yani Cumhuriyetin nitelikleri arasına girmektedir. Anayasamızın 4. maddesi ne göre ise, Cumhuriyetin niteliklerini tarif eden madde, değiştirilemeyen ve değiştirilmesi teklife bile söz konusu edilemeyen maddeler arasında yer almaktadır.

Bütün bu veriler birlikte değerlendirildiğinde; kişinin madden ve manen kendini güvence altında hissetmesinin teminatı olan bu hakkının, Anayasayı değiştirmeye yetkili organın dahi değiştiremeyeceği ve değiştirilmesinin teklif bile edilemeyeceği bir hüküm niteliği kazandığı görülmektedir (Aldıkaçtı, 1997: 14: 136).

Kişilerin sahip oldukları bu hakkın tam olarak yerine getirilebilmesi için, öncelikle insan hakkı olarak kabul edilen hürriyetlerin gerçekleştirilmesi ve bu hürriyetlerin dışında kalan fiilleri düzenleyen, kişiliğin serbestçe geliştirilmesi hakkının bireye sağlanması gerekmektedir. Bu noktada devlete ciddi yükümlülükler düşmektedir (Gümüş, 2004: 12).

Devlet ilk aşamada, bireylerin maddi ve manevi kişiliğini koruyup geliştirmelerinin önünde engel olan, anayasal zemini olmayan müdahaleleri önlemelidir (Gören, 1992: 165). Bu durum devletin hukuk devleti fonksiyonunun bir gereğidir. “Hukuk devleti” kavramı, devletin hareket alanını hukuk kurallarıyla belirleyerek, kişilerin kendilerini güven içerisinde hissetmelerini teminat altına alır (Soysal, 1997: 164-165).

İkinci aşamada devlet, bireylerin kendi tercihleri ve sorumlulukları altında kendi kişisel gelişimlerini özgürce sağlayabilmeleri amacıyla uygun ortam ve imkânları oluşturmalıdır (Savcı, 1980: 1-3). Kişilerin önündeki hukuksal engeller kaldırılıp, kişisel gelişimleri için uygun ortam ve şartlar oluşturulduğunda, maddi ve manevi gelişim imkânı daha kolaylaşacaktır. İhtiyaçların giderilmesi noktasında devletin rol alması bizi sosyal devlet kavramına götürür. Sosyal devlet ilkesini benimsemiş olan bir devlet, vatandaşlarının sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını gidererek, sahip oldukları tüm varlık alanlarıyla kendilerini geliştirmelerini mümkün olduğunca kolaylaştıran devlettir (Akad, 1984: 33).

İki aşama birlikte değerlendirildiğinde, kişilerin gelişimlerinin korunması ve desteklenmesi adına hukuk devleti ve sosyal devlet kavramlarının birbirlerini tamamlayan kavramlar olduğu görülmektedir. Günümüzde devletten beklenen, kişilerin varlık cihetlerine ait her türlü tekâmül imkânının önündeki engelleri kaldırarak insan haklarına saygılı sosyal bir hukuk devleti anlayışına uygun davranmasıdır (Gümüş, 2004: 13).

Araştırmamızın bu kısmına kadar sosyal devlet ilkesine giriş mahiyetinde, hak kavramının hukuki zeminine dair teorik bir çerçeve ortaya koymaya gayret ettik. Bu aşamadan sonra insan ihtiyaçlarını ve bu ihtiyaçların giderilmesi noktasında sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak sunulan sosyal hizmetleri ve sosyal hizmetlerin sunumunda maneviyatın rolünü irdelemeye çalışacağız.

2.1.3. İnsan İhtiyaçları ve Sosyal Hizmetler

İnsana ve onun ihtiyaçlarına dair farklı bilim dallarının ve felsefe ekollerinin kendi bakış açıları ekseninde yaptıkları birçok tanımlamalar vardır. Bu tanımlamaların en dikkat çekici olanlarından birisi Dünya Sağlık Örgütü'ne aittir. Dünya Sağlık Örgütü insanı tarif ederken “İnsan biyolojik, psikolojik, sosyal ve manevi boyutları olan bir varlıktır” diye tanımlayarak insanı oluşturan boyutlara dikkat çeken bütüncül bir tanımlama yapmıştır. Bu tanımlamadan hareketle biyo-psiko-sosyal ve manevi boyutu olan insanın bütün bu yönlerine ait ihtiyaçları olabileceği aşikârdır (Beki, 2017: 7).

İnsanların sahip oldukları temel ihtiyaçlarını değerlendiren psikolog Abraham Maslow bu ihtiyaçları beş aşamalı bir piramit şekliyle açıklamıştır.

Maslow'un ihtiyaçlar ile ilgili yapmış olduğu sıralama şu şekildedir;

1. Fizyolojik ihtiyaçlar: Yaşamın sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için duyulan temel ihtiyaçlardır. Yemek, su, barınma ve uyku gibi ihtiyaçlar bunlara örnek verilebilir.
2. Güvenlik ihtiyacı: kişinin maddi ve manevi varlığını güvende hissetmesi ihtiyacıdır. İş, sağlık ve mülkiyet alanlarına ait ihtiyaçlar bu kategoriye girer.

3. Ait olma ve sevgi ihtiyacı: insanın daha çok psikolojik ve manevi boyutuna ait ihtiyaçlarının yer aldığı kategoridir. Arkadaşlık kurma, belli bir inancın mensubu olma gibi ihtiyaçlar örnek verilebilir.

4. Saygınlık ihtiyacı: İnsan başkalarında gördüğü bir durumu değerlendirebilen ve kendi varlığı için saygınlığı önemseyen bir canlıdır. İnsanın güven, başarı, başkalarına saygı ve kendine saygı gösterilmesi gibi ihtiyaçları bu basamaktadır.

5. Kendini gerçekleştirme ihtiyacı: Bu ihtiyaç kategorisi ihtiyaçlar hiyerarşisinde en üstte olup bireyin ihtiyaçlarının nihai noktasını göstermektedir. Bu ihtiyaç kategorisinde erdem, doğallık, problem çözme ve gerçekleri kabul etme gibi ihtiyaçlar yer almaktadır.

Sosyal hizmet bilimi toplumu oluşturan bireylerin aile ve grupların hayatlarını daha huzurlu ve mutlu yaşayabilmeleri maksadıyla biyo-psiko-sosyal ve manevi alana ait ihtiyaçlarının giderilmesi için mücadele eden bir bilim dalıdır. Bireylerin ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında koruyucu önleyici, iyileştirici ve geliştirici bir yaklaşımla hareket eder. 2828 sayılı sosyal hizmetler kanununun da sosyal hizmetler şöyle tanımlanmıştır;

Kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünüdür
(A.g.e.: 9).

Yukarıdaki tanımda yer alan “manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesi” ifadesiyle, manevi yoksunluk halinin bireylerin giderilmesi gereken ihtiyaçları açısından ne derece önemli bir gereksinim olduğu vurgulanmaktadır. Korunmaya muhtaç çocuklar, yaşlılar, yoksullar ve bakıma muhtaç engelliler gibi dezavantajlı olan gruplar sosyal risklerle başa çıkmaya çalışırken manevi olarak da yıpranmaktadır (Karataş, 2009: 9-10).

Bireylerin kendi maneviyat alanlarına ait değerleri pozitif olarak yönlendirilebilirse sorunlarla baş edebilmeleri çok daha mümkün hale gelecektir. Sosyal risklere maruz kalmış bireylerde manevi açıdan destek görme ihtiyacı daha baskındır. Sosyal hizmet

sunucuları bireylerin manevi ihtiyaç taleplerini de kapsayan bir anlayışla kişiye, ailesine ve topluma hizmet vermelidir (Seyyar, 2008: 50).

Sosyal hizmet uygulamaları müracaatçıların sahip oldukları haklara ulaşabilmeleri için kaynaklarla onların arasında bir köprü vazifesi görür. Toplumsal kaynakları harekete geçirerek ihtiyaç sahibi insanların ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışır. İhtiyaç ve hak arasında çok yakın bir ilişki vardır. Karşılammamış her bir ihtiyaç aslında bir hakkın ihlal edilmesi yerine getirilememesi demektir. Sosyal hizmetler bireylerin ihtiyaçlarını onların hakları olarak gören ve haklara birbirinden ayrılmaz bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşan “hak” temelli uygulamaları gerçekleştirme hedefinde olan bir disiplindir (Çoban, 2017: 255).

Günümüzde toplumsal yapıda yaşanan hızlı değişimler aileler üzerinde olumsuz manevi etkiler ortaya çıkarmaktadır. Ailenin karşılaşacağı sosyal risklerin dikkate alındığı, koruyucu, önleyici ve rehabilite edici maneviyat içerikli çözümler üretilmesine olan ihtiyaç artmaktadır. Ülkemizde sunulan sosyal hizmet uygulamalarının multidisipliner bir bakış açısıyla etkin bir hizmet verebilmesi için, sosyal devlet anlayışının gereğine uygun yapısal düzenlemeler yapılmalıdır.

Sosyal refah imkânlarının toplumu oluşturan bütün bireylere eşit derecede ulaştırılmamış olması birtakım dışlanmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Sosyal dışlanma riski ile karşı karşıya kalan bireylerin maddi ve manevi ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında destekten yoksun bırakılması olumsuz görünümlere sebep olabilmektedir. Sahip olduğu yasal sorumluluklar çerçevesinde vatandaşlık bağı ile kendisine bağlı tüm bireyler için asgari bir yaşam düzeyi oluşturmak sosyal devletin en öncelikli vazifelerinden birisi olmalıdır (Karataş, 2009: 13).

Toplumda üretilen kaynak ve hizmetlere her bireyin erişim imkânı aynı değildir. Toplumsal refahı amaçlayan devletler sosyal adaleti gözeterek toplumdaki tüm bireylere asgari bir hayat standardı oluşturmayı hedeflerler. “Sosyal adalet” kavramının merkezini ise toplumsal kaynak ve hizmetlerin yeniden bölüşürülmesi oluşturmaktadır. Sosyal devlette kaynak ve hizmetlerin toplumda eşit bir biçimde dağıtılması, sosyal hizmetlerin mesleki bilgi ve disiplininden faydalanılarak gerçekleştirilir. Sosyal hizmet özünde insan onurunu koruyup geliştirmeyi ve toplumu oluşturan bireyler arasında sosyal adaletin gerçekleşmesini amaç edinen bir

disiplindir. Bir toplumda sosyal adaleti gerçekleştirme hedef olarak belirlenmişse, sosyal hizmet bir gereklilik olmuş demektir. Toplumun oluşturan kesimler arasında var olan fırsat eşitsizliğinin giderilmesi, dezavantajlı gruplar öncelikli olmak üzere toplumun ihtiyaçlarının karşılanıp toplumsal dengenin sağlanması adına, sosyal politikaların oluşturulması ve sosyal hizmetlerin sunumu sosyal bir haktır (Çoban, 2017: 259).

Çalışmamızın bu kısmında, bundan sonraki bölümde ele alınacak olan ülkemizdeki manevi destek hizmetlerinin incelenmesi bölümüne geçmeden önce manevi destek hizmetlerinin teorik altyapısını genel hatlarıyla ele almak düşüncesindeyiz. Bu bağlamda maneviyat, maneviyat ve din arasındaki ilişki, manevi destek ihtiyacı, manevi destek-danışmanlık, manevi destek hizmet ilkeleri, sosyal hizmet ve maneviyat ilişkisi ile manevi destek görevlisinin “kim” liği konuları ele alınmaya çalışılacaktır.

2.2.“Maneviyat” Kavramı

“Maneviyat” kavramının tanımı ve kapsamı üzerinde tam olarak budur diye ortaya koyabileceğimiz üzerinde uzlaşa sağlanmış bir tanımlama yoktur. Kişilerin kendi deneyimleri ve görüşlerine göre içerik ve anlam olarak farklı tanımlamaların ortaya çıkmasına müsait bir kavram olması bunun en önemli sebeplerindedir. TDK'nin Türkçe sözlüğünde ‘maneviyat’ kavramına; “Maddi olmayan manevi şeyler” ve “Yürek gücü ve moral” denilerek iki anlam yüklendiği görülmektedir.“Manevi” kelimesi köken olarak Arapça kökenli bir kelime olup, duyu organlarının dışına hitap eden bir anlam dünyası bulunmaktadır. Bu tanımlamalardan hareketle maneviyatın, anlam bakımından maddiyat alanının dışında, ruhsal ve metafizik alana ait olan gibi anlamlara geldiği ifade edilebilir (Seyyar, 2010: 31).

“Maneviyat” kavramının herkes tarafından kabul gören bir ortak tanımı olmamasına karşın bu kavrama yaklaşım noktasında bazı verilerden hareketle çıkarımlar yapılabilir. Şahsi tecrübeler, yaşamın anlamını ve amacını açıklamada bireylerin tercih ettikleri inanç sistemleri, kendi dışındaki insanlar ve evrenle kurulan bağlılık ilişkisi, tecrübeye açık olma, metafizik alanla ilgili deneyimler ve benlik ötesine yönelme gibi başlıklarla maneviyat alanına dair çıkarımlar yapılabilir (Nasel, 2004: 15-40).

İnsan yaşamı boyunca karşılaştığı her duruma bir anlam yüklemek ister. İnsanın bu anlamlandırma sürecinde maneviyatın büyük rolü vardır. Maneviyatın anlamlandırma çabasına olan katkısı, istenmedik, aniden gelişen, büyük üzüntü ve yıkıcı etkisi olan olaylarda daha belirgin olarak kendisini göstermektedir (Karataş, 2016: 102).

Hayatın anlam ve amacına dair sorular, insanın hayattaki misyonu ve hayatın kıymeti, insanın değer atfettiği şeyler, idealizm ve diğerkâmlık gibi birçok farklı konu “maneviyat” kavramı içerisinde değerlendirilmektedir. Bireyin, hayatın anlam ve amacına dair kabul ettiği bilgiler ve ulaştığı nokta onun manevi dünyasını ortaya koyar. Bu anlamda bireylerin anlam dünyalarındaki kuracakları ilişkinin boyutları şu şekilde çerçevelendirilebilir;

1. Aşkın ve ilahi bir güç ile arasında kurduğu ilişki (din merkezli alan)
2. Kişinin kendi benliği ile arasında kurduğu ilişki (insan merkezli alan)
3. Kişinin doğaya, sanatsal öğelere, ailesi ve sosyal çevresine yüklediği değer ve inançları ortaya koyan ilişki (dünya merkezli alan)

“Ruh” ve “ruhsallık” kavramlarının anlam çağrışımları yönüyle maneviyat kavramı ile yakın ilişki içerisinde oldukları dile getirilebilir. İnsanın kendisi, çevresi ve metafizik öğelere ait olarak oluşturduğu anlamsal bağ onun ruhsallığını oluşturur. Bu, insanın kendi benliğine ve benliğinin ötesine ait oluşturduğu bir güç alanıdır. Bu güç alanının en önemli aktörlerinden birisi ise hem mevcut varlık âlemine hem de metafizik âleme dair kişisel anlamları inşa eden manevi güçtür (Tuncay, 2007: 14-15).

Bütün bu tanımlamalardan yola çıkarak, maneviyatı kişisel özümüz, değer yargılarımız, inanç dünyamız ve hissettiğimiz duyguların birleşimi olarak ifade edebiliriz. Maneviyatla ilgili dile getirilen fonksiyonlar kişilerin davranış tercihine etki eden faktörlerdir. Bir bireyin hayatında anlamsal düzlemde sağlanmış olan manevi bir dinginlik hali, aynı zamanda kişinin maddi boyutunu oluşturan unsurlar üzerinde de olumlu tesirlerde bulunacaktır. İnsanın kendi değer yargıları olarak kabul ettiği her şey ve anlama dair yaptığı her sorgulama ile ulaştığı her türlü hissiyat onun manevi dünyasına ait birer parça hükmündedir.

İnsan sahip olduğu akıl ve Őuur gereği daima hayatın anlamını, ölümün varlığını ve sebebini, kendi varlığının kaynağını ve öldükten sonra ne olacağını sorgulayan bir canlıdır. İnsanın ana hatlarıyla metafizik ve manevi alana dair olan bu sorularını modern bilim pozitivizm etkisiyle büyük lde ya yok sayma yoluna gitmekte ya da ikna edici cevaplarla muhataplarının karŐısına çıkamamaktadır (Seyyar, 2009: 4).

İnsanın kendi varoluşunu varoluş kaynağını ve sebebini anlamlandırma çabası maneviyat kavramının daima onun gündeminde yer almasına neden olmuştur. İnsanın kendi doğasından kaynaklanan bu vazgeçilmez anlam arama çabalarına bazen dini bazen de din dıŐı cevaplar verilmeye çalışılmıştır. Fransız İhtilal' ini takip eden süreçte Batı dünyasında dini kurumlar ve din temelli açıklamalar zayıflamaya baŐlarken bireysel tecrübeler ve deneyimlerle oluşturulan manevi alana olan yönelim artmaya başlamıştır. Günümüzde de içsel maneviyata olan ilginin artıŐta olduğu görülmektedir. Özellikle 20. Yüzyıldan sonra bu anlayıŐın daha dikkat çekici bir hale geldiği söylenebilir (Mehmedoğlu ve Mehmedoğlu, 2012: 25-27).

İnsan doğası gereği hem içinde bulunduğu Şartları deđiŐtiren hem de bulunduğu Şartlardan etkilenen bir varlıktır. İnsanlık tarihi boyunca insanın fiziki dünyayı algılama ve yaşama biçimine etki eden çok köklü değişimler meydana gelmiŐ, hayatın akışını deđiŐtiren bu değişimler bireylerin içsel ve dıŐa dönük anlam dünyalarına da etki etmiştir. Bilim tarihi boyunca insana ve onun anlam dünyasına dair farklı yaklaşımlar geliŐtirilmiŐtir. Bu yaklaşımlar geliŐtirilirken elbette dönemin eğitim, sağlık ve hukuk alanında hâkim olan insan tanımlamaları etkili olmuştur.

Geride bıraktığımız yüzyılın hâkim olan insan algıŐının merkezini, rasyonalizm ve materyalizm oluşturmuştur. Dolayısıyla insanın kendini gerçekleŐtirmesi ve hayatından lezzet almasının yolu maddi dünyada yaşanan tekmllerde aranmıŐtır. Maddi alanda sağlanan birçok bilimsel geliŐmeye, insan hayatını hiç olmadığı kadar kolaylaştıran birçok yeniliğe rağmen sonuç hiç de umulduğu gibi olmamıŐtır. İnsanın bir Őeylere kolay ulaŐabiliyor olmasının, maddi anlamda sağlıklı ve zengin olmasının tek boyutuyla onun arzulanen mutluluğunu gerçekleŐtirmeyeceđi bulunduğumuz dönemde yapılan bilimsel alıŐımlarla ortaya konmuştur (Ayten, Düzgüner, 2020: 19-20).

Günümüz bilim dünyasında insana dair yapılan araştırmalarda insanın aklının yanı sıra duygu ve tecrübelerine de önem veren yaklaşım önem kazanmaktadır. İnsanın maddi boyutunun yanı sıra manevi boyutu da bilim dünyasının ilgisini kazanınca, insanın manevi boyutuna hitap eden dinlerin ve inanç sistemlerinin insan tasavvuru ile bilimin insan tasavvuru birbirine yaklaşma zemini bulmuştur (A.g.e.: 20).

2.2.1.Maneviyat-Din İlişkisi

Tarihsel süreçte “maneviyat” kavramının gelişimine göz attığımızda “din” kavramı ile yakın bir anlam ilişkisi içerisinde olduğu görölmektedir. “Din” ve “maneviyat” kavramlarının arasındaki ilişki karmaşık bir görünüme sahiptir. Bundan dolayı tıpkı maneviyatın tanımlanmasında olduğu gibi bu iki kavramın birbirleri ile kıyaslamasında da kesin bir tarif üzerinde uzlaşmak pek olası görünmemektedir. Bu uzlaşının olasılığını düşüren en önemli sebep maneviyat ve din tanımlamaları yaparken bireylerin şahsi deneyimleri ile hareket etmeleridir.

“Din” ve “maneviyat” kavramlarının ilişkisine dair yapılan tanımlamaları genel olarak üç yaklaşım altında değerlendirebiliriz. Birinci yaklaşıma göre, din daha geniş kapsamlı bir kavramı ifade ederken, maneviyat dinin içerisinde yaşanan bir alan olarak görölmektedir. İkinci görüş sahipleri ise bunun tersi olarak maneviyat kavramının kuşatıcı üst kavram olduğunu ve din olgusunun maneviyat içerisinde yer alan bir parça olduğunu dile getirirler. Üçüncü yaklaşımı savunanlar ise olaya biraz daha geniş açıdan bakarak ister din olsun ister maneviyat olsun her ikisinin de bireylerin kendi içsel deneyimleri etrafında tanımlanan kavramlar olduğunu kabul ederler. Maneviyatı dinin parçası olarak gören birinci yaklaşım dini otoritelerin etkisi altında tarihsel olarak şekillenmiş olan yaklaşımdır. Bugün bu yaklaşım eskisi kadar popüler olan bir yaklaşım değildir. Günümüzde daha etkin olarak kabul gören görüş maneviyatın dini içerdiğini ve maneviyatın içinde inanç olduğunu kabul eden ikinci görüştür. Bu anlayışa göre maneviyat, üst bir kavram olarak dini de kapsamıştır. Dolayısıyla buradan dinsel olan her şey manevidir fakat her manevi olan dinsel değildir sonucu çıkartılabilir. Bu anlayış temelinde maneviyat kişisel tecrübeler dayalı sübjektif bir olgu olması nedeniyle dinin kurumsal alanı ile sınırlandırılmamalıdır. Herhangi bir dinin belirlemiş olduğu kurumsal çizgilerin dışında kişisel tecrübî alana dair manevi olguların varlığının kabulünden hareketle

manevi olan her şeyin dinin şemsiyesi altına giremeyeceği kabul edilmektedir (Hull, 2003: 10-124).

“Maneviyat”, bireyin kendi varlığı, kendi dışındaki varlıklarla olan iletişimi ve hayatın anlamı üzerine sorulan sorulara verilen cevaplara göre dinle birlikte algılanan bir kavram olabileceği gibi dinin dışarıda bırakıldığı tanımlamaların da yapılabileceği bir kavramdır. Burada temel ayrım noktası kişinin cevap veya anlam olarak kabul ettiği şeyin kendisidir. Eğer kişi hayatın anlamı üzerine sorulan sorulara belli bir dinin, bir inanç sisteminin verdiği cevaplar ekseninde cevap veriyor ve öyle inanıyorsa onun maneviyatı ait olduğu inanç sistemiyle birlikte değerlendirilebilir. Aynı şekilde belli bir dini inanç sistemine dâhil olmayıp kendini ateist olarak tanımlayan kişilerin anlamlandırma çabaları da onların maneviyatı olarak değerlendirilebilir (Çetinkaya, Altundağ, Azak, 2007: 47).

Dinsel öğelerin dışında da ruhsal ve manevi değerlerden bahsedilebileceğinden hareketle, maneviyatın belli bir inanç sistemiyle sınırlandırılan bir tanımlamasının yapılması mümkün gözükmemektedir. Bu çerçevede maneviyatı insanın maddi olan her türlü unsuru dışarıda bırakarak oluşturduğu bir anlam dünyası olarak kabul edebiliriz (Seyyar, 2012: 141).

Manevi danışmanlık uygulamalarının geçmişi ülkemize göre Amerika ve Batı dünyasında çok daha eski bir tarihe sahiptir. Maneviyat temelli tartışmaların ve manevi danışmanlık hizmetlerinin gündemde olmasında “din” ve “maneviyat” kavramlarında yaşanan anlamsal dönüşümler etkili olmuştur. “Din” ve “maneviyat” kavramlarında yaşanan anlam değişimlerinin etkisi Batıda ortaya çıkarak zamanla ülkemizde de kendisini hissettirmeye başlamıştır. Bugün ülkemizde uygulanan manevi danışmanlık hizmetleri büyük ölçüde teorik olarak Batıdan etkilenmektedir. Ülkemizde sunulan manevi destek hizmetlerinin verimi ve toplumda karşılık bulması adına “din” ve “maneviyat” kavramlarının hem Batı toplumlarında hem de ülkemizde nasıl anlaşıldığı ve aralarındaki anlam ilişkisinin değerlendirilmesi faydalı olacaktır

Batıda yapılmış olan din tanımlamalarının genellikle dinin kurumsal boyutuna odaklandığı görülmektedir. Maneviyat tanımlamalarında ise daha çok kişilerin şahsi tecrübe ve deneyim alanına yoğunlaşmış olan tanımlamalar dikkat çekmektedir. Bu

iki kavramın Batıda ele alınış şekillerinden hareketle aralarında belirgin bir anlam farkı görüldüğü söylenebilir. “Din” ve “maneviyat” kavramlarının ülkemizde nasıl anlaşıldığına dair yapılmış olan bazı çalışmalarda Batı dünyasının tanımlamasıyla benzeşen ve ayrışan yönlerimiz olduğu ortaya konmuştur Her iki toplumda da temel olan ortak yönlerden birisi, maneviyatın tanımının dinin tanımına göre şekilleniyor olmasıdır. Yine her iki toplumda da ortak olan kabullerden birisi her bireyin kendine ait bir manevi alanı olabileceğidir. İki toplumun ayrışma noktalarına geldiğimizde ise, en temel ayrışmanın din tanımlamasında olduğu göze çarpmaktadır. Batı ekseninde düşündüğümüzde din genel olarak kilisede yaşanan kurumsal bir olgu olup Tanrı da yine kilisenin vasıtallığı ile ulaşılabilen bir mevkidedir. Bu durum dinin kurumsal alanda yaşanan bir fenomene dönüşmesinin dışında bireylerin Tanrı ile olan içsel bağılıkları açısından da farklılıklara neden olmaktadır. Ülkemizde nüfusun büyük çoğunluğunun tabii olduğu İslam dinine göre, din sadece belli mekânlarda yaşanan bir olgu olmadığı gibi Müslüman olmak içinde hiçbir kurumsal yapıya tabii olmak gerekli kılınmaz. Yine İslam inancına göre Allah her zaman ve her yerde kullarıyla beraber olup ona ulaşmak için herhangi bir aracı ve vasıtaya ihtiyaç duyulmaz (Ayten, Düzgüner, 2020: 22-24).

Yukarıda ayrıntılarına değindiğimiz “maneviyat” ve “din” kavramlarının Batıda ve ülkemizde nasıl anlaşıldığına dair veriler ülkemizde sunulacak manevi içerikli hizmetlerde referans olması bakımından önemlidir. Ülkemizde yapılan araştırma sonuçlarında da görüleceği üzere toplumumuzda genel olarak “din” ve “maneviyat” kavramları birbirine yakın anlamlarda kullanılmaktadır. İslam dininin hayata geçirilme boyutunun belirli kurumsal yapılarla sınırlandırılmış değil toplumun ve hayatın her alanını kuşatıcı olmasından kaynaklanan etki alanı göz ardı edilmemelidir. İslam dini, bireylere ait şahsi bir inanç dünyası oluşturmakla birlikte, bugün dezavantajlı bireyler olarak isimlendirilen toplumun muhtaç kesimlerini de kuşatıcı bir sosyal sistemi mensuplarına yürütmesi gereken bir yol olarak göstermektedir. Ülkemizde sosyal hizmetler alanında verilmekte olan manevi danışmanlık hizmetlerinin hem sunumu hem de gerekliliği açısından bu veriler önem arz etmektedir.

2.2.2. Manevi Destek İhtiyacı

İnsan maneviyatının içeriğini biliş ve duyuşla ilgili birtakım meziyetler belirlemektedir. Sahip olduğu bu yetenekleri ile insan, ruhsal olarak doygunluğa ulaşmış manevi bir iç dinginliği sağlayabileceği gibi bunun aksine olarak manevi bir sarsılma ve bunalım içinde de kendisini bulabilmektedir. İnsanın aradığı tatminkârlık sadece maddi olanla sınırlı olmayıp maneviyatı da kuşatan bir görünüm arz eder. Yerine göre manevi tatminkârsızlığın açtığı sıkıntı ve sebep olduğu olumsuzluklar maddi olana göre daha da büyük olabilir. Manevi alana dair birikimler, yaşamın getirdiklerine karşı, bireylerin elinde bulundurdukları içsel ve kendilerine özgü bir güç olarak insanı cesaret ve güven noktasında destekleyici bir unsurdur. İçsel ve kendine özgü bu alan ne kadar güçlü olursa, karşılaştığı güçlüklerin üstesinden gelebilme becerisi de o oranda güçlü olacaktır. Öte yandan bakıldığında ise insanın maneviyatının zayıf kalmasının kişiyi yaşadığı hayattan lezzet alamayacak kadar umutsuzluğa ve karamsarlığa sürükleyebildiğini görmekteyiz. İnsanın olayları, olguları ve karşılaştığı olumsuzlukları anlamlandırma sürecinde en büyük başvuru kaynaklarından birisi maneviyattır. Hayatın getirdikleri karşısında zaman zaman bireyler anlama dair kontrol kaybı hisleri yaşayabilirler. Bu hissiyata kapıldıkları anlarda ise yaşadığı kontrol ve anlam kaybının telafisinde kendisine yardımcı olacak bir güç arayışı içerisine girerler. İnsanın bu yöndeki arayışlarına cevap verebilecek en büyük güçlerden birisi de manevi yardım gücüdür (Cebeci, 2016: 60).

Tıp ve psikolojinin insanın boyutları ve onun iyi olma halini ele alma şekline baktığımızda yakın geçmişe kadar insanın psiko-sosyal ve fiziksel olarak ele alındığı bir yaklaşımın hâkim olduğunu görmekteyiz. Ancak son dönemde yapılan birçok araştırma göstermiştir ki; insanın psikolojik, sosyal ve fiziki yönünün dışında bir de manevi bir boyutu vardır. Yapılan bu çalışmaların sonucunda Dünya Sağlık Örgütü, sağlık tanımında güncellemeye gitmiştir. Sağlık; “İnsanın fiziksel, sosyal ve psikolojik açıdan iyi olması halidir” şeklinde olan eski tanım yeni bilimsel gelişmelerden sonra; “İnsanın fiziksel, psikolojik, sosyal ve manevi yönden iyi olması halidir” diye değiştirilmiştir (WHO, 1998).

Fiziksel boyutla ilgili gelişen sıkıntılarda insanlar hekimlere müracaat etmektedirler. Yine psikolojik temelli bir ihtiyaçları olduğunda psikolog ve psikiyatlara giderken,

sosyal kökenli problemleri ile ilgili de sosyal çalışmacılardan destek alabilmektedirler. Bura da akla gelen soru insanın manevi dünyasına ait bir yoksunluk hali geliştiğinde profesyonel olarak nerden yardım alabileceğidir. İşte bu noktada devreye manevi destek hizmetleri girerek bu ihtiyaca cevap vermeye çalışmaktadır. Uygulamada bazı farklar olmakla birlikte ülkemizde ve dünyanın birçok ülkesinde manevi destek hizmetleri sunulmaya başlanmıştır. Manevi destek hizmetlerinin dünya genelinde ve ülkemizde yaygınlaşmasının arkasındaki temel fikir insanın manevi boyutunun da diğer boyutlarıyla birlikte dikkate alınmasını gerekli gören bütüncül (holistik) yaklaşım modelinin ağırlık kazanmasıdır (Ayten, Düzgüner, 2020: 33-35).

Manevi destek hizmetinin bir ihtiyaç olarak belirginleşmesinde modernleşme sürecinin çok büyük etkisi vardır. İnsanların kentlerde çok büyük kalabalıklar halinde yaşadığı modernleşme süreci pek çok insanın kalabalık şehirlerde yaşanan hızlı hayata uyum sağlayamamasını da tetiklemiştir. Kalabalıklar içerisinde yalnızlaşan modern insanın hayatına kişiye özgü hizmet anlayışının bir yansıması olarak yeni hak tanımlamaları girmiştir. Huzurevlerinde bulunan yaşlılara, hastanede bulunan hastalara ve ceza infaz kurumlarındaki mahkûmlara manevi destek hizmeti sunulması modern çağın getirdiği şartlardan ötürü zorunlu bir ihtiyaç haline dönüşmüştür. Bu ihtiyacın görülmesinin akabinde özellikle ihtiyaç düzeyi belirgin olan dezavantajlı kesimler başta olmak üzere bu anlamda talebi olan bireylerin ihtiyaçlarına cevap verilmesi gerektiği anlayışı yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bunun sonucunda bireyselleşmenin ön planda olduğu modern toplum içerisinde kendini daha da çaresiz ve mutsuz hissetmemesi için dezavantajlı kesimlerin bulunduğu ortamlara profesyonel manevi destek hizmetlerinin sunulması bir gereklilik haline gelmiştir (Ayten,2018'den akt. Ayten, Düzgüner, 2020: 48-49).

2.2.3.Sosyal Hizmet ve Maneviyat

Sosyal hizmetlerin ilgili kanununda yapılan tarifte, sosyal hizmet sunumunda kişiler açısından yerine getirilmesi gereken hakların önemi ve bu hakların yerine getirilmesi esnasında takip edilecek yaklaşımın ana esaslarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte sosyal hizmetlerin uygulandığı alanlar ve bu alanların toplumsal

ihtiyaçlara ne lde cevap verdiği konusunda yapılacak olan değerlendirmelere de ihtiyaç vardır.

1920’li yıllarda sosyal hizmet uygulama alanları kavramı konuşulmaya başlanmış ve Aileye yönelik, çocuklara yönelik, tıbbi yönelimli, psikiyatri alanı ile eğitim alanına yönelik sosyal hizmetler gibi alanlarla sınırlı bir şekilde kalmıştır (Duyan, 2010’dan akt. Beki, 2017: 9). Günümüz toplumlarında ise insanların sahip oldukları ihtiyaçların çeşitlenerek artması ile sosyal hizmet uygulama alanları da çeşitlenerek çoğalmıştır.

Günümüzde yaygın olan başlıca sosyal hizmet uygulama alanları şunlardır:

1. ocuk Refahına Yönelik Sosyal Hizmet Alanı
2. Aile Refahına Yönelik Sosyal Hizmet Alanı
3. Engelli Refahına Yönelik Sosyal Hizmet Alanı
4. Yaşlı Refahına Yönelik Sosyal Hizmet Alanı
5. Kadın Refahına Yönelik Sosyal Hizmet Alanı
6. Adli Sosyal Hizmet Alanı
7. Gençliğe Yönelik Sosyal Hizmet Alanı
8. Okula Yönelik Sosyal Hizmet Alanı
9. Orduya Yönelik Sosyal Hizmet Alanı
10. Tıbbi Alana Yönelik Sosyal Hizmet Alanı
11. Madde Bağımlılığına Yönelik Sosyal Hizmet Alanı
12. Sivil Toplum rgtlerine Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları
13. Göçmen, Mülteci ve Sığınmacılara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları
14. Mahalli İdarelere Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları
15. Endüstriyel Sosyal Hizmet Uygulamaları
16. Manevi Alana Dair Sosyal Hizmet Uygulamaları
17. Makro lekli Sosyal Hizmet Alanı
18. Çevreye Yönelik Sosyal Hizmet Alanı

19. Afetlere Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları

20. Toplum Katılımlı Sosyal Hizmet Uygulamaları

21. Diğer Sosyal Hizmet Uygulamaları

Yukarda sayılan uygulama alanları birlikte değerlendirildiğinde insan refahına yönelik sunulan sosyal hizmetlerde bütüncül bir bakış açısı ile hizmet verilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Sosyal hizmetin uygulama alanlarından birisi olan manevi alana dair sosyal hizmetler de bu bütüncül yaklaşımın bir gereği olarak görülürken, dünyanın birçok yerinde bu husus gözetilerek ciddi sosyal hizmet uygulamalarının yapıldığı bilinmektedir (Beki, 2017: 9-10).

Sosyal hizmetin tarihi insanlık tarihi ile eşdeğer olarak görülebilir. Başlangıçta muhtaç insanlara gönüllülük esasına dayalı yardımcı olma faaliyetleri olarak ortaya çıkan sosyal hizmetin, bilim dünyasına dâhil olması ve profesyonel bir meslek olarak uygulanması çok daha sonraları meydana gelmiştir. Sosyal hizmet sunumunda eski çağlardan yakın zamana kadar dini kurum ve kuruluşların verdikleri katkılar olumlu olarak kabul edilip, eleştirel olarak yaklaşılmıyordu. Yine başlangıçtan itibaren sosyal hizmetler dini ve manevi değerlerden önemli ölçüde pozitif yönde etkilenecek hizmet sunumunda bulunurken, zamanla bu ilişki yerini bir belirsizliğe ve karşılıklı çatışmaya bırakmıştır. Bilim dünyasında ortaya çıkan paradigma değişiminin etkisiyle sosyal hizmet, müracaatçıların sorunlarına yönelirken ahlaki açıklamalardan uzaklaşıp, rasyonel cevaplar vermeye yönelmiştir. Sosyal hizmetler alanında teorik ve pratik olarak yer alan aktörler bilimselliği yakalayabilme adına, yaptıkları çalışmalarda gitgide manevi muhteviyattan uzaklaşmışlardır. Bunun neticesinde seküler bilim ile dini ve manevi olgular arasındaki ayrışma daha da derinleşmiştir (Apak, 2017: 2-3).

Bilimin hâkim değer ölçütlerine ayak uydurma ve mesleki güveni ön planda tutma uğraşları sosyal hizmeti, insanı oluşturan en önemli boyutlarından birisi olan manevi boyutu yok sayma noktasına getirmiştir. Sosyal hizmetlerin merkezinde insana ve insanın sosyal hizmetlerin konusuna giren ihtiyaçlarına yardım etme amacı vardır. İnsanın inanç noktasındaki tercihi her ne olursa olsun doğal olarak onun manevi alanını oluşturmuş olur. Dolayısıyla maneviyat insanın ayrılmaz bir parçasıdır denilebilir. Yardımda bulunacağı insanın mahiyetini tam olarak anlamadan ona

yardım etmeye çalışmak her şeyden önce yardımın maksadıyla uyuşmamaktadır. Sosyal hizmetin kendi varlık sebebi olan insanın ihtiyaçlarına yardımcı olma amacını ideal manada gerçekleştirebilmesi için muhatabını her yönüyle tanıması gerekliliğiyle yüzleşmesi elzemdir (A.g.e.).

Sosyal hizmet mesleği insan refahını önceleyen bir meslektir. İnsanın sadece maddi varlık alanına ait ihtiyaçlarının dikkate alınarak yürütülen bir sosyal hizmet faaliyeti, insanda ulaşılmaması hedeflenen refah seviyesi için eksik bir çaba olarak kalacaktır. Bu eksikliğin oluşmaması adına manevi alana duyarlı sosyal hizmet uygulamaları, sosyal hizmetlerin bütüncül bir hizmet anlayışının içerisinde yer almalıdır (Beki, 2017: 33).

Manevi ihtiyaçların karşılanması ve manevi sorunların çözüme kavuşturulması sosyal yansımaları olan bir durumdur. Başta engelli ve yaşlı sosyal hizmetleri olmak üzere manevi açıdan bakıma ve desteğe muhtaç herkes için manevi içerikli sosyal hizmet bir haktır. Sosyal hizmetlerde manevi içerikli hizmet sırf ihtiyaç olduğunda değil sosyal boyutlu bir insan hakkı olmasından dolayı kurumsal bir yapıya kavuşturularak sürekli uygulanmalıdır. Demokratik yönden gelişmiş birçok ülkede ihtiyaç sahibi insanların sosyal hayatlarında yüzleştikleri manevi bakım ve destek ihtiyacının giderilmesi noktasında düzenlemeler yapılmıştır (Seyyar, 2014: 12).

2.2.4. Manevi Destek /Danışmanlık

Ülkemizde manevi destek hizmetini sunma görevi ve yetkisi Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilmiştir. 09.07.2018 tarihinde resmî gazetede yayınlanan 703 sayılı kanun hükmünde kararnamenin ilgili bölümünde bu görev ve yetkinin kullanılmasının hangi kurumları kapsadığı ve kimlere sunulacağı ile ilgili bir çerçeve belirlenmiştir (703 sayılı KHK).

İnsanın anlam arayışına katkıları açısından bakıldığında, maneviyat, bireyin ruh sağlığına önemli katkılar sağlamaktadır (Hökelekli, 2015'ten akt. Taşkın, 2019: 11). Maneviyatın ruh sağlığı üzerindeki olumlu etkileri göz önünde bulundurulduğunda, danışmanlık süreci açısından da manevi yönelimin pozitif katkılar sağlayacağı söylenebilir. Yapılan birçok araştırma ile maneviyatın, insanın sadece ruhsal sağlığına olan katkısıyla kalmayıp, alışkanlıklarını, davranışlarını ve fiziksel sağlıklarını da etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Ekşi ve Kaya, 2016: 11-20).

Yurtdışındaki örneklerinde olduğu gibi ülkemizde yürütülen manevi destek hizmetlerinde de insan hayatının görünenden öte bir anlam boyutunun olduğu ve insanın bu boyutuyla da ele alınması gerektiği temel esas olarak kabul edilmektedir. Bu temel esas, insanı ve onun sorunlarının çözümünü ele alırken; biyo-psiko- sosyal yönleriyle birlikte ve manevi alanın da işin içerisine dâhil edilmesini gerekli kılan bütüncül bir danışmanlık faaliyeti sunulmasını gerektirmektedir. Bu bilgiler ışığında insanın sorunlarının çözümünün bir parçası olmasından hareketle, manevi olarak destek görmeyen kişilerin gelişimi ve ruh sağlıkları açısından çok önemli bir fonksiyona sahip olduğunu söyleyebiliriz (Ekşi ve Kaya, 2016: 11-28).

Manevi danışmanlık hizmetlerinin ülkemizdeki kurumsal temsilcisi konumunda olan Diyanet İşleri Başkanlığı hem akademik alanla ilgili hem de pratik alanla ilgili birçok çalışma başlatmıştır. Başta sağlık kuruluşları olmak üzere öğrenci yurtları, ceza infaz kurumları gibi toplumun farklı kesimlerine hitap eden kurumlarda iş birliği esasıyla manevi danışmanlık hizmetleri vermeye başlamıştır. Manevi destek hizmetlerinin kurumsal temsilcisi konumunda olması itibarıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'nın manevi destek tanımı teorik çerçeve açısından oldukça önem arz etmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı manevi desteği;

Dini referanslardan hareketle bir din ve inanç desteğidir. İnsanların acılı, sıkıntılı, üzüntülü, korkulu, yalnızlık ve ümitsizlik hallerinde, kriz durumlarında, ani değişmelerle gelen/maruz kaldıkları yeni duruma uyum sağlama, baş edebilme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olarak onlara din ve inanç açısından destek olmak, varsa soru ve sorunlarına danışmanlık/rehberlik etmek, hayatlarına yeni bir anlam verebilmede eşlik etmek ve onlara moral vermektir diye tanımlamıştır (Han, 2016: 97).

Manevi destek, bireyin kendisiyle, çevresiyle, toplumla, Tanrı'yla ve doğayla olan ilişkisinde yabancılaşma duygusunu yok etmeye veya onu mümkün olan en az seviyeye düşürmeye çalışır. Bütün bu çabaların sonundaki nihai amaç bireyin hayatındaki anlamı yakalamasına yardımcı olmaktır (Seyyar, 2010: 37).

Manevi destek hizmetleri, müracaatçıların içlerinde var olan potansiyeli görek kendi gerçekliklerinin farkına varmalarını sağlamaya çalışır. Kendi gerçekliğinin ve

potansiyelinin farkında olması kişinin etrafıyla uyum sağlaması kolaylaştırarak, yaşamından lezzet alarak yaşamasına katkı sağlar (Armaner, 1973: 199).

Ülkemizde akademik camiada manevi destek hizmetleri ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında son zamanlarda oldukça artan bir ilgi olduğu gözlemlenmektedir. Yapılan son çalışmalardan birinin sahibi olan Aysun Özkan manevi danışmanlık kavramına oldukça geniş bir tanım kazandırmıştır. Özkan'ın manevi danışmanlığın ilkelerine de atıf yaptığı manevi danışmanlık tanımında öne çıkan hususlar şunlardır;

Öncelikle danışmanlık faaliyeti için talep manevi yoksunluk hissiyatı içerisinde olan taraftan gelmelidir. Danışmanlık pozisyonunda olan kişi kendisine danışanın içinde bulunduğu olayın önemini fark edip bu anlayışı karşı tarafa hissettirmesi gerekir. Manevi danışman, danışmanlık ilkeleri gereği, danışanın inançlarını ve içinde bulunduğu durumu yargılamadan karşısındaki bireyin insan olmaktan kaynaklı değerini takdir etmelidir. Manevi danışmanlık faaliyeti etik ilkeler eşliğinde samimi bir çaba olarak yürütülmelidir. Bütün bunlarla beraber manevi danışman kendini ve alanını aşan durumlarda ilgili alana yönlendirme ve koordinasyon yetisine sahip olmalıdır. Manevi danışmanlık tüm bu ilkelere dikkat edildikten sonra, dini ve manevi kaynakları kendisine dayanak yapan danışmanın, danışanın talepte bulunduğu konu ile ilgili ona destek verme, rehberlik etme ve yardımcı olması sürecidir (Özkan, 2019: 35).

Yukarda bazı örneklerine yer verdiğimiz manevi destek tanımlamalarının ortak noktası kişilerin ani gelişen kriz ve geçiş durumlarında ya da hayatın anlamına dair arayış çabalarında manevi desteğin üstlendiği roldür. Buradan bakıldığında sağlığı yerinde iken yaptığı birçok faaliyetten hastalığı nedeniyle kısıtlanmış bir hasta, bir anlık bir hatanın yaktığı pişmanlık ateşini hem yüreğinde hem de sosyal hayatında hisseden bir mahkûm ve doğuştan veya sonradan bir engeli olup engelsiz insanların hayatıyla kendi hayatını kıyaslayıp anlam dünyasındaki engelleri aşmak isteyen bir insanın hayatında manevi destek hizmetleri oldukça önemlidir.

Bununla birlikte huzurevlerinde bulunan yaşlılar, eğitim aşamalarında karşılaşacakları güçlükler açısından öğrenciler, ergenlik dönemi problemleriyle uğraşan gençler ve bağımlılığın pençesine düşmüş bireyler gibi birçok kesim açısından da manevi destek hizmetlerinin varlığı büyük önem arz etmektedir.

2.2.5. Manevi Destek Hizmeti İlkeleri

Manevi destek hizmetinin her disiplin gibi kendine ait ilkeleri vardır. Manevi destek hizmeti yürüten manevi destek görevlileri bu ilkelere riayet ederek görevlerini yaparlar. Ülkemizde yeni uygulanmaya başlamış bir hizmet olsa da bizden daha önce uygulanan ülkelerde yerleşmiş sistemlerden ve manevi destek hizmeti üzerine yapılan bilimsel ve akademik çalışmalardan tespit edilen bazı ilkelere bu başlık altında yer vermek istiyoruz. Burada sayacağımız ilkeler elbette nihai çerçevesine ulaşarak sıralanmış ilkeler değildir. Alanla ilgili yapılan çalışmalar ve bilimsel gelişmeler ışığında bu maddelerde değişiklikler meydana gelebilecektir. Ana hatlarıyla manevi destek hizmetlerinin ilkeleri şu şekilde sıralanabilir.

2.2.5.1. Disiplinler Arası İş birliği

Manevi destek hizmeti psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine karşı veya alternatif olma iddiasında değil, bireyin fiziksel, psikolojik ve manevi yönlerden iyi olmasına katkı sağlamak için ilgili disiplinlerle ortak çalışmayı prensip olarak belirlemiş multidisipliner bir yaklaşım tarzıdır (Ayten, Koç ve Tınaz, 2016: 8). Manevi destek hizmetlerinde verilen danışmanlık hizmeti psikolojik teknik ve yöntemlerle birlikte, teolojiden de yararlanarak klasik danışmanlıktan ayrılmaktadır (Yaman, 2016: 88).

Manevi destek görevlisi gerek kendi mesleki becerisi gerek danışanın sorununa daha etkin çözümler üretebilmek adına diğer disiplinlerle iş birliği esasına dayalı bir hizmet anlayışıyla hareket etmelidir. Manevi destek hizmetlerinin kendisinin de multidisipliner yaklaşımın bir parçası olarak görülüyor olması bunu gerekli kılan bir zorunluluk olarak ifade edilebilir.

2.2.5.2. Bütüncül Yaklaşım

İnsanın tam bir iyilik halinden söz edebilmek için insanı oluşturan maddi ve manevi bütün unsurların arasında bir denge ve uyum sağlanmış olması gerekmektedir. Bu durum, insanda var olan bir rahatsızlığı gidermek için ona bütüncül yaklaşmayı gerekli kılmaktadır (Köylü, 2016: 68).

İnsanın sadece maddi boyutunun olmadığı onun manevi ruhi boyutunun ve ihtiyaçlarının da olduğu kabulü manevi destek ve danışmanlık hizmetlerinin çıkış

noktasını oluşturur. İnsanın sadece manevi boyuttan da oluşmadığını ortaya koyan bu kabulden hareketle manevi destek hizmetleri insana; fiziki, psikolojik, sosyal ve manevi ihtiyaçları açısından bütüncül (holistik) yaklaşımı bir ilke olarak benimsemiştir (Karagül, 2012: 16)

2.2.5.3. İnsan Merkezli Yaklaşım

Manevi destek hizmeti sunan danışman her insanın varoluş bakımından özel ve saygıdeğer olduğundan hareketle danışanlarına hizmet vermelidir. Manevi danışmanlık hizmetinden beklenen amacın gerçekleşmesi için danışman ile danışan arasında kurulan iletişim her türlü ön yargıdan uzak insancıl bir iletişim olmalıdır. Manevi danışmanlık, danışmandan danışana yönelik tek taraflı bir iletişim süreci değil çözüme ulaşma noktasında birlikte aktarımı gerekli kılan bir danışma süreci olduğundan bu ilke danışanın sürece katılması açısından oldukça önemlidir.

Manevi destek görevlisi karşısındaki kişi ya da kişilerin Allah tarafından yaratılmış saygın ve mükerrem bir varlık olduğunu her daim aklında tutmalıdır. Danışanlarına ait oldukları değer dünyalarından değil insan olmaktan kaynaklı mutlak bir sevgi ve saygı çerçevesinde yaklaşmalıdır (Aytan, Düzgüner, 2020: 59).

2.2.5.4. Danışan Merkezli Yaklaşım

Manevi destek görevlisi kendisine müracaatta bulunan danışanın bakış açısı temelinde onun anlam dünyasına ait sıkıntılarını gidermesi konusunda danışanına yardımcı olmaya çalışmalıdır. Danışma faaliyeti esnasında karar almayı danışanına bırakmalı, danışanına herhangi bir inancı empoze etme veya farklı bir anlamı ona kazandırmak için zorlayıcı bir çaba içerisinde olmamalıdır. Manevi destek görevlisi danışana kendi anlam dünyasında kaybettiklerini bulma konusunda yardımcı olan kişi rolünü unutmamalı ve bu rolüne uygun davranmalıdır (A.g.e.).

2.2.5.5. Mahremiyet Ölçülerine Dikkat Etme

Manevi destek hizmeti sunan danışmanlar, danışanları tarafından kendilerine aktarılan her türlü bilginin onların özel ve mahrem bilgileri olduğunu ve hiçbir şekilde bu bilgilerin başkalarıyla paylaşılmaması gerektiğini bilir ve ona göre davranır. Bu husus hastanede sunulan manevi destek hizmetinin genel çerçevesinin çizildiği yönergenin “Genel Esaslar” bölümü 7. Maddesinde geçen,” Bakanlık

tarafından belirlenen “Personel Gizlilik Sözleşmesi” hükümlerine bağlı kalınır” ifadesiyle kayıt altına alınmıştır

Bu ilke yürütülen sürecin sağlıklı ve güvenli bir şekilde ilerleyebilmesi açısından oldukça önemlidir. Bireyin ve toplumun sağlığını doğrudan tehdit eden ve yasa gereği bildirimde bulunulması gereken bilgiler manevi danışman tarafından ilgili kurumlara ve yetkili kişilere bildirilir bunun dışında hiçbir kimseye ve kuruma danışanın mahrem bilgileri verilmez (Aytan, Düzgüner, 2020: 60).

2.2.5.6. Kendi Sınırlarını Aşan Durumlarda İlgili Alanlara Yönlendirme

Manevi destek hizmeti doğrudan insanın anlam dünyasına hitap eden bir hizmet olduğundan oldukça hassas bir faaliyettir. Bu hizmeti yürüten kişi yürüttüğü hizmetin sınırlarını iyi bilmeli ve farklı uzmanlık alanlarını ilgilendiren durumlar meydana geldiğinde zamanında gerekli yönlendirme ve müdahaleleri yapmalıdır. Kendi alanının dışına müdahalede bulunulmaması gerektiği hususu Sağlık Kuruluşlarında Manevi Destek Hizmetlerinin Yürütülmesine Dair Yönerge'nin 8. Maddesinde “Manevi destek hizmeti ile ilgili olmayan idari ve tıbbi alana hiçbir şekilde müdahil olunmaz” ifadesiyle yer almıştır.

2.2.5.7. Etik İlkelere Riayet ve Tarafsız Olma

Manevi destek hizmeti almak için müracaatta bulunan kişi hangi inanca ve görüşe sahip olursa olsun danışman tarafından eşitlik ve tarafsızlık ilkesi çerçevesinde kendisine hizmet sunulmalıdır. İnsan hakları ve onuru her durumda saygıdeğer olduğundan manevi danışmanlar her şartta danışanlarına saygıyla yaklaşmalıdırlar. Manevi destek hizmeti sunan görevli, danışanın; dini, sosyal, siyasi, ahlaki tercihlerine ve ait olduğu etnik köken, kültürel kimlik gibi özelliklerine bakarak ayrımcı bir tutuş sergilememelidir. Kimseyi görüşünden dolayı damgalamamalı ve yine hiçbir danışanı bu tür bilgileri açıklamaya zorlamamalıdır (Aytan ve Özkan, 2019: 26-27).

2.2.5.8. Yargılayıcı ve Suçlayıcı İfadelerden Kaçınma

Manevi destek hizmeti esasında danışan temelli bir hizmet olduğundan manevi danışman danışanın önündeki muhtemel engelleri olabildiğince kaldırmalı ve süreci kolaylaştırıcı bir rol takınmalıdır. Suçlandığını ve yargılandığını hisseden

danışanın doğal olarak sürece verimli katkıda bulunması ve kendini tam anlamıyla ifade edebilmesi zorlaşır. Manevi danışman açık ve anlaşılır bir dil kullanmalı ve samimi bir şekilde yanında olduğunu muhatabına hissettirmelidir. Bireylerin kendi dünyalarına ait olan sıkıntıları onların dünyasının içerisinde dönüştürmelerine yardımcı olmaya çalışmalıdır. Zorlayıcı olmaktan kaçınmalı ve muhatabı motive edecek bir tutum geliştirmelidir (A.g.e.).

2.2.5.9. Yeniliklere Açık Olma

Manevi destek görevlisi hizmet verirken karşılaşılabileceği her duruma karşı hazırlıklı olmalı ve kendisini geliştirmesi bakımından yeni düşünce ve uygulama metotlarına açık olmalıdır. Manevi danışman sadece bildiğini aktarmak üzere olan katı bir tutum içerisinde olmamalıdır. Özellikle kendi alanıyla ilgili gelişmeleri takip ederek alanına hâkim olmanın yanında, yeni uygulama metotlarını araştırıp yeni okumalar yaparak hizmet ufkunu genişletmeli ve her daim güncel kalmaya gayret etmelidir (A.g.e.: 59).

2.2.5.10. Kurumsal İşbirliğine Açık Olma

Ülkemizde manevi danışmanlık görevlendirmeleri Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yapılmaktadır. Manevi destek görevlisi olarak görevlendirilen personel kendini görevlendiren kurumun birimleriyle (il ve ilçe müftülükleri gibi) ve görevlendirilmiş olduğu hastane, cezaevi, öğrenci yurtları ve huzurevi gibi kurumlarda görev yapan yetkili birimler ve çalışanlarla koordinasyonlu bir şekilde hareket etmelidir. Görevlendirilmiş olduğu kurum çalışanlarıyla hizmet ettikleri bireylerin ortak olmasından hareketle kurum çalışanlarıyla iletişimi kuvvetli olmalıdır. Aynı zaman da bu iletişimin bir neticesi olarak ihtiyaç duymaları halinde kurum çalışanlarının da manevi destek hizmetinden istifade etmeleri sağlanmalıdır (A.g.e.: 60).

2.2.5.11. Kendini Koruma Prensipleri

Manevi destek hizmeti veren kişi kendi sınırlarını bilmeli ve sınırlarını aşabilecek durumlara karşı koruma tedbirlerini almalıdır. Manevi destek hizmetinin doğası gereği çoğunlukla sorunla muhatap olmak zamanla tükenmişlik hissine kapılmaya yol açabilir. Hizmet verimliliği ve devamlılığı açısından esas olan manevi danışmanın kendi koruma alanını ve imkânlarını oluşturmasıdır. Manevi destek görevlileri bu gibi olumsuz sonuçlara yol açabilecek durumlarla daha etkin mücadele

edebilmek için gerektiğinde süpervizyon kapsamında manevi danışmanlıkta kendinden üst bir mercie başvurmalı ya da psikolojik destek imkânlarından faydalanmalıdırlar.

Manevi destek görevlisi bunun isteğe bağlı bir hizmet olduğu bilinciyle hareket etmeli ve bireyin isteğinin dışında ona verebileceği desteğin oldukça sınırlı olacağını göz önünde bulundurarak hizmet vermelidir. Kısa süre içerisinde danışanların dünyasında büyük manevi değişimlerin olması beklentisine girmemeli bilakis manevi destek hizmetinin etkisini uzun yıllar sonra bile gösterebileceği gerçeğiyle hareket etmelidir (A.g.e.: 61).

2.2.6. Manevi Destek Görevlisi Kimdir? Kim Değildir?

Manevi destek ve rehberlik hizmetleri danışanlara hem manevi ihtiyaçlarını giderme noktasında gereken desteği veren hem de bireylerin manevi dünyalarını keşfetmeleri için onlara rehberlik eden bir hizmettir. Manevi destek görevlisi de muhatabın beklentilerini ve bulunduğu kurumun ortam şartlarını dikkate alarak manevi destek ve rehberlik faaliyeti yürüten kişidir (A.g.e.: 50).

Manevi destek görevlisine bireysel ve grup halinde başvurular yapılabilmektedir. İster bireysel olsun ister grup halinde her iki durumda da manevi danışman kendi ilke ve prensipleri eşliğinde hareket eder. Müracaatçılara sahip oldukları manevi değerlerden hareketle içinde buldukları durumdan çıkış yolculuklarında yol arkadaşlığı yapmaya gayret eder. Manevi destek hizmetlerinde esas olan danışan ve ona ait olan değerlerdir. Bundan dolayı manevi destek görevlisi kendisine danışan kişinin önem verdiği değerleri, inançları ve anlamları ön plana çıkararak süreci planlayan kişidir. Manevi destek görevlisi görüşme sırasında danışanın kendini rahatça ifade edebilmesi için her türlü önlemi alır. Yalnızca danışanın konuşmak istediği konuya odaklanarak yardımcı olmaya çalışır (A.g.e.).

Manevi destek ve rehberlik hizmetinin rehberlik kısmı danışanların manevi alanla ilgili bilgilendirilmesi faaliyetlerini kapsar. Rehberlik faaliyetleri katılımcılara açık bir şekilde yürütülen planlı faaliyetlerdir. Danışanların sorunlarını ayrıntılı bir şekilde dinleyip onlara yardımcı olmak manevi destek olarak ifade edilirken, rehberlik kısmında danışana manevi bir bilgi ve beceri kazandırılması için bir çaba gösterilmesi öne çıkmaktadır. Manevi destek ve rehberlik uygulamalarında destek

veya rehberlik boyutlarından hangisinin ne yoğunlukta uygulanacağı hedef kitleye göre belirlenir. Hastaneler ve bağımlılıkla mücadele merkezlerinde uygulanan manevi destek ve rehberlik hizmetlerinde kurumların yapısı gereği destek ve danışmanlık boyutları ön planda olurken, gençlere ve sevgi evlerine yönelik sunulan manevi destek hizmetlerinde rehberlik boyutu öne çıkarılabilir (A.g.e.: 50-51).

Manevi danışmanların resmi olarak terapi vermeye yetkileri bulunmamaktadır. Resmi makamlarca belirlenen terapi yapmaya yetkili organlar klinik psikolog ve psikolojik danışmanlardır. Buna göre manevi destek görevlisinin kendisini terapi yapmaya yetkili biri olarak görmesi yasal değildir. İnsanın psikolojik ihtiyaçlarına binaen bir terapistte ihtiyaç duyup ondan yardım alması gayet olağan bir durumdur. Bunun aksini iddia etmek insanın psikolojik bir boyutunun olmadığını varsaymak gibi bir yanılgıya düşmek anlamına gelecektir. Manevi destek görevlisi hizmet ilkeleri gereği kendi alanın dışında kalan bir alana müdahale etmez ve etmemelidir. Bireylerin manevi dünyalarına ait ihtiyaçlarına cevap verirken kendi alanının dışına taşan durumlarda ilgili alanlara yönlendirme yaparak danışanların ihtiyaç sahibi oldukları alanla ilgili profesyonel destek almalarını sağlamalıdır. Manevi destek görevlisi psikolojik yardım ihtiyacı olduğu halde psikolojik sağlık uzmanlarına başvuru konusunda önyargılı olan veya damgalanma korkusu yaşayan bireylerin psikolojik destek almaları konusunda onlarla konuşarak bu gibi bireyleri ihtiyaç alanlarına yönlendirici bir fonksiyonu da yerine getirir (A.g.e.: 51).

Manevi destek görevlisi salt bir dert dinleyici değildir. Her ne kadar iki taraf arasında yaşanan bir duygu paylaşımı olsa da bu, sohbet edip dertleşen iki kişi gibi değil, profesyonelce yapılan bir dinleme, destekleme ve rehberlik faaliyetidir. Manevi destek görevlisinin görevi sosyal etkinlikler düzenlemek ve insanların iyi vakit geçirmesini sağlamak da değildir. Muhataplara ulaşma noktasında hizmet çeşitliliği adına sosyal ve kültürel faaliyetler düzenlenebilir fakat bu tür etkinlikler manevi destek görevlisi için amaç değil amaca giden yolda faydalandığı araç olmalıdır (A.g.e.: 51-52).

Manevi destek görevlisi için oluşabilecek yanlış değerlendirmelerden birisi de hizmetin var olması gerektiğinin savunulmasıyla birlikte manevi destek görevlisini klasik din hizmeti veren olarak kabul edip beklenti ve taleplerin bu yönde

şekillendirilmesidir. Manevi destek görevlisi alanında uzman olduğu konularda müracaatçıların dini ritüellere ait beklentilerine elbette belli bir çerçeve de cevap vermeye çalışır. Fakat manevi destek görevlisi klasik bir din hizmeti sunan görevli değildir. Manevi destek ilkelerinden olan insan temelli yaklaşımın bir gereği olarak, uzmanlığı dâhilinde ayırım yapmadan müracaatçıların anlam çabalarına eşlik etmeye gayret eder.

Manevi destek görevlisi manevi destek disiplininin ilkelerini benimseyerek belli bir yasal mevzuata tabi olarak hizmet vermeye çalışan kişidir. Manevi destek konusuna girmeyen durumlarda ilgili alanlara yönlendirme yaparak kendi uzmanlık alanının dışına müdahale etmez. Sahip olduğu bilgi ve becerileriyle müracaatçıların içinde buldukları zor şartlarla olan mücadelelerinde içlerindeki manevi gücün farkında olmaları için onlara eşlik eder. Manevi destek müracaatlarının bir kısmının psikolojik temelli olması iki disiplinin birbiri arasındaki ilişkisi açısından doğal karşılanacak bir durumdur. Ülkemizde var olan psikoloğa gitme önyargısının kırılması bakımından da manevi destek görevlileri ile psikolog ve psikiyatrların iş birliği oldukça önemlidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL DEVLET İLKESİ VE TÜRKİYE’DE MANEVİ DESTEK HİZMETLERİ

3.1. Türkiye’de Sunulan Manevi Destek Hizmetlerinin Değerlendirilmesi

Hak kavramı ve insan hakları ile ilgili incelediğimiz önceki bölümlerde de görüleceği üzere sosyal devlet ilkesinin üzerine bina edildiği kavram “insan hakları” kavramıdır. Dolayısıyla “sosyal devlet ilkesi” kavramının açıklanması ve anlaşılmasına dair çabaların “hak” ve “insan hakları” kavramlarından bağımsız yürütülebilmesi mümkün görünmemektedir. Çalışmamızın bu bölümünde Türkiye’de sunulan manevi destek hizmetlerinin incelenmesine geçmeden önce “hak” kavramı ekseninde manevi destek hizmetlerine dayanak oluşturduğunu değerlendirdiğimiz “sosyal devlet ilkesi” kavramının yasal zeminini incelemek istiyoruz. Bu kapsamda Anayasa, kanun ve devlet resmi raporlarında yer alan sosyal devlet ilkesi ve manevi destek hizmetleri ile ilgili vurgulamalardan örnekler aşağıda yer almaktadır. Bahsi geçen konuların her birinin geniş ölçüde ele alınması müstakil birer çalışma gerektirebileceğinden biz burada sadece konumuzla ilgili temel irtibat noktalarını göstermekle yetineceğiz.

3.1.1. Anayasa, Kanun ve Devlet Resmi Raporlarında Sosyal Devlet İlkesi ve Manevi Destek: Yasal Çerçeve

İnsanlar topluluklar halinde yaşayan sosyal varlıklardır. Toplum halinde yaşamlarını sürdürebilmeleri için birtakım kurallar geliştirmişlerdir. İnsanların oluşturduğu en küçük kabile toplumlarından en büyük devlet yapılanmalarına kadar hepsinde oluşturulan kurallara bağlı kalınması hedeflenmiştir. Bu kuralların bir kısmı yazılı olabileceği gibi bir kısmı sözlü olarak da kabul görmüş kurallardır. Bu kuralların ortaya konmasındaki temel amaç toplumun huzur ve mutluluğunu sağlamak ve toplumun huzurunu, mutluluğunu ve toplum sağlığını tehlikeye atacak durumlarla

mücadele etmektedir. Toplumunu oluşturan unsurların tabii olduğu bu kurallar bütününde devletin vatandaşına vatandaşların da devletine karşı olan hak ve sorumlulukları belirlenmiştir. Anayasada devletin vatandaşına karşı yüklenmiş olduğu sorumluluklardan birisi de sosyal devlet olma gereği verilecek olan sosyal hizmetlerde manevi anlamda hizmet almaya ihtiyaç duyan bireylere yönelik manevi sosyal hizmet faaliyetleridir (Özdemir, 2012: 133).

Dünya Sağlık Örgütü'nün yeni sağlık tanımına göre sağlıklı olma hali biyo-psiko-sosyal ve manevi boyutların hepsinde iyilik halinde olmak olarak kabul edilmiştir. Bu tanımlama ışığında bakıldığında manevi anlamda var olan ihtiyaçları ve yoksunlukları giderilmemiş bireylerin tam manasıyla sağlıklı bireyler olduğunun söylenmesi sağlık tanımlamasıyla çelişkili olacaktır. Manevi kökenli ihtiyaçlarının karşılanması insanın bir boyutunu oluşturması açısından yerine getirilmesini isteyeceği bir haktır. Sosyal devlet ilkesi gereği sunulan sosyal hizmet uygulamalarında manevi ihtiyaçlar ve politikalar "hak" kavramı etrafında değerlendirilmelidir.

Sosyal devlet ilkesini kabul etmiş olan anayasamızda vatandaşların bu ilke gereği devletten yapmasını isteyeceği tüm hakları ve devletin vatandaşlarına karşı olan sorumlulukları ortaya konmuştur. Hukuki olarak ortaya konmuş kanunların uygulanmasında birtakım yetersizlikler olsa da insanların maddi ve manevi anlamdaki beklentilerinin karşılanması bu ilkenin bir gereği olarak devlete verilmiş en önemli vazifelerden biridir. Kanuni anlamda devletin bu temel sorumluluğunu yerine getirmesi görevi olduğu gibi, toplumun temsilcileri konumunda bulunan sivil toplum kuruluşlarının da bu sorumlulukların yerine getirilmesinde önemli payları olmalıdır (Seyyar, 2010: 192).

Anayasanın "Cumhuriyetin nitelikleri" kısmının 2. Maddesine göre "Türkiye Cumhuriyeti: toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, sosyal bir hukuk devleti" olarak tanımlanmıştır (T.C. Anayasası, 1982: 2). Bu madde devletin vatandaşlarına karşı olan sorumluluklarının temel sınırlarını belirleyen bir maddedir. Devletin sosyal bir hukuk devleti olduğu belirtilirken insanların sahip oldukları haklara saygılı ve hakların yaşanması noktasında adalet anlayışına sahip bir devlet tanımlaması yapılmıştır.

İnsan hakları, sosyal devlet, hukuk devleti gibi temel tanımlamaların yapıldığı yukarıdaki madde yine Anayasanın ilerleyen bölümlerinde ilkelerin içeriğine değinilerek açıklanmıştır. Anayasanın “Başlangıç” kısmında “Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak millî kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddî ve manevî varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu;” vurgulanmıştır (T.C. Anayasası, 1982). Bu maddeye göre her birey insan olmak bakımından sahip olduğu onuru koruma ve maddi manevi varlığını geliştirme hakkına sahiptir. Hukuk düzeni içerisinde eşit ve adil bir şekilde her Türk vatandaşı anayasadan kaynaklanan insan onuruna yakışan bir yaşantıya sahip olma ve madden ve manen varlığını geliştirebilme hakkına sahiptir.

Yukarıda belirtilen temel ilkeler Anayasa’ımızda bulunan devletin varoluş amaçlarının ve vazifelerinin anlatıldığı ilgili kısmın 5. maddesinde daha da detaylandırılarak şu şekilde açıklanmıştır;

Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır. (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,1982: 5)

Burada, Anayasanın ilgili maddelerinde sosyal bir hukuk devleti olarak tanımlanmış olan devletin bu tanımlamanın gereği olan sorumluluklarının çerçevesi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu ilkelere göre sosyal devlet hem bireyin hem de toplumun refahını huzur ve mutluluğunu düşünen, bunun sağlanması için gerekli önlem ve müdahaleleri yapan devlettir. Yine sosyal devletin anayasayla üstlenmiş olduğu en temel görevlerinden birisinin de kişilerin sadece maddi varlıkları yönünden korunup geliştirilmesi değil, manevi anlamda da bireylerin varlıklarını geliştirebilmeleri için uygun şartların oluşturulması sorumluluğudur. Bu sorumluluk yukarıda bahsettiğimiz ilgili

maddelerde anayasa tarafından sosyal devlet olmanın gereği olarak devlete yüklenmiş sorumluluktur (Seyyar, 2010' dan akt. Beki, 2017: 56).

Kişilerin maddi ve manevi hakları ve bu haklar karşısında devletin sorumluluğunun ne olduğu Anayasa'nın 17. maddesinde ortaya konmuştur. Bu maddeye göre maddi ve manevi olarak kişiliğinin korunması ve gelişiminin sağlanması her bireye istisnasız olarak tanınmış olan bir haktır. Yine bu maddeye göre kimse, insan olmasından kaynaklı onuruyla uyuşmayacak bir yaptırım ve uygulamaya maruz bırakılamaz (T.C. Anayasası; 1982: 17).

Buradan çıkartılacak en önemli husus maddi ve manevi varlığını korumanın ve korunmasını devletten beklemenin bir hak olduğu vurgusudur. Kişilerin sosyal hayat içerisinde karşılaşmış oldukları bir takım manevi problemler dolayısıyla kendilerini manevi anlamda yetersiz ve desteklenmeye muhtaç hissetmeleri halinde, manevi anlamda kendisini geliştirme hakkı gereği devletten bu alanda hizmet beklemesi bir lütuf beklentisi değil bilakis hakkın yerine getirilmesi talebi olarak görülmelidir (akt. Beki, 2017: 56).

Sanayileşme ile ön plana çıkmış olan sosyal devlet modelinde amaç kişinin maddi ve manevi varlığını geliştirmesine hizmet etmektir. Sanayileşmenin sonucunda insanın nesne olarak algılanmasındaki artış onun özgürce kişiliğini geliştirme boyutunu tehlikeye düşürmüştür. Sanayileşen toplumlarda oluşan bu tür tehditlere karşı insanın kendini hür bir şekilde geliştirebilmesi için kişinin maddi ve manevi boyutlarını kuşatan bir koruma alanı oluşturulması gerekli olmuştur. Sanayi toplumunda sanayileşmenin getirdiği tehditlere karşı kişilerin maddi ve manevi varlıklarını koruyup geliştirebilmeleri ve özel olarak korunmalarının sağlanması sosyal devlet ilkesi ile sağlanmaya çalışılmıştır. Sosyal devlet ilkesinde olduğu gibi amacı bireylerin haklarının yerine getirilmesi olan hukuk devleti kavramının yetersiz görülmeye başlandığı noktada sosyal güvenlik ve sosyal adalet mekanizmalarını kullanan sosyal devlet ilkesi ile bu ihtiyacın giderilmesi yoluna gidilmiştir (Huber, 1970: 49-51).

Kişinin maddi ve manevi varlığını koruması ve insan onuru kavramları ile hukuk devleti ve sosyal devlet kavramlarının arasındaki ilişki birbirlerini tamamlayıcı yönü olan bir ilişkidir. Bundan hareketle günümüz devlet anlayışının hem hukuk devleti

hem de sosyal devlet anlayışını kapsayıcı olması gerekir. Sosyal devlet ilkesi göz ardı edildiğinde birbirlerini tamamlayıcı olan bu etkiden dolayı bütünlük bozulur ve insan onuru kavramı yara alır. Bu kavramsal yakınlık “sosyal devlet olmak hukuk devleti olmayı, hukuk devleti olmak da sosyal devlet olmayı gerekli kılar” şeklinde formüle edilebilir (A.g.e.).

Sosyal devlet anlayışında kişinin yaşamında karşılaşılabilecek her türlü zorluklara karşı bir koruma çabası ve bireyin kendi varlığını özgürce geliştirmesini sağlayacak ortamın oluşturulması esastır. Sosyal devletin amacı bireylerin maddi ve manevi gelişimini sınırlandıran her türlü engeli giderici girişimlerde bulunmaktır. Sosyal devlet ilkesi ile kişinin maddi ve manevi varlığını koruma hakkı arasındaki bağlantıdan, devletin bütün vatandaşlarının insan onuruna yaraşır bir şekilde bedensel ve ruhsal ihtiyaçlarının giderildiği asgari bir yaşam standardı oluşturması sorumluluğu doğduğu ortaya çıkmaktadır (Göze, 1995: 58-61).

1982 Anayasasında sosyal devlet ile ilgili yer alan sorumlulukların yerine getirilmesi için Sosyal Hizmetler Kanunu düzenlemesi yapılmıştır. İlgili kanunun sosyal hizmetler tanımlaması şu şekildedir;

Kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünüdür.
(2828 Sayılı SHK)

Burada manevi ve sosyal yoksunluklardan bahsedilmiş olmasıyla, Anayasada sosyal bir hukuk devleti olarak tanımlanmış olan devletin, vatandaşlarının sadece maddi değil manevi ve sosyal içerikli ihtiyaçlarını da dikkate alması gerekliliğine vurgu yapılmıştır (Beki, 2017: 57).

Aile bütünlüğünü gaye edinen Sosyal Hizmetler Kanununun 9. Maddesinde özellikle dağılmış olan ailelerin bireylerine ve çocuklarına manevi ve sosyal boyutlu hizmet sunumunun öneminden bahsedilmektedir. Bu amacın gerçekleşmesi adına Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu oluşturulmuştur. Bahsi geçen madde ailenin bütünlüğünü muhafaza adına sosyal ve maddi girişimlerin yanında manevi

ihtiyaçların da dikkate alındığı programların hazırlanıp uygulanmasını kuruma bir sorumluluk olarak yüklemiştir (Seyyar, 2010' dan akt. Beki, 2017: 57).

Yine aynı kanunun 36. Maddesinde sosyal hizmetler kurumunda sunulan hizmetleri artırmaya ve özendirmeye yönelik şu ifadeler dikkat çekmektedir; “Kurumca yürütülmekte olan sosyal hizmet faaliyetlerine gerçek ve tüzel kişilerin her türlü maddi ve manevi katkı ve katılımın sağlanmasına ilişkin esaslar ile kuruma büyük hizmet ve katkıları geçenlerin onurlandırılması işlemleri bir yönetmelikle düzenlenir.” Bu ifadeler toplumun dezavantajlı kesimlerine yönelik sürdürülen sosyal hizmet çalışmalarının sadece devletin imkânları ile değil sivil toplum kuruluşlarının da sorumluluk üstlenerek katkı vermelerinin sağlandığı bir hizmet anlayışı ile sürdürülebilmesini teşvik etmektedir. Bu kesimlere verilecek her türlü maddi ve manevi katkı bir sorumluluk bilinci ile hem devlet hem de sivil toplum kuruluşları tarafından yerine getirilmelidir. Bu konuda sivil toplum örgütlerinin harekete geçmesi ve katkıda bulunmaları için gereken çalışmaların yapılmasına bu madde de dikkat çekilmiş ve bu sorumluluğu yerine getirenlerin desteklenmesi istenmiştir. Sosyal hizmetler kapsamında sunulan hizmetlere yapılan maddi ve manevi sivil katkılar bu hizmetlerin toplumsal faydasını ve hizmet niteliğini artırıcı olması bakımından, devlet kişilerin yapacağı bu gibi katkıları teşvik politikası çerçevesinde değerlendirip ödüllendirme yoluna gitmektedir (A.g.e.: 58).

5378 sayılı Engelliler Hakkındaki Kanununun 6. Maddesinde de engelli bireylere yönelik sunulacak bakım hizmetinin esasları belirlenmiştir. Engelli bireylerle ilgili öncelikli hedef olabildiğince başkalarına bağımsız yaşayabilmeleri için, desteğe ihtiyaç duydukları her alanla ilgili destek ve bakıma ulaşabilmeleridir. Bu anlamda yürütülecek olan faaliyetlerin planlanmasında sadece engelli bireyler değil onların ailelerinin de planlama sürecine dâhil edilmesi yine bu madde de yer alan içeriklerdendir. Bu maddede tarif edilen bakım esaslarına göre engelli bireylerin bedensel ve psikolojik ihtiyaçlarının yanı sıra hem kendileri ve hem aileleri için manevi ihtiyaçları da göz önünde bulundurulmalıdır (A.g.e.: 59).

Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu, Türkiye’de sunulan sosyal hizmetler ve sosyal yardım faaliyetlerinin değerlendirilmesi, sosyal hizmetlere aracılık eden kurumların kurumsal yapılarının incelenmesi, sosyal hizmet alan konumundaki aile,

çocuk, yaşlı, engelli ve diğer bireylere yönelik sunulan hizmetlerin değerlendirilip düzenli bir şekilde yürütülmesinin ve geliştirilebilmesinin sağlanması adına 2009 yılında iki adet rapor hazırlamıştır. Hazırlanan raporlar incelendiğinde sosyal hizmetler alanında manevi destek hizmetlerine olan ihtiyacın sosyal devlet ilkesinin bir gereği olarak kabul gördüğü dikkat çekmektedir. Söz konusu raporların birincisinde sosyal devletin görevi ile ilgili yer alan ifadeleri;

1. Sosyal refah ve sosyal güvenliği sağlamak
2. İhtiyaç sahibi bireylere maddi ve manevi destekte bulunup danışmanlık hizmeti sunmak
3. Ekonomik ve sosyal yönden desteklenmeye muhtaç olan bireylerin durumlarını iyileştirmek
4. Sosyal adaleti ve sosyal barışı güvence altına almak
5. Sosyal gelişmeyi sağlamak
6. Oluşabilecek her türlü sosyal riske karşı bütün bireyleri sosyal güvenlik kapsamına dâhil etmek
7. Sosyal bütünleşme ve gelişimi sağlamak
8. Sosyal ahlak ve sorumluluk duygusunu geliştirmek
9. Sivil toplum örgütlerine katılımcı imkânları oluşturmak

Şeklinde sıralayabiliriz (Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Araştırma ve İnceleme Raporu 2009-a,akt. Beki, 2017: 60).

Buna göre sosyal devletin görevi en geniş anlamıyla toplumun bütün bireylerini sosyal güvenlik kapsamına alarak özellikle muhtaç ve sorunlu bireyler başta olmak üzere toplumun maddi ve manevi ihtiyaçlarını giderecek hizmetlerde bulunmaktır.

Engelli bireylere yönelik hazırlanmış olan ikinci raporda manevi destek hizmeti ile ilgili önemli vurgular yer almaktadır. Raporda insanın modern bilim tarafından bütüncül olarak ele alınmasından hareketle, insanların fiziki ihtiyaçlarının yanında manevi ihtiyaçlarının da karşılanması gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Manevi ihtiyaçların giderilmesi noktasında “din” olgusunun önemine değinilen raporda, bazı bireylerin somut olan her tedbiri manevi bir duygu ile destekleme eğiliminde olduklarından bahsedilmektedir. Gelişmiş ülkelerde engelli bireylerin bakımı kapsamında modern tıbbi yardımla birlikte manevi destek hizmetinin de

verildiğinden bahseden rapora göre, manevi destek uygulamasına din adamları, akademisyenler ve gönüllü kuruluşlar destek verebilirler (Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Araştırma ve İnceleme Raporu 2009-b akt. A.g.e.: 61).

Bu ifadelerde insanın bilimsel olarak birçok boyuttan oluştuğunun kabulü ve ona sunulacak hizmette de tüm yönlerine ait ihtiyaçlarının dikkate alınarak bütüncül bir yaklaşım sergilemenin gerekliliği vurgulanmıştır. Yine bu raporun sonuç bölümünde hazırlanan öneriler kısmında engelli bireylerle ilgili sunulacak hizmetlere yönelik şu tespitler dile getirilmiştir;

1.Engelli bireylerin ve ailelerinin psiko-sosyal temelli problemlerine yönelik çözümler oluşturulması adına devlet politikaları geliştirilmelidir.

2.Çocuklarındaki engel durumuyla ilk defa yüzleşen ailelerde travmatik durumlar gelişebilmektedir. Yaşanan sarsıntı sonrasında çocuğu istememe, isyan etme, dışlama ve terk etme gibi olumsuzluklar yaşanabilmektedir. Ailelerin yüzleştikleri bu yeni durumu en az zararlı atlatabilmeleri için, çocuğun doğumunun gerçekleştiği kurumdan başlayarak bütün aşamalarda kurumlar tarafından ailelere psikolojik danışmanlık hizmeti verilmelidir. Sonraki dönemlerde ailelerin temel korkusu gelecek üzerine şekillenmeye başlayacaktır. Kendilerine bir şey olursa çocuklarına ne olacağı korkusu engelli bireyin bakım yükünün yanında ailelerin katlandığı psikolojik yüklerden biridir.

3.Engelli bireylerin genel iş hayatına katılım imkânlarının artırılması ve bakım sigortası gibi tedbirler, ailelerin kaygılarının maddi olan kısmının giderilmesinde etkili olacaktır. Ailelerin sahip oldukları manevi kökenli kaygıların giderilmesinde ise manevi bakım hizmetleri önem kazanmaktadır. Bu bakımdan engelli bireylere ve ailelerine çağın gereklerine uygun manevi bakım hizmeti verebilmenin dikkate alınması gerekmektedir.

4.Yukarıda bahsi geçen konularla ilgili aileler kendi kaderlerine terk edilmemeli, bilimsel veriler eşliğinde bir devlet politikası geliştirilmelidir (Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Araştırma ve İnceleme Raporu 2009-b akt. A.g.e.: 62).

Raporun öneriler kısmında geçen bu tespitler birlikte değerlendirildiğinde engelli bireylerin psiko-sosyal ve manevi ihtiyaçlarının birlikte ele alınarak değerlendirilmesi gerekliliği vurgulanarak bu konuda engelli bireyler ve aileleri için

bilimsel çalışmalar eşliğinde devlet politikaları oluşturulmasının önemine değinildiği görülmektedir.

Yukarda ayrıntılarına değinilen ilgili Anayasa ve kanun maddeleri ile maddelerin içeriğini düzenleyen yasal mevzuat, başta muhtaç kesimler olmak üzere maddi ve manevi ihtiyaç içerisinde olan bütün insanlara manevi destek hizmeti verilmesinin hukuki gerekliliğini ortaya koymaktadırlar. Yine yukarda ayrıntıları verilen Devlet Denetleme Kurulu tarafından hazırlanmış olan raporlarda da sosyal hizmetler sunumunda insanın manevi alanına ait ihtiyaçlarının da gözetildiği yeni yaklaşımlar geliştirilmesinin gerekliliği dünyada uygulanan diğer örneklerden hareketle dile getirilmektedir.

İnsan kendisini oluşturan biyo-psiko-sosyal ve manevi boyutları dolayısıyla çok yönlü bir varlıktır. İnsanın refahını amaçlayan hizmetlerde de elbette insanın bütün yönlerinden doğabilecek ihtiyaçları dikkate alınmalıdır. İnsanın manevi alana dair yapısının ve manevi ihtiyaçlarının varlığı manevi destek hizmetlerini insanın en temel haklarından birisi kılmakla birlikte sosyal devlet ilkesinden hareketle devlete de mutlaka yerine getirilmesi gereken bir sorumluluk yüklemektedir.

3.2.Türkiye’de Sunulan Manevi Destek Hizmetleri

Sosyal devlet ilkesi ve manevi destek hizmeti arasında hukuksal metinlere dayalı kurulabilecek ilişkilere dair örneklere yukarıda yer vermeye çalıştık. Araştırmamızın bundan sonraki kısmında sosyal devlet ilkesinin bir gereği olarak sunulmasının gerekli olduğunu düşündüğümüz manevi destek hizmetlerini değerlendirmeye çalışacağız. Manevi destek hizmeti tartışmalarında göz ardı edilmemesi gereken hususlardan birisi de bu hizmetlerin genel olarak hangi kesimlere verildiği ve hizmetin faydası noktasında geri dönüşlerin nasıl olduğudur. Türkiye’de sunulan manevi destek hizmetlerini, hizmetin sunulduğu kurumlar ve hizmeti alan konumda bulunanların üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla yapılmış olan örnek çalışmalar olmak üzere iki başlık altında incelemeye çalışacağız. Hem hizmetin paydaşı olan kurumların hem de manevi destek hizmetinin ulaştığı kesimlerin incelenmesi ile manevi destek hizmetinin toplum içerisindeki etki alanlarının daha iyi anlaşılabilmesi kanaatindeyiz.

3.2.1. Kurumsal Açıdan Türkiye’de Sunulan Manevi Destek Hizmetleri

3.2.1.1. Sağlık Kuruluşlarında Sunulan Manevi Destek Hizmetleri

Hastaneler hastaların kendilerini yalnız ve güçsüz hissettikleri yerlerdir. Hasta ve hasta yakını için olduğu kadar hastane personeli açısından da moral ve motivasyonlarını düşürücü birçok neden sayılabilir. Hasta, hasta yakını ve personel ilişkisi etrafında devam eden tedavi sürecine manevi destek sistemi dâhil edildiğinde daha kaliteli bir süreç yürütülmesi sağlanabilir. Hastane ortamının getirdiği şartlar içerisinde kişilerin hastalık durumu ve bireysel kanaatleri etrafında oluşan tedavi sürecinde manevi destek ve moral hizmetlerine duyulan ihtiyaç ortaya çıkmaktadır (Esendir, 2016: 33).

İnsanlar genellikle hastalıkla yüzleştiklerinde veya ölüme yaklaştıklarını hissettikleri durumlarda hayatın önemini, anlamını ve amacını sorgulamaya yönelmektedir. Bu yönelme hali sıkıntıyla bizzat muhatap olan kişi için olduğu gibi, onunla ilgilenen, aralarında sevgi ve yakınlık bağı bulunan kişiler için de geçerlidir. Böyle zamanlarda kişinin içinde bulunan manevi gücü harekete geçirmek, hastalık sürecinde yerine göre umut etme, şükretme ve sabretme motivasyonu vererek hastaların baş edebilme sürecine olumlu katkılar yapar. Aynı zaman da hasta yakınlarının da sürece katılarak onlara, hastalarının iyileşme sürecinde yardımcı olmalarını sağlar. Hastaya manevi anlamda bir moral verme çalışması yapılırken hasta yakınları göz ardı edilmemelidir. Hasta yakınlarında oluşabilecek moral bozukluğu ve motivasyon eksikliği haliyle hastanın etkilenmesine neden olabilmektedir (Mollaoğlu, 2013: 9). Hastalık sürecinde manevi destek ihtiyacının en belirgin olduğu kesimlerden birisi şüphesiz ki kanser hastalarıdır. Kanser hastalarında yaygın olarak görülen “manevi kriz” hastalık süreçlerinde dini ve manevi motive edicilere duyulan ihtiyacın oldukça belirgin olduğunu göstermektedir (Carroll, 2001: 81).

Sağlık Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı arasında 7 Ocak 2015 tarihinde imzalanan protokol ile sağlık kuruluşlarında manevi destek hizmeti sunulmasının önü açılmıştır. Sağlık Bakanlığı ile imzalanan protokolden sonra Diyanet, bu hizmeti sunmaya gönüllü olarak başvuran 1558 müracaat arasından 20 personelini eğitim programına almak üzere seçmiştir. Manevi destek hizmeti sunmak için seçilen personellere alanlarında uzman akademisyenler tarafından 23 Şubat-27 Mart 2015

tarifleri arasında beş hafta süreyle toplamda 200 saat süren bir eğitim programı uygulanmıştır. Eğitimin ardından pilot uygulama için seçilen 6 ilde (İstanbul, Ankara, Samsun, Erzurum, Kayseri, Ordu) personelin görevlendirmeleri yapılarak hastanelerde manevi destek uygulamasına başlanmıştır (Pehlivan, 2018: 25).

İlerleyen dönemlerde pilot uygulamalardan alınan olumlu geri dönüşler yeni görevlendirmelerin yapılması ve hastanelerde manevi destek hizmetinin yaygınlaşması neticesini vermiştir. 2018 yılına kadar 16 ilde 72 kişiye ulaşan hastanelerde manevi destek hizmeti 2018 yılında yapılan yeni görevlendirmelerle 36 ilde 131 manevi destek görevlisi sayısına ulaşmıştır. Şu an ise uygulama 38 ile yayılmış olup 138 görevli ile hizmet vermeye devam edilmektedir (Özkan, 2019: 107).

Hastanelerde Yürütölen manevi destek hizmetlerini sunan personelde en az ilâhiyat faköltei lisans programından mezun olmak temel şart olarak aranırken, Din Psikolojisi, Din Eğitimi ve Din Sosyolojisi gibi ilgili bir alandan yüksek lisans/doktora eğitimini tamamlamış olanlara ise görevlendirmelerde öncelik tanınmaktadır. Bununla birlikte hastanede manevi danışman olarak görevlendirilecek kişiler, Diyanet İşleri Başkanlığı ile Sağlık Bakanlığı'nın birlikte oluşturdukları, alanlarında uzman olan akademisyenler tarafından derslerin verildiği bir eğitim programını da başarıyla geçmiş olmaları halinde hastanelerde hizmet verebilmektedirler (Koç, 2017: 220).

3.2.1.2.Adalet Bakanlığı Bünyesinde Sunulan Manevi Destek Hizmetleri

Cezaevlerinde bulunan tutuklu ve hükümlü bireylerin rehabilite edilmesi ve topluma yeniden adaptasyonlarının sağlanması sürecinde dini ve manevi yönden desteklenmeleri için Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı aralarında imzaladıkları protokollerle iş birliğine gitmiştir. İki kurum arasında imzalanan iş birliği protokolünde ceza infaz kurumlarında sunulacak dini ve manevi destek hizmetlerinin esasları ve hedefleri genel hatlarıyla şöyle ifade edilebilir;

- 1) Güçlendirme Hedefi: İşlemiş oldukları suçun farkına varıp tekrar yapmamaları konusunda tutuklu ve hükümlülere manevi anlamda destek ve motivasyon sağlamak,
- 2) Kimlik Bilinci Hedefi: Tutuklu ve hükümlülere sahip oldukları manevi değerler hatırlatılarak dini ve milli kimliklerine uygun hareket etmelerini sağlamak,

- 3) Tutarlı Birey Hedefi: Sahip oldukları dini ve manevi birikimlerini bir motivasyon aracı haline dönüştürerek, bireylerin düşünce davranış bütünlüğünü yakalayarak kendileriyle barışık hale gelmelerini sağlamak,
- 4) Sorumluluk Kazandırma Hedefi: Tutuklu ve hükümlülere her nerede olurlarsa olsunlar “eşref-i mahlûkat” insan oldukları ve insan olmanın kişiye ne tür sorumluluklar yüklediği bilincini aşlamak,
- 5) Manevi Farkındalık Hedefi: Tutuklu ve hükümlülere insanın manevi boyutundan, boyuta ait oluşabilecek ihtiyaçlardan ve bu ihtiyaçların giderilmesi noktasında yardım alınmasının öneminden bahsetmek,
- 6) Doğru Din Anlayışı Hedefi: Tutuklu ve hükümlülerin hem dini ve manevi alana dair ihtiyaçlarına cevap verirken hem de oluşmuş olan yanlış dini tutum ve davranışlarının düzeltilmesi konusunda yardımcı olmak,
- 7) Dini İhtiyaçların Giderilmesi Hedefi: Tutuklu ve hükümlüler tarafından talep edilmesi halinde onlara başta Kur'an-ı Kerim ve peygamberimizin örnek hayatını aktarma olmak üzere dini ve manevi ihtiyaçlarının giderilmesinde yardımcı olmak (Erdem, 2017: 53-54).

Bu yapılan protokolün maddelerinin uygulanmasıyla, kişilere içinde buldukları ortamın getirdiği olumsuz duygularla başa çıkma yetisi kazandırılmak istenmektedir. Bunu yaparken kişilerin içinde var olan içsel isteklendirme kaynakları ve aşkın inanç dinamikleri fark ettirilmeye çalışılmaktadır. Ulaşılmak istenen nihai hedef ise kişilerin kendilerini kirli ve değersiz bireyler olarak görmeyip değerli hissetmelerini sağlamaktır. Yapılan birçok çalışmada cezaevlerinde bulunan tutuklu ve hükümlülerin içerisinde buldukları sıkıntıların çözülmesinde dini ve manevi referanslı çözüm önerilerinin ne kadar önemli olduğu ortaya konulmuştur. Bunlardan birisinde 450 mahkûm üzerinde yapılan çalışmada mahkûmların %69'u içerisinde buldukları sıkıntıların çözümünde dini ve manevi anlamda desteğe ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir (Karademir, 1997: 342).

Cezaevlerinde bulunan tutuklu ve hükümlülerin genel olarak ailesi ve çevresiyle olan ilişkilerinde problemleri oldukları, çevrelerinden ve ailelerinden bekledikleri ilgi ve sevgiyi yeterince görmemiş oldukları göz önüne alındığında herhangi bir suçlama ve önyargı olmadan kendileriyle ilgilenen manevi destek görevlisinin onları ziyaret edip

sıkıntılarını dinlemesi ve çözüm noktasında yardımcı olmaya çalışmasının mahkûmlar üzerinde olumlu neticeler oluşturduğu gözlemlenmektedir (Özdemir, 2009: 66).

İnsanın sadece maddi veya sadece manevi boyutunun olmadığı gerçeğinden hareketle ceza infaz kurumlarında görev yapan hizmet uygulayıcılarının, hükümlü ve tutukluların kendilerini iyi hissetmeleri hususunda iş birliği yapmaları gerekmektedir. Cezaevlerinde sunulan manevi destek hizmetleri multidisipliner bir yaklaşımla, müracaatçıların sorunlarının çözümü noktasında psikolog ve sosyal çalışmacı gibi ilgili birimlerle iş birliği yapmalıdır. Burada yapılacak iş birliğinden amaçlanan, müracaatçıların içinde buldukları sıkıntıların çözümünde sunulan hizmet imkânlarından en yüksek oranda faydalanmalarını sağlamaktır (Erdem, 2017: 56).

3.2.1.3. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na Bağlı Kurumlarda Sunulan Manevi Destek Hizmetleri

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı kurumlarda sunulan manevi destek hizmetlerinin temelini çocuklara ve yaşlılara sunulan manevi destek hizmetleri oluşturur. Aile ortamının sıcaklığından uzak huzurevlerinde kalmak zorunda olan yaşlılarda ve yurtlarda koruma altına alınmış olan çocuklarda içinde buldukları durumdan dolayı birçok psiko-sosyal sorun, meydana gelebilmektedir. Bu kurumlarda kalan yaşlılara ve çocuklara sunulan temel bakım hizmetleri ve sosyal hizmet faaliyetleri tam anlamıyla bir uyum ve iyilik hali için yeterli gelmeyecektir. İnsanların yaşamlarını zorlaştıran her türlü hastalık ve problem, fiziki sorunların ve acıların yanı sıra zihinsel, ruhsal ve duygusal yıkımların oluşmasına sebep olabilmektedir (Bayraktar, 2007: 144).

Her bireyin yaşadığı hayatı anlamlandırdığı bir maneviyat dünyası vardır. Kişi hayatın anlam ve amacını kendisine ait bu maneviyat dünyasında oluşturur. Hayatın olağan akışının dışında gelişen ani bir kriz durumunda kişilerde sahip oldukları içsel manevi motivasyonlara sığınma ihtiyacı daha belirgin bir hale gelir. Bu doğrultuda hayatlarında kriz yaşayan bireylerde güçlü olma, ait olma, kabul görme, güven içinde olma, sevgi görme ve ölüm korkusundan uzaklaşma gibi manevi gereksinimler baskın hale gelir. Baskınlığını hissettiren bu gereksinimlerini gidermek için kişiler ya

diğer kişilere ya da aşkın bir varlığa yönelim gösterebilir (Ergül ve Bayık, 2004: 37-38).

Bu ihtiyaçlar esasında tüm insanlar için temel ve özeldir fakat korunmaya ve desteklenmeye muhtaç kesimlerde manevi destek hizmeti sunulması yukarıdaki bilgiler ışığında oldukça önem arz etmektedir. Bu korunma ve desteklemenin verildiği kurumlardan birisi olan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nda sunulan manevi destek hizmetlerini, çocuklara ve yaşlılara sunulan hizmet olmak üzere iki başlık altında incelemeye çalışacağız.

a) Çocuklara Yönelik Manevi Destek Hizmetleri

Aile ortamının getirdiği sıcaklıktan ve korunma ortamından uzakta yetiştirme yurtlarında kalan çocukların karşılaştıkları maddi güçlüklerle karşı desteklenmeleri gerektiği gibi manevi güçlüklerle karşı da desteklenmeleri gereklidir. Ortamın ve şartların getirdiği zorluklarla mücadele ederken güçlü bir birey olmaları yolunda, bu çocuklara ve gençlere mücadelelerine katkı sağlayacak ve onları hem kendileri açısından hem de yaşadıkları toplum açısından faydalı kişiler haline getirecek eğitimler verilmelidir. Maddi gelişimlerinin yanı sıra manevi olarak da desteklenip gelişim sağlamış çocukların gerek yurtda kaldıkları süreç içerisinde gerek yurt hayatından sonraki süreçlerde karşılaştıkları olumsuz durumlarla baş edebilmede daha güçlü bir duruş sergileyecekleri söylenebilir (Erdem, 2017: 47).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, bünyesinde bulunan kuruluşlarda kalan çocuklara yönelik manevi destek hizmeti ihtiyacını gidermek için Diyanet İşleri Başkanlığı'yla yapılan protokoller aracılığıyla iş birliğine gitmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı yapılan protokollerin gereği olarak bu kurumlarda eğitim faaliyetleri ve personel görevlendirmeleri ile manevi destek hizmeti sunmaktadır. Bu kurumlarda sunulan manevi destek uygulamaları çocukların manen huzurlu ve mutlu olmalarını sağlamak için ilgili birimlerle iş birliği esasına dayalı bütüncül yaklaşımı temel olarak hizmet vermeye çalışır. Bu prensipten hareketle sosyal hizmetin temel fonksiyonlarından olan yönlendirme, refakat etme, destekleme, güçlendirme, rehberlik ve teselli etme gibi kavramlar eşliğinde çocukların sosyal yönden güçlenmelerini sağlayacak bir manevi rehberlik ve destek faaliyeti yürütülmeye çalışılır (Bulut, 2008: 253).

b) Yaşlılara Yönelik Sunulan Manevi Destek Hizmetleri

Yaşlılık insanın hayat yolculuğunun en önemli evrelerinden biridir. Gençliğinde sahip olduğu gücün zirvesinde olan insana yaşlılıkla birlikte birçok sorun da birlikte gelir. Yaşlılığa eşlik eden sorunlara; genel sağlığın bozulması, ekonomik durum, ölüm korkusu, yalnız kalma korkusu, cinsel problemler, unutkanlık ve hafıza kaybı, manevi ve dini alanla ilgili sorunlar örnek olarak gösterilebilir.

Yaşlı bireylerin refahı açısından desteklenmeleri gereken en önemli alanlardan birisi de manevi ve dini alanla ilgili sorunlarıyla baş etmelerine katkı sağlayacak manevi destek hizmetleridir. Maneviyat ve dinin varlığı insanlık tarihi kadar eski olmasının yanında, ferdi olarak ta insanın hayatının her döneminde karşılaşılabildiği anlam sorunlarına çözüm bulmasına yardımcı olan önemli bir etkidir (Beki, 2017: 238).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde manevi destek hizmetleri kapsamında faaliyet gösterilen alanlardan birisi de yaşlılara yönelik manevi destek uygulamalarıdır. Yaşlı bireyler yaşadıkları hayattan edindikleri tecrübeler ve yaşadıkları olaylardan hareketle hayata daha fazla manevi yönden yaklaşmaktadırlar. Yaşlılık dönemlerinde maneviyyat onlar için her zamankinden daha fazla bir huzur ve moral kaynağı olur. Yaşlı bireylerin günlük hayatta manevi konulara çok fazla sıklıkla yer vermeleri maneviyyatın yaşlıların hayatında ne kadar önemli olduğunu gösteren önemli bir işarettir (Çekin, 2014: 100).

Yaşlılarda yaşam kalitesi ile maneviyyat arasındaki ilişkinin incelendiği bir araştırmada yaşam kalitesi ile maneviyyat arasında karşılıklı birbirini etki altına alan bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Bu sonuçtan hareketle yaşlı bireylerle ilgilenen kuruluşlarda görev yapan personelin, yaşlıların yaşam kalitelerinin artırılmasında ve sağlıklarının iyi olmasında manevi yönelimlerin etkisini göz ardı etmemesi gerekmektedir (Uçar, 2017: 37).

Yaşlı bireylere yönelik manevi destek hizmetleri kurumsallaşmış olarak huzurevlerinde verilmektedir. Ülkemizde Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu'na, belediyelere, vakıflara ve şahıslara ait çok farklı statülerde huzurevleri bulunmaktadır. Kamu dışında kalan huzurevleri farklı yönetmeliklere tabi olduğundan kurumsal olarak kamu dışındaki huzurevlerinde sunulan bir manevi destek hizmeti mevcut değildir. Bunun nedenleri arasında ilgili kurumların bu

hizmeti bir ihtiyaç gibi görmemesi ve oluşturacağı ek maliyete katlanmak istememeleri gibi nedenler gösterilebilir. Bu da böyle bir hizmetin kamu bünyesi dışındaki huzurevlerinde sunulmaması gibi bir durumu ortaya çıkarmaktadır (Pehlivan, 2018: 20).

Huzurevlerinde verilen manevi destek hizmetlerinin dayanağını ve uygulama esaslarını Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu ve Diyanet İşleri Başkanlığı arasında yapılan protokoller oluşturmuştur. İki kurum arasında yapılan protokollerde huzurevi yerine Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu kavramı tercih edilmiştir. Bu durum kamu dışında kalan huzurevlerinin bu protokolün uygulama esaslarının dışında kaldığının bir göstergesidir (Kodaman, 2012'den akt. Kesgin, Erdem: 75).

Diyanet İşleri Başkanlığı huzurevlerinde kalan yaşlılara yönelik ülke genelinde manevi destek hizmeti sunmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda müftülüklerin koordinasyonunda manevi destek görevlileri ilgili huzurevlerinde ziyaret, sohbet, rehberlik faaliyetleri ve ibadet gibi etkinlikler yapmaktadır. Huzurevlerinde kalan yaşlılar belli periyotlarla ziyaret edilirken özellikle ramazan aylarında iftar yemeği ve önemli gün ve gecelerde düzenlenen manevi programlar gibi vesilelerle huzurevlerinde kalan yaşlı bireylere manevi anlamda moral ve motivasyon desteği verilmeye çalışılmaktadır. Toplamda 55 ilde verilen hizmetten yirmi bin civarında yaşlı birey faydalanmıştır (Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016: 64-65).

3.2.1.4.Gençlik ve Spor Bakanlığı'na Bağlı Kurumlarda Sunulan Manevi Destek Hizmetleri

Diyanet İşleri Başkanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığı arasında 26 Şubat 2015 tarihinde bakanlığa bağlı kurumlarda manevi destek hizmeti sunulmasına yönelik bir iş birliği protokolü imzalanmıştır. İmzalanan iş birliği protokolü gereği Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından ilgili bakanlığın bünyesinde bulunan kurumlara manevi destek personeli görevlendirmeleri başlamıştır. Yapılan protokolün amacı; yapılacak olan sosyal, sportif ve kültürel etkinliklerle gençlerin fiziksel ve ruhsal gelişimlerine katkıda bulunmak şeklinde belirtilmiştir. Bu protokolda geçen ilgili maddelerde Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlı spor tesisleri, yurtlar, kamplar ve gençlik merkezlerinde Diyanet işleri başkanlığı personeli marifetiyle manevi destek hizmeti

verilmesi noktasında mutabakat sağlandığı belirtilmiştir (Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016: 61).

Diyanet İşleri Başkanlığı kredi yurtlar kurumunda kalan öğrencilere yönelik manevi destek hizmeti sunmaları için 569 personelini görevlendirmiştir. Yine bu hizmetler kapsamında il ve ilçe müftülüklerinin bünyesinde gençlere yönelik hizmetlerin planlanması ve yürütülmesi adına gençlik koordinatörlükleri oluşturulmuştur (Ayten, Düzgüner, 2020: 63).

3.3. Manevi Destek Hizmetinin Etkilerine Dair Örnek Çalışmalar

Ülkemizde sunulan manevi destek hizmetinden faydalanan kesimler üzerinde yapılmış araştırmalardan örnekler bu bölümde ayrı başlıklar altında değerlendirilmeye çalışılacaktır. Manevi destek hizmetine dair yapılan değerlendirmelerin, bu başlık altında yer alan çalışmaların ortaya koyduğu sonuçların ışığında şekillenmesinin her kesim için çok daha faydalı olacağı kanaatindeyiz.

3.3.1. Yaşlılara Yönelik

Darülaceze’de bulunan yaşlılara yönelik yürütülen altı haftalık manevi yönelimli sosyal hizmet çalışmaları neticesinde yaşlı bireylerin maneviyat ve moral seviyelerinde olumlu yükselmeler olduğu tespit edilmiştir. Maneviyat ve moral dünyalarında pozitif iyileşme yaşayan bireylerin, kendileriyle ilgilenme ve egzersizlere olan ilgilerinin de arttığı görülmüştür. Hayata dair motivasyonu artan yaşlı bireylerin kendine “iyi bakma” ya yönelmeleri yapılan bu çalışmadan elde edilen önemli bir bulgudur.

Başlangıçta geleceğe dair hiç umudu olmadığını söyleyen, bulunduğu yeri son durak olarak gören ve yapılan etkinliklere “canım hiçbir şey yapmak istemiyor” deyip katılmayan yaşlıların, manevi içerikli sosyal hizmet sunumu programından sonra pozitif anlamda değişim gösterdikleri gözlemlenmiştir. Bireyin içinde bulunduğu şartlara yüklediği anlamın ve sahip olduğu motivasyonun “ayakta kalabilmek” ve “aktif yaşlanmak” açısından gerekli düşünsel ve duygusal zemini hazırladığı düşünülmektedir (Karaköse, 2020: 264).

Manevi danışmanlık hizmetinden olumlu olarak geri dönüş sağlanan bireyin hayatında başka değişimlerin de önünün açılmış olması, insanın tüm boyutları ile ele

alınmasını savunan holistik yaklaşımın önemini ortaya koyması bakımından da önemli bir veridir.

3.3.2. Madde Bağımlılarına Yönelik

Madde bağımlılığı ile ilgili mücadelede bilinçlendirme, önleme, izleme ve tedavi etme gibi konularda hizmet veren Türkiye Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi, Alkol Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezleri ve YEŞİLAY gibi kurumlar bulunmakta ve oldukça önemli görevler icra etmektedirler. Madde bağımlılığının tedavi süreci, çok boyutlu bir yaklaşım gerektiren oldukça zorlayıcı bir süreçtir. Yetersiz olan fiziki imkanlar ve rehabilitasyon sürecinin verimsiz olması gibi nedenler, bağımlı bireyin tekrar bağımlı olduğu maddeye yönelme riskini arttırmaktadır. Madde bağımlılığı sadece tıbbi alanda yapılacak müdahalelerle izole edilebilecek bir hastalık değildir. Arka planında biyo-psiko-sosyal birçok faktörün etkili olduğu bağımlılıkla mücadelede, tedavi sürecinin olumlu yürütülmesi ve sonuçlanması adına multidisipliner bir yaklaşıma ihtiyaç vardır (Akıncı, 2017: 105).

Bireye çok boyutlu bir yaklaşım için ona ait değerler dünyasının çok boyutlu tahlilinin yapılması ve ortaya konulması gerekmektedir. İnsanın sahip olduğu değerler dünyasının en temel yapı taşlarından birisi de onun inanç dünyasına ait olan değer yargılarıdır. İnsanın hayatına yön veren, yerine göre uğrunda birçok fedakârlığı göze alabileceği bir inanca sahip olması tamamıyla insana ait bir olgudur. Hayatın bütününe olan etkisi göz önüne alındığında sahip olunan inancın, bireyin madde bağımlılığının tedavi ve rehabilitasyon sürecinde de etkili olması olağan bir durumdur (A.g.e.).

Madde bağımlılarının rehabilitasyonu sürecinde uygulanan manevi danışmanlık hizmetinin olumlu neticeler verdiği görülmektedir. İnsanların bağımlılık süreçlerini anlamlandırma ve maddenin kötüye kullanımını bırakma kararı alma süreçlerinde dini ve manevi değer yargılarının etkili olduğu görülmektedir. Buradan hareketle madde bağımlısı bireylerin sahip oldukları dini ve manevi değerlere uygun bir manevi danışmanlık hizmeti içeren tedavi sürecinin etkili sonuçlar ortaya koyabileceği söylenebilir (A.g.e.: 107).

Akıncı (2017) tarafından yapılmış olan madde bağımlılarının rehabilitasyon sürecinde manevi destek uygulaması çalışması, madde bağımlılığı rehabilitasyon

sürecinde manevi desteğin olumlu etkilerinin olduğunu göstermesi bakımından önemli bir çalışmadır. Dünyada ve ülkemizde artış eğiliminde olduğu gözlenmekte olan madde bağımlılığı ile mücadelede gerek ilgili devlet kurumları gerekse ilgili sivil toplum kuruluşları tarafından manevi destek hizmetinin bu fonksiyonu göz ardı edilmemelidir.

3.3.3.Kaygı, Depresyon ve Umutsuzluk Yaşayan Bireylere Yönelik

2019 yılında Abdulnafi Tekeş tarafından Kayseri kapalı ceza infaz kurumunda yapılan manevi bakım hizmetinin kaygı, depresyon ve umutsuzluk düzeyine olan etkisi adlı çalışma oldukça dikkat çekici bulgular ortaya çıkarmıştır. Elde edilen veriler manevi danışmanlığın etki alanlarının ve insan hayatında oluşturduğu artı değerlerin gösterilmesi adına oldukça kıymetlidir.

Yapılan çalışmada mahkûmların kaygı durumlarının değerlendirildiği ilk ölçümlerde kaygı düzeyleri, %20 oranında şiddetli, %32 oranında orta düzeyli ve geri kalan mahkûmların ise hafif oranlı kaygı durumuna sahip oldukları tespit edilmiştir. Mahkûmlara sunulan manevi danışmanlık uygulamasından sonra yapılan ölçümlerde ise şiddetli kaygıya sahip mahkûm oranının tamamen ortadan kalktığı ve orta düzeyde kaygı oranına sahip mahkûmların oranında da belirgin bir azalmanın olduğu görülmüştür. Mahkûmlarda kaynağı belli olmayan korkunun sebep olduğu huzursuzluk halinin ve temel ihtiyaçlarının giderilmesi noktasındaki taşıdıkları endişenin ortadan kalkmasına yardımcı olması açısından çalışmanın bu alandaki sonuçları oldukça değerlidir (Tekeş, 2019: 72).

Umutsuzluk açısından yapılan ölçümlerde de tıpkı kaygı düzeyinde olduğu gibi başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Başlangıçta yapılan ölçümlerde normal ve hafif düzey olarak kabul edilen gruplarda büyük bir değişim gözlenmemesine rağmen, şiddetli umutsuzluk gösteren mahkûmların sayısında ciddi oranda bir azalma meydana gelmiştir. Şiddetli umutsuzluk belirtisi gösteren grupta yaşanan azalma oranının, yine bu grupta yer alan intihara kesin olarak meyilli diye değerlendirilen bireylerin oranlarının da düşmesine yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır (A.g.e.).

Umutsuzluk oranının azaltılması dolayısıyla intihar etme olasılığının da düşürülüyor olması manevi danışmanlık hizmetinin icra ettiği bireysel ve toplumsal fonksiyonları açısından oldukça kıymetli bir veridir.

Ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler arasında görülen en yaygın duygu durum bozukluklarından birisi depresyondur. En yaygın ve mücadele edilmesi en zor duygu durum bozukluklarından birisi olmasına rağmen yapılan uygulama neticesinde mahkûmlarda görülen depresyon oranında da azalma görülmüştür. Uygulama öncesinde yapılan ilk ölçümlerde şiddetli depresyon belirtileri gösterenlerin oranı %26 iken, manevi danışmanlık uygulamasından sonra bu oranın %10 seviyesine gerilediği görülmüştür. Yapılan bu araştırmanın belki de en dikkat çekici olan sonucu, depresyon belirtisi gösteren bireylerin oranında yaşanan bu azalma olmuştur (A.g.e.: 72-73).

Manevi danışmanlık hizmetinin kaygı, depresyon ve umutsuzluk üzerine olan etkilerinin ölçüldüğü bu araştırmanın sonuçları ülkemizde hali hazırda devam eden manevi danışmanlık hizmetinin varlığı ve faydasına dair tartışmalar açısından oldukça kıymetlidir. İnsanı oluşturan biyo-psiko-sosyal ve manevi boyutlarından herhangi birinde yaşanan bir olumsuzluk ve yetersizlik durumunun insan hayatının bütününe etki etmesi oldukça tabii bir durumdur. Bedensel rahatsızlıklar ruhsal dünyayı ve sosyal yaşantıyı etkileyebileceği gibi ruhsal ve manevi problemlerde diğer alanlara olumsuzluk olarak yansiyabilir. Herhangi bir organındaki bedensel bir rahatsızlığın giderilmesi sonucunda insanın ruhsal ve manevi anlamda olumlu kazanımlar elde etmesi gibi manevi bir sıkıntının giderilmiş olması da insanda bedensel, ruhsal ve sosyal kazanımlar ortaya çıkarabilir. Buradan hareketle insanın bedensel, ruhsal, sosyal ve manevi anlamda iyiliğini hedefleyen bütün mekanizmalarda, multidisipliner yaklaşımın bir gereği olarak manevi destek hizmetleri işleyişin bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

3.3.4. Öğrencilerin Eğitim Hayatına Katkısı ve Ergenlerin Sorunlarıyla Başa Çıkmalarına Yönelik

2019 yılında Halime Hilal Taşkın tarafından yapılan “Lise öğrencilerindeki akademik başarı ve sınav kaygısı ile manevi danışmanlık ve rehberlik ilişkisi” adlı yüksek lisans çalışması, araştırma içeriği itibarıyla ilk çalışma olma niteliğini taşımaktadır. Manevi destek hizmetlerinin eğitim alanına olan katkılarını göstermesi açısından araştırmada elde edilen bulgular önemlidir.

Araştırmaya lise düzeyinde eğitim gören öğrencilerden 20 kişi gönüllü olarak katılmıştır. 20 kişi ikiye bölünerek deney ve kontrol grupları oluşturulmuştur. Uygulamanın başlangıç aşamasında hem deney hem de kontrol grubuna westside sınav kaygısı ölçeği uygulanmıştır. Bütün öğrencilerin okudukları kurumdan 1. Dönem not bilgileri alınarak kaydedilmiştir. Hem deney hem de kontrol grubuna seçilen öğrencilerin 1. Dönem not ortalamalarına bakıldığında aralarında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Deney grubunda yer alan öğrencilere manevi danışmanlık ve rehberlik programı uygulanırken kontrol grubunda yer alan öğrencilere herhangi bir girişimde bulunulmamıştır. Uygulanan manevi danışmanlık ve rehberlik programı sonrasında öğrenciler eğitim ve öğretim yılı sonuna geldiğinde aynı ölçek tekrar uygulanmıştır. Bu öğrencilerin eğitim gördükleri kurumlarından 2. Dönem not ortalamaları da istenerek kayıt altına alınmıştır. Elde edilen veriler karşılaştırıldığında uygulamaya dâhil edilen deney grubunda bulunan öğrencilerin sınav kaygısı seviyelerinde belirgin bir azalma dikkat çekerken, uygulamaya dâhil edilmeyen kontrol grubu öğrencilerinde ise öntest ve sontest kaygı verileri arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Uygulamaya dâhil olan öğrencilerde görülen bir diğer değişiklik ise uygulama öncesi döneme göre not ortalamalarında anlamlı bir yükselişin görülmüş olmasıdır. Buna göre manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamasına katılan öğrenciler önceki durumlarına göre daha başarılı öğrenciler olmuştur. Bu çalışma, manevi yönden desteklenmenin bireylerin akademik başarısı üzerinde olumlu yönde etkilerinin olduğunu ortaya koymuştur (Taşkın, 2019: 61).

Manevi danışmanlık ve rehberliğin önemi, insan hayatına olan etkilerine dair araştırma sonuçları ortaya çıktıkça her geçen gün daha da artmaktadır. Öğrencilerin akademik başarısı ve kaygı düzeylerine olan olumlu etkilerinin ortaya çıkmasından sonra eğitim alanında manevi destek hizmetlerinden faydalanmanın, başarılı ve kendine güvenen nesiller yetiştirme açısından ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Sadece bedensel değil ruhsal ve manevi açıdan da sağlıklı, kendini ve yapabileceklerinin sınırını bilen, başarı gibi başarısızlığı da anlamlandırabilen bilinçli nesiller yetiştirilmesi adına başta okullarımız ve öğrenci yurtlarımız olmak üzere eğitim alanında manevi destek hizmetlerine ihtiyaca cevap verebilecek ölçüde yer verilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir (A.g.e.: 63).

Manevi danışmanlık hizmetinin ergenlerin sorunlarıyla başa çıkma düzeyini ölçmeye dair 2018 yılında Hülya Memiş tarafından yüksek lisans tez çalışması yapılmıştır. Araştırma için seçilen ergenler deney ve kontrol grubu olarak ikiye ayrılmış deneye dâhil olan gruba manevi danışmanlık uygulaması yapılırken kontrol grubuna uygulanmamıştır. Yapılan öntest ve sontest değerlendirme sonuçlarına göre, manevi danışmanlık uygulanan deney grubundaki ergenlerin sorunlarıyla başa çıkma puanlarında anlamlı bir yükseliş göze çarparken, kontrol grubunda yer alan ergenlerde ise anlamlı sayılabilecek bir değişim olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ergenlere uygulanan manevi danışmanlık programında ergenlik dönemlerinde yaşadıkları stres, kaygı, öfke gibi olumsuz duygu durumlarıyla ilgili de çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu gibi olumsuz duyguların fark edilmesi ve onlarla baş edilebilmesi adına oturumlarda manevi danışmanlık tekniklerinden yararlanılarak çalışmalarda bulunulmuştur. Sorun çözümünde aile ile olan iş birliğinin önemi, psikolojik ve manevi destek alma ihtiyacı ve duygularını paylaşıp yardım istemelerinin faydaları gibi konular özellikle vurgulanmıştır. Sorun çözme noktasında madde kullanmaya yönelmenin, öfke ve saldırganlığa meyletmenin muhtemel zararları ergenlere anlatılmaya çalışılmıştır. Ergenlerin en çok karşılaştıkları kaygı, stres ve öfke gibi olumsuz duygu durumlarında başa çıkabilmelerine yardımcı olacak dini ve manevi teknikler onlara anlatılarak ödev olarak verilmiştir. Psikolojik boyutu ağır basan kaygı gibi bir problemle karşılaştıklarında, bilişsel yapılandırma ve farkındalık seviyelerini artırma adına manevi alandan destek alabilecekleri, “dua”, “tövbe”, “tefekkür”, “tevekkül”, “dini hikâyeler” ve “peygamber kıssaları” ndan örnekler paylaşılmıştır. Yapılan manevi danışmanlık uygulaması sonucunda deney grubunda yer alan ergenlerin ergenlik sorunlarıyla mücadele etmelerinde oldukça başarılı sonuçlar neticeler verdiği gözlenmiştir (Memiş, 2018: 91-94).

3.3.5.Sağlığın Korunması ve Hastaların İyileşme Sürecine Olan Katkılarına Yönelik

Kronik hastalar üzerinde yapılan bir araştırma sonucuna göre manevi ve dini yönden desteklenen bireylerde, umutsuzluk, depresyon, kaygı, intihar eğilimi ve çabuk ölme arzusu gibi olumsuz düşünce düzeylerinde azalma görülürken, psikolojik

dayanıklılıklarının, hastalığa uyumlarının ve yaşam kalitelerinin arttığı tespit edilmiştir (Tuncay, 2007: 17). Yine Rowe ve Ailen'in kronikleşmiş hastalık hikâyesine sahip 200'ün üzerinde hasta ile görüşerek yaptıkları araştırmada da, hastaların dini ve manevi bağlılıklarının güçlenmesi ile fiziksel ve psikolojik iyilik hali arasında pozitif yönde bir etkileşimin varlığı tespit edilmiştir (akt. Tuncay, 2007: 17).

Ülkemizde manevi danışmanlık hizmetleri üzerine çalışma yapan isimlerden biri olan Ali Seyyar tarafından nakledilen, Duke Üniversitesi bünyesinde bulunan maneviyatla ilgili birimin başkanı olan Harold G. Köning'e ait çalışmalarda da dini ve manevi alanla sağlık arasındaki ilişki irdelenmeye çalışılmıştır. Köning'in Hıristiyan ve Yahudi bireylerle yaptığı çalışmada maneviyat ve din ile sağlık arasındaki ilişkiye dair şu tespitler ortaya çıkmıştır;

Bir kişinin dini inancı kuvvetli olduğunda, hastaneye yatış ve tedavi sonrasında depresyona yakalanma risk oranı azalmaktadır.

Kiliseye düzenli devam eden bireylerin hastaneye yatma oranları ve hastaneye yatış yaptıktan sonra yatış süreleri, diğerlerine göre daha düşüktür.

Dini ve manevi yönden kendini güçlü hisseden bireylerin bağışıklık sistemlerinin diğer bireylere oranla daha güçlü göründükleri tespit edilmiştir.

Düzenli olarak dini ritüellerini yerine getiren kişilerde hipertansiyon görülme oranı, dini aktivitelere nadiren katılan bireylere göre %40 oranında daha az çıkmıştır.

Dindar ve maneviyatı güçlü olan bireylerde alkol ve sigara kullanım oranı diğer bireylere göre üçte iki oranında daha az çıkmıştır. Sağlıklı bir yaşamın korunması ve sürdürülmesi adına din ve maneviyatın etkilerini göstermesi açısından bu sonuçlar oldukça önemlidir (Seyyar, 2010: 86).

Maneviyata bağlılık ve psikolojik hastalıklar arasındaki ilişkinin irdelendiği bir araştırmada 2616 ikize bu bağlamda sorular yöneltilmiştir. Bu araştırmanın sonucunda, insanların sahip oldukları inançlarının, onların panik bozukluk, anksiyete ve madde bağımlılığı gibi psikolojik rahatsızlıklara yakalanma riskini azalttığı ortaya konmuştur. 200'den fazla çalışmayı inceleyerek oluşturduğu "Allah, İnanç ve Sağlık" isimli kitabında Dr. Jeff Levin' de şu tespitlerde bulunmuştur;

İnanç sistemlerinin doğası gereği dindar insanlar daha sağlıklı bir hayat yaşamaktadırlar.

İbadethanelere giden insanlar belli bir sosyallik içerisinde bulunurlar. Başkalarıyla sosyal paylaşımda bulunmak kişileri manevi yönden güçlü kılar. Bu durum dolaylı olarak kişinin sağlığına da olumlu olarak yansır.

İbadet ve dua gibi ritüeller bireylerin hislerini ve düşüncelerini aktif kılarak pozitif etki oluştururlar. Hislerde ve düşüncelerde yaşanan pozitif etki sıhhi gelişmelere de yansımaktadır.

İçinde bulunulan şartlar hakkındaki iyimserlik ve geleceğe dair beslenen ümidin hastalıklar üzerinde iyileştirici etkisi bulunmaktadır.

Bu araştırmaların sonucu, bireylerde hedeflenen tam iyilik ve sağlık hali için sadece bedensel ve psikolojik ihtiyaçların dikkate alındığı bir sağlık yaklaşımının yeterli olmadığını, manevi ve dini alana ait ihtiyaçların da göz önünde bulundurulduğu bütüncül bir yaklaşımın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Manevi yönden kendilerini güçlü hisseden ve inancına ait öğeleri yaşayan bireyler, psikolojik rahatsızlıklara karşı kendilerini daha dirençli hale getirebilmekte ve daha sağlıklı bir hayat sürme imkânına sahip olabilmektedir (A.g.e.: 86).

Din ve maneviyatın hastaların iyileşme ve hastalık süreçlerini anlamlandırmasına olan katkılarını inceleyen birçok bilimsel araştırmalar yapılmıştır. Yapılan bu araştırmaların sonuçlarına bakıldığında, maneviyat ve dinin sağlık ile doğrusal olarak pozitif bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Dini ve manevi yönden güçlü hisseden bireylerin sağlık sorunlarıyla baş etmede daha başarılı olmaları, sağlık alanında sunulan manevi destek hizmetlerinin önemini ve gerekliliğini ortaya koymaktadır. Din ve maneviyatın insan sağlığına olan katkılarını ortaya koyan araştırmaların sonuçları aynı zamanda, insanın sağlık hizmetlerinden faydalanmasının temel bir insan hakkı olarak kabul edilmesi gibi manevi destek hizmetlerinin de bir insan hakkı olarak görülmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

3.4.Türkiye’de Sunulan Manevi Destek Hizmetlerine Yönelik Eleştiri Örnekleri

Araştırmamızın bu bölümünde manevi destek hizmetlerine yöneltilmiş bazı eleştirilere yer vermek istiyoruz. Manevi destek hizmetleri gerek hizmeti resmi

olarak sunan kurum pozisyonunda bulunan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurumsal kimliğinden kaynaklı olsun, gerekse hizmet içeriğine ait birçok yönden eleştiriye maruz kalmıştır. Manevi destek hizmetlerine yöneltilmiş bütün eleştirileri toplamak bizim çalışmamızın konusu olmadığından dolayı temelde hizmeti yok saymaya ve iptaline yönelik olarak yapılmış bazı eleştirilere burada değinmeye çalıştık. Burada yer verdiğimiz eleştirileri araştırmamızın üzerine kurulduğu ana fikir olan manevi destek hizmetinin insan hak ve ihtiyaçları doğrultusunda sosyal devlet ilkesi gereği sunulması gereken bir hizmet olduğu düşüncesinden hareketle kritik etmeye çalıştık.

3.4.1.Kavramsal Eleştiriler

Manevi destek hizmetleri ile ilgili kavramsal tartışmalara girmeden önce tartışma kalıplarının oluşturulduğu bilimsel paradigma yönelimlerine göz atılması faydalı olacaktır. Reform hareketiyle birlikte başlayan metafizik anlamların terk edildiği bilimsel dönüşüm akabinde yaşanan aydınlanma dönemi ile “akıl Çağı”nı başlatmıştır. Bu yeni akımın temel felsefesi insanın kendi aklı ile kendisini gerçekleştirebileceğidir. Pozitivist düşünce bilimsel geçerlilik için akıl ve gözlem yoluyla bilimsel faaliyeti esas almıştır. Bunun sonucunda nesnellik ve indirgemecilik pozitivismde neredeyse kutsal sayılmıştır (Şimşek, 1997: 9-10).

Pozitivismde olgular bu olguların içinde bulunduğu etkenlerden ve süreçten sıyrılarak nesnel bir hale getirilir, devamında ise gözlemlenebilir ve ölçülebilir özelliklere indirgenir. Pozitivism toplumun karmaşık süreçlerini, toplumun gözlemlenebilen ve ölçülebilen yönleriyle açıklamaya çalışır. Pozitivist paradigmanın bu etkisi 20. Yüzyılda ortaya çıkan sosyal bilimlerin iki önemli temsilcisi sosyoloji ve psikoloji bilim dallarında da kendini göstermiştir. Bu iki bilim dalı da gelişmelerini pozitivist paradigma etkisi altındaki dönemde tamamladıkları için araştırmalarında nicel yöntemi vazgeçilmez olarak kabul etmişlerdir. Auguste Comte'un fizik biliminden yola çıkmasından dolayı bugün “sosyoloji” adını alan bilim dalına başlangıçta “sosyal fizik” adının verilmiş olması bu etkinin görülmesi açısından önemli bir örnektir (A.g.e.).

Sosyal bilimcilerin başlangıçta fen bilimlerinin yöntemlerini tercih etmiş olmaları, pozitivist paradigmanın etkisi altında yetişmiş olmaları ve alternatif paradigma olmaması gibi nedenlerden ötürü doğal olarak gelişen bir süreç gibi görülebilir.

Bugün gelinen noktada ise bu düşünce artan oranda değişmektedir. Pozitivizm ötesi ya da yorumlayıcı diyebileceğimiz gelişmekte olan yeni paradigmaya göre, bilginin örgütlenmesi ve aktarılmasında yegâne, kesin olarak görülecek bir ayırım noktası yoktur. Bu düşünceden hareketle artık sosyal bilimciler kendi doğalarına daha uygun olan kavramlar ve araştırma yöntemleri geliştirmeye çalışmaktadırlar (A.g.e.: 9-11).

Sözü edilen bu yeni yaklaşımın etkisiyle birlikte, psikoloji disiplininde var olan din ve maneviyata olan olumsuz yaklaşım tarzı değişime uğrayarak iki konuyla ilgili olumlu gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Din ve maneviyat gerçeklik alanı içine dâhil edilmiş ve bu alanla ilgili bilimsel çabalara girişilmiştir. Psikolojik sorunların tespiti açısından ruhsal sağaltımında din ve maneviyatın yararlı katkıları sunacağı anlayışı yaygınlaşmıştır (Kılınçer, 2017: 64-67).

Avrupa ve Amerika'daki uygulamaya sürecine bakıldığında manevi destek hizmeti uygulamalarının ülkemizdeki mazisi oldukça yenidir. Manevi danışmanlık hizmetine yönelik kavramsal tartışmalar güncelliğini korumaktadır. Manevi danışmanlık hizmetlerini tartışırken kavramlara yüklenen anlamların Batı literatüründe ve ülkemiz akademik camiasında nasıl anlaşıldığının üzerinde durulması gerekmektedir. Kavramsal tartışmaların odak noktasını henüz üzerinde herkesin uzlaşması sağladığı bir tanımı olmayan "maneviyat" kavramı oluşturmaktadır. Batıda "Spirituality" olarak ifade edilen kavrama dilimizde karşılık olarak "maneviyat" denilmiştir.

Manevi destek hizmetleri kavram tartışmalarının temelinde "din" ve "maneviyat" kavramlarının anlamlarında yaşanan değişim farklılıkları bulunmaktadır. "Din" ve "maneviyat" kavramlarında yaşanan anlam dönüşümleri öncelikle Batı dünyasında ortaya çıkmış ve bu dönüşümün etkileri Türkiye' de de görülmeye başlamıştır. Batı dünyasında yapılan bazı araştırmalar "maneviyat" kavramına kişilerin kendi hayat şartları ve inançları ekseninde farklı anlamlar yüklediğini ortaya koymuştur.

Manevi destek hizmetlerinin kavramsal tartışmaları bilimsel paradigmaların ve tartışıldıkları toplumun değer yargılarından bağımsız olarak düşünülmemelidir. Kilisenin ve din adamlarının oluşturdukları orta çağ baskıcı zihniyetini aydınlanma ve reform hareketiyle ortadan kaldıran Batı toplumlarının "din" ve "maneviyat" kavram tanımlamalarında geçmiş tecrübelerinin etkisinin olması elbette anlaşılabilir bir durumdur.

Başlangıçta kurtarıcı olarak görüldüğünden dolayı neredeyse sorgulanamaz bir role bürünen pozitivizmin etkisi altında insanın manevi ve metafizik dünyasına ait öğeler büyük bir dışlanmaya maruz bırakılmıştır. Salt pozitivist bir bilimsel çabayla insanın ideal mutluluk seviyesine ulaşip kendini gerçekleştirebileceği tezinin istenilen karşılığı verememesi bilim dünyasında insana dair neyin göz ardı edildiğine dair yeni sorgulamaları ortaya çıkarmıştır.

Araştırmamızın ilgili bölümünde Batı toplumları ile ülkemiz insanının maneviyat ve din algısı kıyaslamasında da bahsi geçtiği gibi, Batıda din ve maneviyat arasında keskin bir ayırım ağırlıkta iken ülkemizde “din” ve “maneviyat” kavramları çoğunlukla birbirlerine yakın anlamda kullanılan kavramlardır. Batı toplumlarında ülkemize göre farklı olan durumlardan birisi de toplumu oluşturan insanların inanç tercihi çeşitliliğidir. Ülkemizde nüfusun çok büyük bir oranda aynı inanca sahip olması ve bu inanç mensuplarına sunulacak din hizmeti görevinin Anayasa ile Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilmiş olması, ülkemizde sunulacak olan manevi destek hizmetlerinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurumsal bir sorumluluk yüklenmesini gerektirmiştir.

3.4.2. Bilimsellikten Uzak Olduğu İddiası

Diyanet İşleri Başkanlığı ile çeşitli kurumlar arasında imzalanan protokollerle hayata geçen manevi destek hizmetlerine yöneltilen eleştirilerden birisi de bu hizmetlerin bilimsel standartlara sahip olmadığı yönündedir. Başta Psikoloji camiası olmak üzere, sağlık camiası, akademik camia ve çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından bu eleştiri gündeme getirilmiştir. Yapılan bu eleştirilerden bazı örneklere burada yer vermek istiyoruz.

Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası İzmir şube başkanı Rukiye Çakır'ın açıklamalarının yer aldığı bir haber metninde sağlık hizmetlerinde sunulan manevi destek hizmetleri ile sağlık sektörünün orta çağ karanlığına geri döndürülmek istendiği belirtilmektedir. Söz konusu haber metnine göre hastanelere sayısı binleri bulan manevi destekçi atamaları yapılmakta ve bu atanan kişiler tarafından modern tıbbı ve bilime aykırı uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Sağlık Bakanlığı'nı Diyanet İşleri Başkanlığı ile yapmış olduğu protokolü iptal etmeye davet eden

açıklamada, çözüm olarak mevcut ruh sağlığı hizmetlerinin iyileştirilmesi işaret edilmiştir (Evrensel.net,sağlık yok din görevlisi var, 302325).

Bu açıklamada manevi destek hizmetleri bilimsellikten uzak olarak görülmüş hatta orta çağ karanlığına dönüş olarak betimlenmiştir. Türk Tabipleri Birliği ve Türkiye Psikiyatri Derneği yaptıkları ortak açıklamalarında yine yukarıdaki açıklama metninde yer alan benzer ifadeler kullanmışlardır. Bu açıklamanın da temel eleştiri noktası manevi destek hizmetlerinin bilimsellik vasıflarına haiz olmayan çağdışı bir girişim olduğu iddiasıdır. Manevi destek hizmetinin yine orta çağ karanlığıyla ilişkilendirildiği bu açıklamanın en dikkat çekici yönü ise manevi destek hizmetlerinin dini hassasiyetler gözetildiği için sunulan bir hizmet olmadığı söylemidir (Hürriyet.com.tr, hastanelerde din adamı projesini iptale çağırıyoruz, 28007181).

Türk Psikiyatri Derneği konuyla ilgili yapmış olduğu başka bir basın açıklamasında bu iddia ve taleplerini tekrarlayarak, manevi destek hizmeti uygulamasından vazgeçilmesi gerektiğini söylerken, çözüm olarak mevcut ruh sağlığı uzmanlarının sayısının artırılarak bilimsel ve nitelikli hizmet verilmesini işaret etmiştir (Psikiyatri.org.tr/basin/559/manevi-danismanlik-meslek-standardi-taslagi-hakkinda-aciklama).

Manevi destek hizmetlerine yöneltilen eleştirilerle ilgili yukarda verdiğimiz örneklerin ortak noktası manevi destek hizmetinin bilimsel bir çaba olmadığı ve orta çağ karanlığına geri dönüş olduğu iddiasıdır. Bilim dünyasında ön plana çıkan pozitivist paradigmanın etkisiyle maneviyat ve din, bilimsel olmadığı iddiasıyla görmezden gelinmeye çalışılmıştır. Ancak biyolojik, psikolojik ve sosyolojik boyutlarıyla birlikte manevi bir boyutu da olan insanın dünyasında maneviyat ve din etkisini her zaman hissettire gelmiştir. Bireyin, bir bütün olarak değerlendirilmesi ve her yönüyle iyilik haline katkı sağlamak için manevi ve dini anlamdaki ihtiyaçlarına da cevap vermek gerekmektedir. Bireylerin bu ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri önem kazanmaktadır. Son zamanlarda yeni gelişen bilimsel paradigmanın etkisiyle din ve maneviyat Freud ve takipçilerinin savunduğu gibi patolojik bir hal olarak değerlendirilmekten öte insanın iyi oluşuna olan katkıları açısından ele alınmaktadır. Son zamanlarda tıp, psikoloji ve ilahiyat alanları arasındaki ilişki olumlu yönde gelişim göstermekte ve geçmişin

olumsuzlukları her geçen gün biraz daha giderilmektedir. İnsanın iyi oluş sürecine manevi destek hizmetlerinin katkısı ne denli önemliyse, manevi destek hizmetlerinin verimliliği açısından da tıp ve psikoloji gibi diğer bilim dallarıyla birlikte çalışması o derece önemlidir (Kılınçer, 2017: 40-49).

Manevi destek hizmetlerinin temel hedef kitlesi, sosyal hizmetlerle ilintili olarak korunmaya ve desteklenmeye ihtiyaç duyan bireyler ve onların bu ihtiyaçlarından sorumlu olan kişilerdir. Bireyin kendisine, aile kurumuna ve toplumun geneline yönelik düzenlenen sosyal işlevselliği güçlendirme çabaları, sosyal hizmetlerin faaliyet kapsamını göstermektedir. Bu anlamda sosyal hizmetler, korunmaya ve bakıma muhtaç çocuklar, yaşlılar, kadınlar, doğal afet ve savaş mağdurları, engelliler, suça teşvik edilenler ve bağımlılar gibi toplumun çok farklı katmanlarında hizmet sunmaktadır. Ülkemizde ve dünyada uygulanan manevi destek hizmetlerine bakıldığında, hastaneler, ceza infaz kurumları, çocuk yuvaları, huzurevleri, kadın sığınma evleri, bağımlılıkla mücadele merkezleri ve engellilere yönelik hizmet veren merkezler gibi çok çeşitli sosyal hizmet kurumlarında sunulduğunu görmekteyiz (Esendir, 2016, Mollaoğlu, 2013'ten akt. Karci Aksan, 2019: 17).

Sosyal hizmetlerin en temel görevlerinden birisi hizmet sunduğu hedef kitlenin karşılaşabileceği her türlü problemin önlenmesi açısından koruyucu ve önleyici tedbirlerin alınmasını sağlamaktır. Bu amacın gerçekleştirilebilmesi için sosyal hizmetler ilgili kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği esasıyla çalışmaktadır. Önleyici ve koruyucu tedbirlerle beraber bir şekilde sorunla karşılaşmış bireylerin sorunlarının çözümünde ve rehabilitasyon sürecinde de yine amaca hizmet eden toplumun tüm kesimleriyle ortak hareket etmeyi amaçlamaktadır. (Mollaoğlu, 2013: 30).

Bu bağlamda manevi destek hizmetleri zikredilen bu amaçların gerçekleşmesinde paydaş olarak yer alabilecek önemli bir etken olarak değerlendirilmelidir. Günümüz modern dönem insanının gün yüzüne çıkan en büyük sıkıntılarında biri, bireyselleşmenin etkisiyle insanların birbirine, topluma ve hatta kendisine bile yabancılaşması durumudur. Topluma ve kendine karşı yabancılaşan ve hayatın hızına yetişmekte zorlanan günümüz insanını bekleyen bir diğer tehlike de hayatın anlam ve amacının yitirilmesi tehlikesidir. Hayatın anlam ve amacına dair sorunların

çözümünde kişilerin kendi inanç ve maneviyat motivasyonlarının ve dolayısıyla manevi destek hizmetlerinin önemli katkılarının olduğu her geçen gün kabul edinirliğini artırmaktadır. Hayatın anlam ve amacına dair varoluşsal sorunlar manevi destek hizmetleri disiplininin kapsam alanına girmektedir (Kesgin, Erdem, 2018: 70).

3.4.3.Ruh Sağlığı Uzmanlarının Alanına Müdahale Edildiği İddiası

Manevi destek hizmetlerine yöneltilen eleştirilerin en yoğun olduğu konulardan birisi de, manevi destek hizmetlerinin ruh sağlığı alanına müdahalede bulunduğu ve manevi destek görevlilerinin ruh sağlığı uzmanlarının rolüne büründüğü iddiasıdır. Bu iddianın dile getirildiği bazı örneklere burada yer vermek istiyoruz.

‘İmam psikologlar artıyor’ başlığıyla sunulan bir haber metni Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından başlatılan uygulamaların neticesinde çeşitli kurumlara manevi danışmanların görevlendirildiği bilgisini aktararak konuya giriş yapmıştır. Haberin devam eden metninde manevi danışmanların tabi oldukları meslek standartları ile ruh sağlığı uzmanlarının meslek tanımları arasında benzerlikler olduğu ve bu benzerliklerden dolayı manevi destek görevlilerinin ruh sağlığı uzmanlarının işine müdahale ettiği anlamına gelen cümleler kullanılmıştır. Aynı haber metnine göre manevi danışmanların görevi iman, ahlak, ibadet ve manevi konularda danışmanlık yapmak olarak belirtilirken, buradan ruh sağlığı uzmanlarının alanına ne gibi bir müdahalenin doğabileceği ve bu alanların uzmanının kimler olduğu konusuna değinilmemiş olması dikkat çekmiştir. (<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/imam-psikologlar-artiyor1520932>).

Türkiye Psikiyatri Derneği’de Diyanet İşleri Başkanlığı’nın manevi danışmanlık hizmeti için ulusal meslek standardı çıkarma çalışması yapması üzerine yaptığı açıklamasında yukarıda örneklerine yer verdiğimiz eleştirilere benzer ifadeler kullanmıştır. Söz konusu açıklama metninde manevi destek hizmetlerinin alternatif bir tedavi gibi kabul görme ihtimalinin ruh sağlığı mesleğinin görev alanına açık bir müdahale olacağı dile getirilmiştir. İnsanların manevi alana dair sorunlarının muhatabı olarak yine ruh sağlığı uzmanları gösterilmiş ve uygulamanın iptal edilmesi gerektiği belirtilmiştir (<https://psikiyatri.org.tr/basin/559/manevi-danismanlik-meslek-standardi-taslagi-hakkinda-aciklama>).

Yukarıdaki örneklerde öne sürülen eleştirilerin ortak noktası manevi danışmanlık alanının ruh sağlığı alanına müdahale de bulunduğu ve manevi danışmanların aslında psikolojik yardım faaliyetleri yürüttüğü iddialarıdır. Psikolojik açıdan bireye yaklaşan bir danışmanın asgari psikoloji ve psikopatoloji eğitimi almış olması gerekliliği şayet bu eğitimlere sahip olmadan böyle bir girişimde bulunulmasının danışan tarafında faydadan ziyade zarar ortaya çıkaracağı dile getirilmektedir.

Psikiyatri sahasının genel uygulamalarına, araştırmalarına ve teorilerine bakıldığında insan hayatının manevi boyutunun büyük oranda görmezden gelindiği ya da patolojik olarak değerlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu görüş ekseninde bireye yaklaşan psikoterapistlerin danışanların manevi/dini sorunlarını çözme konusunda yeterli olmamaları, psikiyatrinin insanın dini ve manevi boyutunu görmezden gelen bir tutum takınması, insanın manevi/dini boyutunun da önemsendiği bütüncül bir yaklaşımla hizmet veren yeni bir alanın kurulmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu ihtiyacın giderilmesi amacıyla teoloji ve davranış bilimlerinin katkılarıyla manevi/dini danışmanlık alanı ortaya çıkmış bir disiplindir (Temiz, 2017: 303).

Bireyin kendi varoluşunu ve yaşadığı hayatı anlamlandırması manevi danışmanlık açısından oldukça önemlidir. İnsanın ilk bakışta psikolojik gibi görünen bir sorununun teolojik ve manevi bağlantıları da olabilmektedir. Örneğin, düşünce tarihi boyunca kadim bir tartışma konusu olan kötülük problemi teist ve ateistler tarafından asırlar boyunca tartışılmış, kişinin kendi varoluşuna ve hayatın anlamına olan bakışını etkileyen bir konudur. Evrendeki genel kötülüğün dışında bir insanın başına istemediği kötü bir durumun gelmesi ve bireylerin bu istenmeyen kötü durumun nedenlerine dair sorgulamalar yapması bireylerin anlam arayışlarını çok boyutlu olarak değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

Bireyin psikolojik bir görünüm arz eden sorununun altında manevi/dini alana dair cevaplandırmalara muhtaç anlam arayışları varsa geleneksel psikolojik yaklaşım tarzıyla bireyin bu anlam çabasının üzeri örtülmüş olabilir. Aynı durum tersinden bakıldığında dini/manevi gibi görünen bir sorunun altında psikoloji alanını ilgilendiren sorunların da var olabileceği gerçeğini işaret etmektedir. Burada bireylerde ortaya çıkması beklenen faydayı en yüksek seviyeye çıkarabilmek açısından yapılması gereken disiplinler arası iş birliği ile insanı her yönüyle dikkate

alan bütüncül bir yaklaşım tarzı sergilemektir. Manevi/dini anlamda anlamsal sorun yaşama oranının hastalarda, ölüme yakın olanlarda ve yas tutanlarda daha yüksek olduğu görülmektedir (Şahin, 2014: 562). Bu kesimler başta olmak üzere engelliler, bağımlılar, huzurevleri, cezaevleri ve sevgi evleri gibi kurumlarda sunulan manevi destek hizmetlerinin bu açıdan değerlendirilmesi faydalı olacaktır.

3.4.4. Talep Edilme ve Gizliliğe Önem Verme Kurallarına Riayet Edilmediği İddiası

Ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı nezdinde yürütülen manevi destek hizmetlerine yöneltilen eleştirilerden birisi de insanların bu hizmeti talep etmedikleri halde kendilerine manevi destek hizmeti verildiği ve danışan bilgilerinin ilgili manevi destek personeli tarafından kendi kurumu ile paylaşıldığı iddiasıdır. Bu iddiaların dile getirildiği bir gazete haberinde konuyla ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

Diyanet'in manevi rehberlik uygulaması kapsamında Covid-19 hastalarını aradığı öğrenildi. Hasta bilgilerinin izinsiz şekilde paylaşıldığı öne sürüldü. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın cezaevlerinden hastanelere, okullardan kadın sığınma evlerine kadar birçok alanda uygulanan Manevi Rehberlik projesinde bir adım daha ileri gidildi. Hastaların kimlik bilgilerinin, hastanın onayı olmadan Diyanet'e aktarıldığı iddia edilirken kendisini Kaymakamlık Din Görevlisi olarak tanıtan kişilerin Covid-19 pozitif olan kişileri arayarak, "Sizin için dua ediyoruz" dediği öğrenildi. Diyanet'in, "Manevi Destek Uzmanı" olarak tanımladığı kişilerin, "Hastalığın Allah tarafından bir imtihan olarak verildiğini anlatıyoruz. Hastalar daha çabuk iyileşiyor" şeklinde savunduğu proje, son uygulama ile biraz daha ileri taşındı. Covid-19 pozitif hastaların, kendisini, "Kaymakamlık Din Görevlisi" olarak tanıtan kişilerce arandığı öne sürüldü (<https://www.birgun.net/haber/hasta-onaysiz-dini-rehberlik-367911>).

Haberde geçen ifadelerden, covid 19 pandemi sürecinde Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde bulunan görevlilerin covid hastalarını rızası dışında arayarak kendilerine manevi destek hizmeti sunmaya çalıştıkları ve hastaların bilgilerini kurumlarıyla paylaşarak gizlilik esasına dikkat etmediklerinin kastedildiği çıkarılmaktadır.

Hastaların aranması ile ilgili ilk başta geçen ifadelerde manevi destek ve rehberlik uygulamaları kapsamında diye belirtilmişken sonraki ifade de “Kaymakamlık Din Görevlisi” olarak kendilerini tanıtan kişilerce arandığı dile getirilmiş ve haber metni kendi içinde çelişen bir görünüm arz etmiştir.

Pandemi sürecinde sokağa çıkma kısıtlamaları başta olmak üzere hayatın normal akışını kısıtlayan birçok yeni durum ortaya çıkmıştır. Gerek hastalıkları dolayısıyla gerek yaşları itibarıyla sosyal hayattan izole olmuş insanların sağlık, gıda, yakacak malzeme gibi ihtiyaçları başta olmak üzere sürecin getirdiği olumsuz duygularla başa çıkma ihtiyaçları için sosyal devlet ilkesinin bir gereği olarak ülkemizde kaymakamlıklar bünyesinde vefa sosyal destek grupları oluşturulmuştur. Vefa destek gruplarında kamu kuruluşlarından personeller çoğunlukla gönüllülük esasına dayalı görevlendirilmişlerdir. Devletin her türlü imkânıyla vatandaşının yanında olmaya çalıştığı bu zor günlerde Diyanet İşleri personeli de, oluşturulan bu vefa sosyal destek gruplarına en başından gönüllü olarak iştirak etmiştir.

Haberde iddia edilen aramaların ilk olarak bu faaliyet kapsamında değerlendirilmesi gerekir. Kaymakamlığın verdiği listeye göre vatandaşı arayıp ihtiyacı ile ilgilenen Diyanet personelinin kültürümüzün ve inancımızın bir gereği olarak sıkıntıda olan biri için “geçmiş olsun”, “iyileşmen için dua edeceğim” demesinden hastaya veya muhababa zorla manevi destek veriliyor anlamı çıkarılması çok tutarlı bir yaklaşım olarak görünmemektedir. Çağımız insanının yalnızlıkla ve anlam arayışıyla olan mücadelesinde manevi destek hizmetinin insanın anlam dünyasına dair icra ettiği fonksiyonların, sadece engellemeye odaklanmış bir karşı duruşla akamete uğratılmaya çalışılması her şeyden önce insan haklarına aykırı bir durum olarak değerlendirilmelidir. Ruhsal bunalımları olan fakat yüz yüze görüşme imkânı olmayan birini ilgili bir kuruluşun isteğiyle bir ruh sağlığı uzmanı arayıp, “fiziken yanınızda olma imkânım olmasa da sizi dinlemek ve sıkıntılarınıza çözüm bulmak isterim” dese hasta kabul veya reddetme hakkından hangisini kullanırsa kullansın ona zorla ruhsal destek sağlandığı iddia edilemeyeceği gibi, ilgili makamların yönlendirmesiyle manevi destek hizmeti kapsamında kabul edenlerle telefonda görüşmekte aynı şartlarda değerlendirilmelidir.

Diyanet İşleri personeli pandemi sürecinde devlet kurumları tarafından yapılan faaliyetlere gönüllü olarak iştirak etmiş ve süreçte aktif rol almışlardır. Bu faaliyetler kapsamında yüz yüze görüşülme imkânı olmayan vatandaşlara telefonla ulaşılarak ihtiyaçlarına cevap verilmeye çalışılmıştır. Kaymakamlıklar tarafından paylaşılan vatandaşların iletişim numaralarının manevi destek görevlilerince elde edilip insanların istememelerine rağmen zorla onlara manevi destek hizmeti verilmeye çalışıldığı izlenimi verilmesi, bu çalışmamızın önemini daha da belirginleştirmiştir. Ülkemizde manevi destek hizmetlerinin tartışıldığı zemin genel olarak kavramsal ve teorik alanla sınırlı kalmıştır. Manevi danışmanlık hizmetinin insan ve topluma yönelik hedeflerinin işlerliği ve etkilerinin ölçülmesi açısından insan hakları ile bu hakların düzenlendiği hukuksal metinler ve bu metinlerin uygulayıcı tarafında bulunan devletin rolü ile ilgili araştırmaların sayılarının artmasına ihtiyaç vardır.

Şimdiye kadar ülkemizde sunulan manevi destek hizmetlerine yöneltilmiş eleştirilerin bir kısmına burada değinmeye çalıştık. Elbette yapılan eleştiriler burada dile getirdiklerimizle sınırlı değil ancak ülkemizde bu hizmetlere olan bir karşı duruşu göstermesi açısından bu örneklerin yeterli olacağı kanaatindeyiz.

SONUÇ

İnsanların topluluklar halinde yaşamasını düzenleyen birtakım yazılı ve sözlü kurallar vardır. Bu kuralların belirlenmesindeki temel amaç, toplumu oluşturan insanların huzur ve mutluluğunu sağlamak ve toplumsal tehlike oluşturabilecek durumlarla mücadele etmektir. Anayasamızda vatandaşın devletine, devletinde vatandaşına karşı yüklenmiş oldukları hak ve sorumluluklar belirlenmiştir. Anayasanın 2. Maddesinde Türkiye Cumhuriyeti devleti sosyal bir hukuk devleti olarak tarif edilmiştir. Sosyal devlet anlayışını benimsemiş olan bir devlet aynı zamanda vatandaşlarının bu yöndeki ihtiyaçlarını giderecek adımları atma sorumluluğunu da üzerine almış demektir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün son sağlık tanımına göre insan biyolojik, psikolojik, sosyal ve manevi boyutlardan oluşan çok yönlü bir canlıdır. İnsanın tam bir iyilik halinden bahsedebilmek için onun bütün boyutlarına ait ihtiyaç ve yoksunluklarının giderilmiş olması gerekmektedir. Sosyal devlet, vatandaşlarına karşı üstlenmiş olduğu sorumlulukların yerine getirilmesinde sosyal hizmetlerden faydalanır. Sosyal hizmet toplumu oluşturan bütün unsurların huzur, mutluluk ve refahı için bireylerin ihtiyaç ve yoksunluklarının giderilmesi noktasında mücadele eden bir bilim dalıdır. Bu amacını gerçekleştirmek için koruyucu, önleyici, iyileştirici ve geliştirici bir yaklaşımla hareket etmeye çalışır.

İnsan onuruna yakışan bir hayat yaşama ve maddi ve manevi varlıklarını hür bir şekilde geliştirebilmelerinin sağlanması noktasında vatandaşlarına karşı anayasal bir sorumluluğu olan devletimiz, bu sorumluluğunun yerine getirilmesi adına bir devlet kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nı manevi destek hizmetlerini sunmakla görevlendirmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı üzerine almış olduğu bu sorumluluk gereği Sağlık Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığı gibi kurumlarla işbirliği protokolleri imzalayarak manevi destek hizmetlerini hayata geçirmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sunmuş olduğu manevi destek hizmetleri genel itibarıyla hizmet alanlar tarafından memnuniyetle karşılanırken, bazı kesimler tarafından öne sürülen birtakım nedenlerden dolayı

yoğun bir eleştiriye maruz kalmıştır. Manevi destek hizmetlerini istemeyenler bu hizmetin modern bilimde yeri olmayan, adeta orta çağ karanlığına bir geri dönüş çabası anlamına gelen bir uygulama olduğunu dile getirmişlerdir. Hâlbuki maneviyat hangi çağda yaşamış olursa olsun insanın ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ilgili kurum ve kuruluşlarla yapmış olduğu protokollerdeki hizmetin yürütülme esaslarına bakıldığında, bu hizmetin sadece talep eden müracaatçılara belli ilkeler çerçevesinde sunulabileceğinin yer aldığı görülmektedir. Yine aynı protokollerde yer alan maddelere göre manevi destek görevlisinin kendi uzmanlık alanı dışında kalan başka bir alana ait bir konuya müdahale etmemesi ve ilgili alana yönlendirme yapması gerekliliği belirlenmiştir. İş birliği yapılan kurumların içinde buldukları şartlar dikkate alınarak, sadece talep eden kişilere mevzuatta belirlenmiş olan ilkeler ışığında manevi destek hizmeti verilmeye çalışılması ile orta çağın karanlık manzaraları arasında bir bağ kurmaya çalışmak en masum tarafla, zorlama bir yorum olarak değerlendirilebilir. Birtakım çevrelerce "çağdışı" olarak nitelendirilen bu hizmetin yine bu çevrelerce medeniyette rol model olarak gösterilen günümüz Batı dünyasındaki birçok ülkede devletin aktif rol almasıyla o ülkelerin vatandaşlarına sunulduğu görülmektedir.

Ülkemizde ve dünya genelinde uygulanan manevi destek hizmetlerinin etkilerini ortaya koymaya çalışan birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalarda elde edilen sonuçlara göre manevi destek hizmetinin başta dezavantajlı gruplar olmak üzere toplumun birçok kesiminde çok faydalı neticeler ortaya koyduğu kanıtlanmıştır. Sağlık alanında gerek hastalık sürecinin anlamlandırılmasında gerekse sağlığın korunmasında manevi destek hizmetinin katkılarını ortaya koyan çalışmalar yapılmıştır. Yine araştırmamızın ilgili bölümünde yer verdiğimiz sağlık alanı dışında, madde bağımlılığının tedavi sürecinde, ergenlik sorunlarıyla baş etmede, kaygı, depresyon ve umutsuzlukla mücadelede, yaşlı refahına yönelik çalışmalarda, sınav kaygısının giderilmesi ve eğitim başarısının artırılmasında manevi destek hizmetinin olumlu etkilerinin gösterildiği literatüre geçmiş çalışmalar bulunmaktadır.

Manevi destek hizmetleri, modern dünyanın gelişmiş birçok ülkesi tarafından başarıyla uygulanan, bilimsel ve akademik olarak kabul görüp yasalarla güvence altına alınmış olan temel bir insan hakkının yerine getirildiği bir hizmettir. Devletin

bu hizmetin bir tarafı olması yasalar tarafından devlete yüklenmiş bir sorumluluktur. Manevi destek hizmeti tartışmalarının hangi tarafında olunursa olunsun bu hizmetlerin bir insan hakkı olup olmadığı konusundan hareketle tartışmalar şekillendirilmelidir. Hak kavramı göz ardı edilerek yapılan tartışmaların manevi destek hizmetinin varlığı ve verimliliği açısından oldukça sığ ve yetersiz olacağı kanaati tarafımızda ağır basmaktadır. Engelleme tutum içinde olanların tavrı bir insan hakkının yerine getirilmesine mâni olmak olacağı gibi, savunuların da insan hakları açısından manevi destek hizmetlerini en yüksek seviyeye ulaştırma noktasında bir gayretlerinin olmaması da dolaylı olarak bir insan hakkı ihlali anlamına gelebilecektir.

Ülkemizdeki uygulama geçmişi çok yeni olan manevi destek hizmetlerinin kanuni boyutunun ve insan hakları açısından hukuki dayanaklarının araştırılıp tartışıldığı çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Manevi destek hizmeti ile ilgili mevcut uygulamaların ihtiyacın karşılanmasına yönelik yeterliliğinin ve hizmetin insan hakları cihetiyle geliştirilmesi gereken yönlerinin tespitine dair çalışmaların yapılması önem arz etmektedir. Manevi destek hizmetlerine genel olarak karşı duruş sergileyenlerin bazı eleştirilerine bu çalışmamızda değinmeye çalıştık. Bununla birlikte manevi destek hizmetlerini geliştirme ve ileriye taşıma maksatlı yapıcı eleştirilerin de akademik olarak çalışılıp ortaya konmasının manevi destek hizmetlerinin varlığına olumlu katkılar yapabileceği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Akad, M. (1984). *Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi*, İstanbul: GÜHF Yayınları.
- Akıncı, H. (2017), *Madde Bağımlılığı ve Manevi Destek* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- Aldıkaçtı, O. (1997). *Sosyal Devlet, Anayasa Yargısı*, c.14, Ankara.
- Apak, H. (2017). *Sosyal Hizmet ve Maneviyat Sosyal Çalışmacılar Üzerine Bir Alan Araştırması* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- Armaner, N. (1973). *Psikopatolojide Dini Belirtiler*, Ankara: Demirbaş Yayınları.
- Ayten, A. Düzgüner, S. (2020). *Manevi Danışmanlık Hizmetleri Temel Bilgiler Kılavuzu*, Ankara: DİB. Yayınları.
- Ayten, A. Koç, M. ve Tınaz, N. (2016). *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, Cilt:1,2 İstanbul: DEM. Yayınları.
- Ayten, A. Özkan, A. (2019) “*Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*”, *Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Kılavuz Kitap*, A.Ayten, S. Düzgüner (Ed.), Ankara: DİB Yayınları.
- Bayraktar, F. (2007), *Yaşlılık Dönemi ve Problemleri*, İstanbul, İslami İlimler Araştırma Vakfı.
- Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (2018, 9 Temmuz). Resmî Gazete (Sayı: 30473 (3.Mükerrer))
- Beki, A. (2017), *Manevi Destek Hizmetleri*, İstanbul: AUZEF Yayınları.
- Bulut, M. (2008). *1. Din Hizmetleri Sempozyumu*, Ankara: DİB. Yayınları.
- Bulut, N. (2009). *Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar*, İstanbul: Levha Yayınları.

- Carroll, B. 2001. "A phenomenological exploration of the nature of Spirituality and spiritual care". *Mortality*, 6(1): 81-98
- Cebeci, S. (2016), *dini danışma ve rehberlik*, Ankara: DİB.Yayınları.
- Çekin, A. (2014) *Maneviyat, Manevi Bakım ve Sosyal Hizmet*, Samsun: EtütYayınları.
- Çetinkaya, B. Altundağ, S. ve Azak A. (2007). Spiritüel Bakım ve Hemşirelik. *Adü Tıp Fakültesi Dergisi*, 8(1): 47-50.
- Çoban, R. (2017). Sosyal Adalet, Eşitlik ve Sosyal Hizmet. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(4): 252 – 260
- Din Hizmetleri Raporu, (2015), Ankara: DİB.Yayınları.
- Donnelly, J. (1995). *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, M.Erdoğan, Levent Korkut (Çev.), Ankara: YetkinYayınları.
- Duyan, V. (2010), *Sosyal Hizmet Mesleği: Temelleri Yaklaşımları Müdahale Yöntemleri*, Ankara: SHUDGM. Yayınları.
- Ekşi, H. Kaya, Ç. (2016). *Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma*, İstanbul: KaknüsYayınları.
- Erdem, M. (2017). *Manevi Destek Hizmetleri ve Türkiye’de Kurumsallaşması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- Ergül, Ş. ve Bayık, A. (2004). Hemşirelik ve Manevi Bakım. *Cumhuriyet Üniversitesi, Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, Cilt: 8(1): 37-45.
- Esendir, N. (2016). *Sağlık Çalışanlarının Maneviyat ve Manevi Bakım Algısı, İstanbul Örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Gedik, M. (2019). *Federal Almanya’da Dini Sosyal Hizmet Uygulamaları İslami Sosyal Hizmet Yaklaşımı* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- Gören, Z. (1992) "Türk- Alman Hukukunda Kişiliğin Korunması". *Anayasa Yargısı Dergisi*, 9, (Kişiliğin Korunması)

- Göze,A. (1976). *Sosyal devlet sistemi*, İstanbul: İÜHF. Yayınları.
- (1977) *Liberal, Marksist, Faşist ve Sosyal Devlet*, İstanbul: Beta Yayınları.
- (1995). *Siyasal düşünceler ve yönetimler*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Gülmez, M. (2001). *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi (Egemenlik İnsanındır)*, Ankara: TODAİE Yayınları, 3-26.
- Gümüş, A. T. (2004) *Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Han, A. (2016). “*Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Hastanelerde Yürüttüğü Manevi Destek Hizmetleri*”, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik C. II*, A. Ayten, M. Koç, N. Tınaz (Ed.), İstanbul: DEM. Yayınları,97.
- “Hasta Onaysız Dini Rehberlik”, <https://www.birgun.net/haber/hasta-onaysiz-dini-rehberlik-367911> [02.02.2022].
- “Hastanelerde Din Görevlisi İstemiyoruz”, <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/saglik/hastanelerde-din-adami-projesini-iptal-etmeye-davet-ediyoruz-28007181> [20.06.2021]
- Hökekleli, H. (2015), *Din Psikolojisine Giriş*, (4.Baskı) İstanbul: DEM. Yayınları.
- Huber, E. R. (1970). ModernEndüstri Toplumunda Hukuk Devleti Ve Sosyal Devlet. *AÜSBFD*, T.Ansay (Çev.),c.xxvii, 27(3): 3-4
- Hull, J. (2003). Manevi Gelişim: Yorumlar ve Uygulamalar. *Değerler Eğitimi Dergisi*,1(2): 109-124.
- “İmam Psikologlar Artıyor”, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/imam-psikologlar-artiyor-1520932> [24.07.2021].
- “Kanun Hükmünde Kararname”, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180709M3.pdf>[03.02.2022].
- Karademir, K. (1997), *Suçluların Topluma Kazandırılmasında Din Eğitiminin Rolü* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Karagül, A. (2012) “*Manevi Bakım: Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi (Hollanda Örneği)*”, *Dinî Araştırmalar*, C. XIV, S. 40, ss. 5- 27.
- Karaköse, R. (2020) *Yaşlı refahına yönelik manevi sosyal hizmetler: Darülaceze Okmeydanı Örneği* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karataş, Z. (2009). *Manevi Sosyal Hizmet Mümkün Mü?* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Ödevi). Rize: Rize Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- (2016). *Evde Bakım Hizmetleri-Manevi Değerler Boyutuyla*, İstanbul: Açılım Yayınları.
- Karci Aksan, B. (2019). *Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Ankara İlinde Bulunan Bir Kamu Hastanesi Örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Kesgin, B. Erdem, M. (2018). Türkiye’de Manevi Destek Hizmetlerinin Kurumsallaşması. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,8(16): 69-92.
- Kılınçer, H. (2017). *Tıp, Psikoloji ve İlahiyat Öğrencilerinin Türkiye’deki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamalarına Yönelik Tutumları Üzerine Bir Araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Koç, M. (2012). Manevî- [Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı’da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma- I. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,12(2): 239-276.
- (2017). Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Hastanelerdeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (1995-2015): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi. *Diyanet İlmî Dergi*,53(4): 201-241.
- Kodaman, N. B. (2012). *Sosyal Bilimler Dergisi*, 25: 194-211.
- Köylü, M. (2016) “*Teoriden Pratiğe Dini Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri: Samsun Örneği*”, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik-C.I*, A. Ayten, M. Koç, N. Tınaz (Ed.), İstanbul: DEM. Yayınları.

- Mehmedoğlu, A. U. ve Mehmedoğlu Y. (2012) "*Kadim Bir İlgiden Beslenen Meydan Okuma: Ruhsallık (Spirituality).*" *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, Malatya.
- Memiş, H. (2018). *Manevi Danışmanlık Uygulamalarının Ergenlerin Ergenlik Sorunlarıyla Başa Çıkma Düzeylerine Etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mollaoğlu, H. (2013). "*Hastane Hizmetleri Bağlamında Manevi Bakım Ve New York Healthcare Chaplaincy Örneği*"(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Nasel, D. D. (2004). *Spiritual Orientation In Relation to Spiritual Intelligence: A Consideration of Traditional Christianity and New Age/Individualistic Spirituality*(Yayınlanmamış Doktora Tezi). The University of South Australia, Division Of Education, Arts and Social Sciences, Australia.
- Özdemir, S. (2012). Dini Sosyal Hizmetlerin Temelleri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 25: 193-211.
- Özdemir, Ş. (2009) "Türkiye’de Cezaevlerinde Din Eğitimi Uygulamasının Geçirdiği Aşamalar". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2(3): 65-78.
- Özdemir, U. (2000), *Türkiye’de Psikiyatrik Sosyal Hizmet*, Ankara: Aydınlar Yayınları.
- Özkan, A. (2019). *Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Bir Karma Yöntem Araştırması* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pehlivan, M. (2018). "*Sağlık Çalışanlarına Göre Hastanelerdeki Manevi Destek ve Rehberlik Projesi Uygulaması: Afyonkarahisar Devlet Hastanesi Örneği*" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Ruhi, M. E. (2003). *1982 Anayasası Çerçevesinde Sosyal Devlet ve Özelleştirme*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Sağlam, Ö. (2011). *Sosyal Devlet ve İnsan Haklar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

“Sağlık Yok, Din Görevlisi Var”, <https://www.evrensel.net/haber/302325/saglik-yok-din-gorevlisi-var> [10.05.2021].

Savcı, B. (1980). *Yaşam Hakkı ve Boyutları*, Ankara: AÜSBF. Yayınları.

----- (1996). *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumları Yayınları.

Seyyar, A. (2008) “*İslami Değerler Açısından Manevi Sosyal Hizmetler*”, Manevi Sosyal Hizmetler, İstanbul: Rağbet Yayınları.

----- (2009). “*Çalışma Hayatında ve İşyerinde Maneviyat*”; *Kamuda Sosyal Politika*;3(11): 42-52.

----- (2010). *Tıbbi Sosyal Hizmetlerde Manevî Bakım*, İstanbul: Rağbet Yayınları.

----- (2012). *Manevî Sosyal Hizmetlerin İslâmî Çerçevesi. Dinî Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, N. Altaş, M. Köylü (Ed.), Ankara: Gündüz Yayınları, 140-170

----- (2014b). http://www.manevibakim.com/bilim_alanlari/manevi_bakim/makale/17 [18.03.2021]

Soysal, M. (1997). *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Şahin, Ağılkaya, Z. (2014). *Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Dini Danışmanlık: Teori – Eğitim- Uygulama* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şimşek, H. (1997), “*21. yüzyılın eşğinde paradigmlar savaşı: kaostaki Türkiye*”, İstanbul: Sistem Yayınları.

Tanör, B. (2000). *Sendika Hakkı ve Özgürlüğü, İnsan Hakları*, K. Tankuter (Ed.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Taşkın, H. H. (2019). *Lise Öğrencilerindeki Akademik Başarı ve Sınav Kaygısı ile Manevi Danışmanlık ve Rehberlik İlişkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

Tekeş, A. (2019). *Manevi bakım hizmetlerinin kaygı, depresyon ve umutsuzluk üzerine etkisi Kayseri Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

- Temiz, Y. E. (2017). *Erdem Temelli Müdahalelerin Dini Danışmanlık ve Rehberliğe Katkısı: Pozitif Psikoloji Yaklaşımı*, A. Ayten (Ed.), Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Teori ve Uygulama Alanları. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 301-352.
- Tuncay, T. (2007). Kronik Hastalıklarla Başetmede Tinsellik. *Sağlık ve Toplum*, 17(2): 13-20
- “Türkiye Psikiyatri Derneği Basın Açıklaması” Manevi Danışmanlık Meslek Standardı Taslağı Hakkında Açıklama- Türkiye Psikiyatri Derneği (TPD) [27.08.2021].
- Uçar, M. (2017). *Yaşlılarda Yaşam Kalitesi ile Spiritüalite (Maneviyat) Arasındaki İlişki* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Uygun, O. (2000) *İnsan Hakları Kuramı, İnsan Hakları (Cogito)*, İstanbul: YapıKredi Yayınları, 13-44.
- Who, (1998). Review of the Constitution of the World Health Organisation: Report of the Executive Board Special Group, 101st Session
- Yaman, N. (2016). “*Manevi Temelli Bütüncül Psikolojik Danışmanlık*”, *Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma*, H. Ekşi, Ç. Kaya (Ed.), İstanbul: Kaknüs Yayınları.